

การจัดมัธยมศึกษาไทยช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง
ถึงเริ่มงานปฏิรูปการศึกษา (พ.ศ. ๒๔๙๐-๒๕๑๖)

ปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ถือได้ว่าเป็นจุดสุดท้ายของช่วงระยะการจัดมัธยมศึกษาไทยช่วงแรกในสมัยประชาธิปไตย เพราะเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่อาณันทมหิดลแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เสด็จสวรรคต และรัชกาลที่เก้าเสด็จขึ้นเป็นกษัตริย์แทนสืบต่อมา การผลัดเปลี่ยนแผ่นดินนับว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญสูงสุดอย่างหนึ่งของชาติ โดยเฉพาะ เมื่อแผ่นดินเก่ามีช่วงปลายที่ต้องเผชิญความลำบากยากยิ่งจากภาวะเศรษฐกิจที่ย่ำแย่และภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง แผ่นดินใหม่เป็นลักษณะของการปรับปรุงฟื้นฟูให้เจริญรุ่งเรือง หรืออย่างน้อยก็ให้กลับสู่สภาพปกติตามเดิม เหมือนก่อนสงครามโลกโดยเร็ว เหตุการณ์สำคัญอีกเรื่องหนึ่งคือ เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองซึ่งดำเนินอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๘ ได้จบสิ้นลงมีผลทำให้เกิดความพยายามของนานาชาติที่จะหาวิธีป้องกันและระงับสงคราม อันอาจมีขึ้นอีกในอนาคต ตลอดจนแสวงหาความร่วมมือช่วยเหลือระหว่างประเทศ เพื่อพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข ฯลฯ โดยจัดตั้งเป็นองค์การสหประชาชาติขึ้น พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นปีที่ประเทศไทยได้รับการลงมติให้เข้าเป็นสมาชิกองค์การนี้ จึงถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดมัธยมศึกษาไทยสมัยต่อมา ซึ่งมีการรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ การรับแบบอย่างและเกิดความคิด เจริญพัฒนาในการจัดโรงเรียนมัธยมที่แตกต่างไปจากเดิม อันมีสาระสำคัญต่อไปนี้

๔.๑ นโยบายการจัดมัธยมศึกษาได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ

๔.๑.๑ นโยบายมัธยมศึกษาในแผนการศึกษาของชาติ

หลังจากเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขแล้ว ได้มีการจัดร่างแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งวางระบบสามัญศึกษาเป็น ๔-๔-๔ คือประกอบด้วยประถมศึกษา ๔ ปี มัธยมศึกษาตอนต้น ๔ ปี มัธยมศึกษาตอนปลาย ๔ ปี แล้วเข้าศึกษาระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัย ต่อมาปรับปรุงเป็นแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๗๙ ซึ่งวางระบบสามัญศึกษาให้มีช่วงชั้นประถม-มัธยมต้น-มัธยมปลาย เป็น ๔-๓-๓ แต่มีเตรียมอุดมศึกษาให้จำเป็นต้องผ่านอีก ๒ ปี ก่อนเข้าอุดมศึกษาจากนั้นต่อมาถึงช่วงสมัยนี้ ได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ ๒ ฉบับ คือ ฉบับ พ.ศ. ๒๔๙๔

และฉบับ พ.ศ. ๒๕๐๓ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๕๔๔ จัดระบบสามัญศึกษาเป็น ๔-๓-๓ เช่นเดียวกับฉบับ พ.ศ. ๒๕๗๔ แต่มีการแบ่งประเภทและเรียกชื่อแตกต่างกันไป รวมทั้งจัดเตรียมอุดมศึกษาต่อจากมัธยมศึกษาตอนปลายอีก ๒ ปี โดยไม่ปล่อยให้เป็นที่ของมหาวิทยาลัย เช่นแต่ก่อน

แผนการศึกษาฉบับนี้ จัดประถมศึกษา ๔ ชั้น มัธยมศึกษาตอนต้นแบ่งเป็น ๓ สาย คือสายสามัญศึกษา วิสามัญศึกษา และอาชีพศึกษา แต่ละสายมี ๓ ชั้น ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแบ่งเป็น ๒ สาย โดยตัดสามัญศึกษาออกไป ตามแผนฉบับนี้มีมัธยมวิสามัญศึกษาหมายถึงมัธยมสามัญศึกษาเดิมนั้นเอง

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ เกิดขึ้นเมื่อมีการปฏิวัติใน พ.ศ. ๒๕๐๑ แล้วตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ แผนการศึกษาฉบับนี้เปลี่ยนระบบการศึกษาไปจากเดิมมาก คือระดับประถมศึกษาเพิ่มจากเดิมเป็น ๗ ชั้น แบ่งเป็นประโยคประถมศึกษาตอนต้น ๔ ชั้น และตอนปลาย ๓ ชั้น ระดับมัศึกษามี ๒ ตอน คือ มัธยมศึกษาตอนต้นซึ่งแบ่งออกเป็นสายสามัญ ๓ ชั้น และสายอาชีพ ๑-๓ ชั้น มัธยมศึกษาตอนปลายแบ่งออกคล้ายกัน แต่สายสามัญมีเพียง ๒ ชั้น

แล้วเข้าศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัย ระบบสามัญศึกษาตามแผนฉบับนี้จึงมีช่วงชั้นประถม มัธยมต้น-มัธยมปลาย เป็น ๗-๓-๒ ตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๕๔๔ นโยบายการจัดการศึกษาได้จากความมุ่งหมายของแผนซึ่งกำหนดว่า "รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่อัตภาพ" เป็นความมุ่งหมายที่ต้องการให้คนไทยมีโอกาสได้รับการศึกษาตามควรแก่สติปัญญาและทุนทรัพย์ กำหนดแต่เพียงให้พลเมืองได้รับการศึกษา มิได้เน้นว่ารับการศึกษาทุกคนเหมือนแผน พ.ศ. ๒๕๗๔ และ ๒๕๗๔ การกำหนดว่าตามควรแก่สติปัญญาและทุนทรัพย์ แสดงว่าผู้ใดจะเล่าเรียนไปได้มากน้อยเท่าใด ย่อมเป็นไปตามระดับสติปัญญาซึ่งจะทำความเข้าใจหรือสามารถเรียนรู้ได้ไม่เท่ากัน และทุนทรัพย์ของพ่อแม่ ผู้ปกครอง นักเรียน ซึ่งจะสนับสนุนเป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียน ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งซึ่งเชื่ออำนวยความสะดวกให้บุคคลได้รับการศึกษาไม่เท่ากัน

ส่วนแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ กำหนดว่า "รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาตามควรแก่เอกัตภาพ" ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงสำคัญ เพราะแสดงว่าภราชาดแคลนทุนทรัพย์จะไม่เป็นอุปสรรคในการศึกษาของบุคคลที่มีสติปัญญาความสามารถที่จะเรียนต่อระดับสูง ๆ ขึ้นได้อีกต่อไป ส่วนความมุ่งหมายเกี่ยวกับคุณลักษณะที่แผนการศึกษาชาติมุ่งหวังที่จะสร้างเสริมให้แต่ละบุคคลพึงมีนั้นเป็น "พลเมืองดี" ในลักษณะต่าง ๆ กัน คือ พลเมืองดีของแผน พ.ศ. ๒๕๔๔ หมายถึงบุคคลที่มีร่างกายแข็งแรง อนามัยสมบูรณ์ มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพ และมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย ส่วนพลเมืองดีของแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ คือบุคคลที่มีศีลธรรมและวัฒนธรรม มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ มีสุขภาพสมบูรณ์ มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย

มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพ และทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ ความมุ่งหมายที่กำหนดขึ้น จะบรรลุได้อย่างไรนั้นดูได้จากองค์แห่งการศึกษาซึ่งแสดงแนวทางในการจัดการศึกษาไว้ แผนการศึกษาฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๕ มีองค์ ๓ แต่ฉบับ พ.ศ. ๒๔๙๔ กำหนดองค์ ๔ คือ จริยศึกษา ให้มีวัฒนธรรมดีงาม เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัว พลศึกษา ให้มีร่างกายแข็งแรงและอนามัยสมบูรณ์ กับทั้งมีน้ำใจเป็นนักกีฬา พุทธศึกษา ให้มีปัญญาความรู้ความสามารถ ใช้ดุลยพินิจเกี่ยวกับการงานโดยทั่วไป หัตถศึกษา ให้มีความเคยชินและความขยันหมั่นเพียรในการใช้มือปฏิบัติงาน เพื่อเป็นรากฐานของการประกอบสัมมาอาชีพ แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. ๒๕๐๓ กำหนดองค์ ๔ ไว้ว่า จริยศึกษา ให้มีศีลธรรมและวัฒนธรรม มีหิริโอตตัปปะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัว พลศึกษา ให้มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งทางกายและทางจิต กับทั้งมีน้ำใจเป็นนักกีฬา พุทธศึกษา ให้มีความรู้วิชาการ ปัญญา เพื่อการดำรงชีวิตโดยทั่วไป หัตถศึกษา ให้มีกิจนิสัยและความขยันหมั่นเพียรในการใช้มือปฏิบัติงานเพื่อเป็นรากฐานของการประกอบสัมมาชีพ

๔.๑.๒ นโยบายมัธยมศึกษาในแผนพัฒนาการศึกษา

แผนพัฒนาการศึกษาเริ่มปรากฏขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๙ โดยกล่าวไว้ในแผนฉบับที่ ๑ ระยะที่สอง พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๐๙ ซึ่งเกิดจากการเน้นความจำเป็นที่จะต้องวางแผนกำลังคน ด้วยมีความขาดแคลนผู้มีความรู้ระดับกลาง ข้างเทคนิคต่าง ๆ ระดับอุดมศึกษาขาดทางสาขาวิศวกรรม วิทยาศาสตร์ แพทย์ สถาปัตยกรรม โดยคำนึงผลระยะยาวข้างหน้า ๑๕ ปี นโยบายพัฒนาการศึกษาเพื่อสนองความต้องการดังกล่าวมีหลักใหญ่ ๔ ประการคือ การประถมศึกษา จัดให้ทั่วถึงและมีมาตรฐานสูงขึ้น เพิ่มระดับการศึกษาภาคบังคับ จาก ๔ ปี เป็น ๗ ปี ให้ทั่วประเทศภายในเวลาอันเหมาะสม ประการที่สอง การศึกษาระดับกลางทั้งสายสามัญและอาชีวศึกษา จะขยายและปรับปรุงให้เป็นรากฐานในการสร้างกำลังแรงงานในแขนงอาชีพต่าง ๆ ให้ทันต่อความต้องการอันรีบด่วนของประเทศ โดยจะปรับปรุงมาตรฐานชั้นมัธยมศึกษาให้เข้มแข็งและ เป็นพื้นฐานที่มั่นคงของการศึกษาระดับอุดมศึกษา ปรับปรุงมาตรฐานการอาชีวศึกษาให้สูงขึ้น ขยายให้เหมาะสมกับความต้องการทางเศรษฐกิจของประเทศ ประการที่สาม ด้านฝึกหัดครู หน้านั้นครูยังไม่เพียงพอ จึงเน้นการผลิตครู ส่งเสริมให้ครูมีวุฒิเข้าระดับมาตรฐาน เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพการศึกษาโดยทั่วไป ทั้งนี้ เน้นความต้องการครูอาชีวศึกษาซึ่งต้องผลิตให้เพียงพอและทันการขยายตัวด้านอาชีวศึกษา

เป็นรากฐานส่งเสริมการผลิตกำลังคนใช้ในการพัฒนา เศรษฐกิจของชาติ ประการสุดท้าย
อุดมศึกษา ส่งเสริมให้สามารถผลิตนักศึกษาอาชีพต่าง ๆ รับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ขยายการ
จัดตั้งในส่วนภูมิภาค

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๑๔ ยังคงเน้นหนัก
ในด้านการสร้างและปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทาง เศรษฐกิจ เช่นเดียวกับกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ
ฉบับที่ ๑ มุ่งแก้ไขปญหาจากแผนฉบับที่ ๑ ซึ่งปรากฏว่ามีเยาวชนอีกมากไม่มีโอกาสเข้ารับการศึกษ
จำนวนนักเรียนระดับที่สูงขึ้นไปน้อยลง มาตรฐานการศึกษาโดยทั่วไปไม่สูงพอ การผลิตไม่
สอดคล้องกับความต้องการกำลังคน ทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาไม่อาจหางานทำได้โดยง่าย นโยบาย
พัฒนาการศึกษาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ ๒ คือประการแรก การจัดการศึกษาต้องสอดคล้อง
กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ซึ่งหมายถึงความต้องการกำลังคนตลอดจน เทคนิค
และความรู้ในการพัฒนาสาขาต่าง ๆ ประการที่สอง จัดและขยายการศึกษาให้สอดคล้องกับภาวะ
ผูกพันที่รัฐมีต่อสังคม ซึ่งได้แก่การศึกษาภาคบังคับและการศึกษาแต่ละระดับของประชากรที่อยู่
ในวัยศึกษาโดยทั่วถึง เท่าที่จะทำได้ ตามลำดับความสำคัญคือ เน้นเรื่องการจัดการศึกษาภาคบังคับ
โดยจะขยายให้ทั่วถึงและมากที่สุดเพราะเป็นหน้าที่ของรัฐโดยตรง เน้นความสำคัญเป็นอันดับแรก
เน้นการผลิตกำลังคนระดับกลาง ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพให้สนองความต้องการทางเศรษฐกิจ
เป็นอันดับสอง อันดับต่อมาคือ การผลิตกำลังคนระดับสูง เน้นเฉพาะสาขาที่ประเทศมีความต้องการ
มาก เช่น วิศวกรรมศาสตร์ แพทยศาสตร์ ฯลฯ จัดดุลระหว่างส่วนกลางกับส่วนภูมิภาค ให้ได้
สัดส่วนกับประชากรโดยเร่งรัดคุณภาพ ส่วนภูมิภาคให้ใกล้เคียงส่วนกลางมากขึ้น อันดับที่สำคัญ
ปรับปรุงคุณภาพทางการศึกษา ในเรื่องหลักสูตร แบบเรียน อาคารเรียน คุณวุฒิศร ปัญหาการศึกษา
ที่มีอยู่เช่น เด็กตกชั้น การรวมโรงเรียนบางประเภท เด็กยากจนหรือการศึกษาในถิ่นทุรกันดาร
ได้รับการแก้ไขด้วยมาตรการอันเหมาะสม และอันดับสุดท้ายคือ ส่งเสริมการศึกษาในโรงเรียน
ราษฎร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา

แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๑๙ เป็นการปรับปรุง
คุณภาพและขยายปริมาณการศึกษา ตลอดจนการผลิตกำลังคนระดับต่าง ๆ ให้สนองความต้องการ
ของการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมของประเทศ สาระสำคัญของนโยบายพัฒนาการศึกษาในแผนฉบับนี้
คือ (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๒๔ : ๘๓-๘๔)

ก. นโยบายพัฒนาการศึกษาส่วนรวมกำหนดให้ขยายการศึกษาระดับประถมศึกษา

ตอนต้นให้สอดคล้องกับจำนวนประชากรวัยเรียนที่เพิ่มขึ้น เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาโดยทั่วถึง ขยายการศึกษาภาคบังคับระดับประถมศึกษา (ป.๕ - ๗) โดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาขั้นนี้โดยทั่วถึง อย่างช้าที่สุดในปี ๒๕๓๓ และเพิ่มการศึกษาด้านเกษตร ในระดับนี้ เรื่องต่อมาคือ สนับสนุนการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ อาชีวศึกษาและเทคโนโลยีและ ขยายการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นให้มากขึ้นตามกำลังเงินที่จะหาได้ เพื่อสามารถผลิต นักเรียนให้เพียงพอที่จะศึกษาอบรมต่อ เพื่อใช้เป็นกำลังคนระดับกลางในแผนฉบับที่ ๕ และต่อไป ขยายการฝึกหัดครูให้พอแก่ความต้องการการศึกษาทุกระดับขยายการศึกษาผู้ใหญ่ และการศึกษา นอกโรงเรียนให้แก่ผู้ที่ขาดหรือพ้นการศึกษาได้มีโอกาสรับการศึกษาเพิ่มเติมมากขึ้น โดยเฉพาะ การฝึกฝนในด้าน เกษตร

ข. นโยบายพัฒนาการศึกษาแต่ละระดับและประเภท ส่วนใหญ่เป็นการปรับปรุง และขยายการศึกษาให้พอเพียงกับความต้องการแต่ละระดับ และ เน้นหนักในสาขาที่สนองความ ต้องการด้านกำลังคนในการพัฒนาประเทศ ระดับประถมศึกษา ปรับปรุงและขยายการศึกษาใน ระดับประถมศึกษาตอนต้น จะลดความสูญเปล่าทางการศึกษา ในระดับประถมศึกษาตอนปลาย จะ เน้นหนักในอาชีพที่ประกอบในส่วนภูมิภาค และปรับปรุงให้โรงเรียนประถมศึกษาในส่วนภูมิภาค เป็นโรงเรียนชุมชน ระดับมัธยมศึกษาสายสามัญ เปิดหลักสูตรให้กว้างขวาง ให้เด็กมีโอกาส เลือกเรียนตามความถนัด ส่วนโรงเรียนราษฎร์จะ เน้นปรับปรุงด้านคุณภาพการสอน ระดับ มัธยมศึกษาสายอาชีพ จะ เน้นสาขาเกษตรกรรมเป็นพิเศษ และลดการอาชีวศึกษาระดับมัธยมต้น ตลอดทั้งส่งเสริมและสนับสนุนครูอาชีวศึกษาและส่งเสริมโครงการอาชีวศึกษาหลักสูตรระยะสั้น

เนื่องจากระดับมัธยมศึกษาสายสามัญและสายอาชีพ เป็นการผลิตกำลังคนในระดับ กลาง จึง เน้นผลิตโดยให้สนองความต้องการด้านกำลังคนในการพัฒนาประเทศด้วย การฝึกหัดครู เน้นสาขาวิชาที่จำเป็น เช่น ช่างอุตสาหกรรม เกษตร พลศึกษา สนับสนุนให้นักศึกษากลับไปสอน ในภูมิสำเนาของตนเอง ปรับปรุงหลักสูตร ส่งเสริมการผลิตตำรา การวิจัย การผลิตอาจารย์ ที่มีคุณภาพเพื่อสอนในสถาบันฝึกหัดครูและขยายการฝึกหัดครู อุดมศึกษา ลดความสูญเปล่าในระดับ ปริญญาตรี ผลิตบัณฑิตที่สนองความต้องการทาง เศรษฐกิจและสังคม สร้างตำราเรียน เน้นมหาวิทยาลัย ส่วนภูมิภาคให้เป็นศูนย์วิชาการ ริเริ่มให้มีวิทยาลัยชุมชนเพื่อผลิตกำลังคนระดับกลางที่ประเทศมี ความต้องการมาก

สรุปได้ว่าแผนการศึกษาชาติในยุคนี้มีนโยบายเน้นด้านที่เคยกำหนดไว้ในฉบับก่อน ๆ คือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และระดับด้านใหม่เพิ่มขึ้น คือ หัตถกรรมซึ่งแสดงให้เห็นชัดเจนขึ้น ในการมุ่งวางรากฐานการประกอบสัมมาอาชีพ เน้นการขยายการศึกษาให้ทั่วถึง ให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษา แผนพัฒนาการศึกษาซึ่งเริ่มมีขึ้นในยุคนี้ ก็เช่นเดียวกัน มุ่งขยายการศึกษาตามความต้องการกำลังคนระดับกลางและระดับสูง ทั้งแผนฉบับที่ ๑ และฉบับที่ ๒ แผนพัฒนาการศึกษาฉบับที่ ๓ ก็ยังคงเป็น เรื่อง เร่งขยายการประถมศึกษาตอนปลาย การมัธยมศึกษา การฝึกหัดครู การอุดมศึกษาในสาขาที่ขาดแคลน ส่งเสริมการศึกษาริยะทาง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เกษตรกรรม ส่งเสริมความเสมอภาคทางการศึกษา โดยปรับปรุงและขยายการศึกษาในภูมิภาคและท้องถิ่นกันดาร

๔.๑.๓ นโยบายมัธยมศึกษาในรัฐธรรมนูญ

เมื่อรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๗๕ ใช้มานานถึง ๑๔ ปี และมีเหตุการณ์บ้านเมืองผันผวนเปลี่ยนแปลงไฉนมากมาย รวมทั้งสงครามโลกครั้งที่สอง จึงมีการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยขึ้นมาใหม่ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๙ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา คือ หมวด ๒ มาตรา ๑๔ ความว่า "บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา การศึกษาอบรม การชุมนุมสาธารณะ การตั้งคณะพรรคการเมือง การอาชีพ ทั้งนี้ภายใต้บังคับแห่งบทกฎหมาย

รัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๘๘ ถูกยกเลิกไป เมื่อมีรัฐประหาร และให้ใช้รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวเมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๙๐ ซึ่งได้ใช้ต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๙๒ มี ๘ หมวด ๔๗ มาตรา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคือ หมวด ๓ มาตรา ๒๓ ความว่า "บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา การศึกษาอบรม การชุมนุมสาธารณะ การตั้งสมาคม การอาชีพ ทั้งนี้ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย" ซึ่งคล้ายคลึงกับรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๗๕ และ ๒๔๘๘ ต่อมาเมื่อมีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๙๒ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๔๙๒ มี ๑๑ หมวด ๑๘๘ มาตรา กำหนดแนวนโยบายแห่งรัฐ ซึ่งกล่าวถึงนโยบายทางการศึกษาไว้ด้วย แยกต่างหากจากการกล่าวถึงสิทธิหน้าที่และเสรีภาพของประชาชนอย่างที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๗๕, ๒๔๘๘, ๒๔๙๐ โดยบัญญัติไว้ในมาตรา ๖๒ - ๖๕ ว่า "มาตรา ๖๒ การศึกษาอบรมพึงมีจุดประสงค์ที่จะให้ชนชาวไทยเป็นพลเมืองดี มีร่างกายแข็งแรง และอนามัยสมบูรณ์ มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบการอาชีพและมีจิตใจเป็นนักประชาธิปไตย.. มาตรา ๖๕ รัฐพึงสนับสนุนการค้นคว้าในทางศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์" สำหรับเรื่องสิทธิ

เสรีภาพและหน้าที่ของประชาชนนั้น หมวด ๓ มาตรา ๓๖ กล่าวว่า "บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการศึกษาอบรม เมื่อการศึกษาอบรมนั้นไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาอบรม และไม่ขัดต่อกฎหมายว่าด้วยการจัดสรรสถานศึกษา สถานศึกษาของรัฐและของเทศบาลต้องให้ความเสมอภาคแก่บุคคลในการเข้ารับการศึกษอบรมตามความสามารถของบุคคลนั้น ๆ และหมวด ๔ มาตรา ๕๓ กล่าวว่า "บุคคลมีหน้าที่รับการศึกษาอบรมชั้นประถมศึกษา ภายในเงื่อนไขและวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ" ครั้นวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๔๙๔ ได้มีการทำรัฐประหารยึดอำนาจการปกครอง ยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. ๒๔๙๒ แล้วประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๙๕ กำหนดแนวนโยบายแห่งรัฐในหมวด ๓ มาตรา ๔๒ ว่า "รัฐพึงส่งเสริมและบำรุงการศึกษอบรม..." การรัฐประหารวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑ ทำให้ต้องเปลี่ยนมาใช้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. ๒๕๐๒ ซึ่งเป็นฉบับที่สั้นที่สุด มิได้กล่าวถึงแนวนโยบายแห่งรัฐหรือสิทธิหน้าที่เสรีภาพไว้ แต่บัญญัติมาตรา ๒๐ ซึ่งเป็นมาตราสุดท้ายว่า "ในเมื่อไม่มีบทบัญญัติแห่งธรรมนูญนี้ บังคับแก่กรณีใด ให้วินิจฉัยกรณีนั้นไปตามประเพณีการปกครองประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตย..." ขณะใช้ธรรมนูญดังกล่าวได้มีการร่างรัฐธรรมนูญโดยสภาร่างรัฐธรรมนูญไปด้วย ใช้เวลาร่างอยู่ ๑๐ ปี ก็ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๑ กล่าวถึงแนวนโยบายแห่งรัฐแบบเดียวกับฉบับ พ.ศ. ๒๔๙๒ ใช้มาจนถึงวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ ก็ถูกยกเลิกโดยการรัฐประหารอีก ประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. ๒๕๑๕ ซึ่งเน้นความสำคัญด้านการเมือง เช่นเดียวกับฉบับ พ.ศ. ๒๕๐๒ มีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก เพียงแต่เปลี่ยนชื่อสภาร่างรัฐธรรมนูญ เป็นสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เปลี่ยนจำนวน ๒๐ มาตรา เป็น ๒๓ มาตรา เรื่องทางการศึกษาจึงอยู่ภายใต้บทบัญญัติให้ถือปฏิบัติตามประเพณี เช่นที่เคยกำหนดไว้นั่นเอง

๔.๑.๔ นโยบายมัธยมศึกษาตามคำแถลงของรัฐบาล

ทิศทางของนโยบายรัฐบาลที่ปรากฏในคำแถลง (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๒๔ : ๔๓ - ๗๐) มีลักษณะคล้ายกันต่างกัน ผันแปรไปตามความคิดของรัฐบาลที่ผลัดเปลี่ยนกันขึ้นมาบริหารประเทศ รัฐบาลชุดแรกคือ ชุดที่ ๑๔ มีพลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และนายเดือน บุญภาค เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ ระบุว่า จะปรับปรุงหลักสูตรตำราเรียนให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศและท้องถิ่น เน้นอาชีพการค้นคว้าหาเหตุผล และการมีศีลธรรม

รัฐบาลชุดที่ ๑๔ (๓๐ พ.ค. - ๘ พ.ย. ๒๔๙๐) ยังคงมีรัฐมนตรีศึกษาธิการคนเดิม แถลงนโยบาย เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๔๙๐ ว่าจะจัดฝึกหัดครูให้ได้ปริมาณและคุณภาพ เพิ่มสถานที่เล่าเรียน ในโรงเรียนรัฐบาลให้มากขึ้น เพิ่มพูนความรู้ภาคบังคับ ปรับปรุงอาชีวศึกษาโดยวางโครงการ อาชีวศึกษาแทรกในหลักสูตรสามัญศึกษา

รัฐบาลชุดที่ ๒๐ (๑๐ พ.ย. ๒๔๙๐ - ๖ ก.พ. ๒๔๙๑) มีนายนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และนาวาเอกพระยาตราภัยวานิช เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ แถลงนโยบาย เมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ว่า ส่งเสริมทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ปรับปรุงหลักสูตร อบรม ศิลธรรมจรรยา จัดหาหนังสือตำราเรียนให้เพียงพอ บำรุงส่งเสริมฐานะครู ต่อมาในรัฐบาลชุดที่ ๒๑ เปลี่ยนรัฐมนตรีศึกษาธิการเป็น ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช (นายกรัฐมนตรีคนเดิม) ได้แถลง นโยบายเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ๒๔๙๑ โดยกล่าวถึงการเพิ่มครู ปรับปรุงรายได้และสมรรถภาพ ของครู บุรณะและเพิ่มจำนวนโรงเรียน ประสานงานกับหน่วยราชการและเอกชน เพื่อจัดอาชีพให้ ผู้สำเร็จอาชีวศึกษา

รัฐบาลชุดที่ ๒๒ (๘ เม.ย. ๒๔๙๑ - ๒๓ มี.ค. ๒๔๙๒) มีจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีและพลโทมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ ได้กำหนด นโยบายเมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๔๙๑ ว่า จะสนใจเป็นพิเศษในเรื่องการศึกษาของประชาชน จะพยายามให้พลเมืองได้รับการศึกษาโดยทั่วหน้ากันด้วยการจัดตั้งโรงเรียนต่าง ๆ ของรัฐบาล และประชาบาลเพิ่มขึ้น ทั้งปรับปรุงสมรรถภาพและเงินเดือนครู ฯลฯ และกำหนดนโยบายใน รัฐบาลชุดที่ ๒๔ เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๔๙๔ ว่า เพื่อให้ได้ผลตามนโยบายด้านอื่น ๆ ทั้งหมด รัฐบาลจะให้การศึกษานานาชาติแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีวศึกษา และอบรมศีลธรรม ขยายโรงเรียนและเพิ่มครู รัฐบาลชุดที่ ๒๔ มีนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีศึกษาธิการเป็นคนเดียวกับ รัฐบาลชุดที่ ๒๒ และ ๒๔ แต่อยู่ในหน้าที่เพียงไม่กี่วันและมีได้แถลงนโยบาย ก็ถูกยึดอำนาจ เสียก่อน ระหว่างรัฐบาลจอมพลแปลกสมัย พ.ศ. ๒๔๙๑ กับสมัย พ.ศ. ๒๔๙๔ มีนโยบายของรัฐมนตรี ศึกษาธิการท่านอื่นแทรกอยู่ คือพลตรีสวัสดิ์ สวัสดิ์รณชัย สวัสดิ์เกียรติ ในคณะรัฐมนตรีชุดที่ ๒๓ กล่าวไว้ว่า " ...รัฐบาลนี้ถือว่าการส่งเสริมและการบำรุงการศึกษาอบรมประชาชน เป็นสิ่งสำคัญ อันดับแรก จะพยายามให้ประชาชนได้รับการศึกษาอบรมทั่วถึงกันทุกเพศทุกวัย... " และ " ...จะยึดหลักเป็นทางปฏิบัติว่ารัฐมีหน้าที่ให้การศึกษารอบแก่ประชาชนพล เมืองทุกคนโดยไม่ต้อง เสียค่าเล่าเรียน และช่วยเหลือให้เครื่องอุปกรณ์การศึกษาตามสมควร "

รัฐบาลชุดที่ ๒๖ (๒๔ มี.ค. ๒๔๙๕ - ๒๖ ก.พ. ๒๕๐๐) มีนายกรัฐมนตรีคงเดิม และ พลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๔๙๕ ว่า "...เพื่อให้ได้ผลทั้งหมดที่กล่าวมาได้อย่างมีประสิทธิภาพ รัฐบาลนี้จะให้การศึกษาและอบรม ศิลธรรมอันดีแก่ประชาราษฎร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอาชีวศึกษา การพลศึกษา..." และ "...ขยายโรงเรียนเพื่อครูผู้สอนให้มากยิ่งขึ้น..."

คณะรัฐมนตรีชุดที่ ๒๗ (๒๑ มี.ค. - ๑๖ ก.ย. ๒๕๐๐) มีนายกรัฐมนตรีคงเดิม เปลี่ยนรัฐมนตรีศึกษาธิการเป็นพลอากาศโท มุณี มหาสันทนะ เวชยันต์รังสฤษดิ์ ในต้นปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้แถลงนโยบายเกี่ยวกับการศึกษาว่า "...รัฐบาลนี้จะส่งเสริมและบำรุงการศึกษาอบรมของ ประชาชนทั้งคุณภาพและปริมาณเป็นลำดับแรก โดยจะได้ส่งเสริมการศึกษาในส่วนภูมิภาค ให้มากยิ่งขึ้น ทั้งจะได้เร่งรัดในการสร้างอาคารเรียน การผลิตครูให้ได้ส่วนสัมพันธ์กับนักเรียน และส่งเสริมให้ครูมีเสถียรภาพประสิทธิภาพยิ่งขึ้น"

คณะรัฐมนตรีชุดที่ ๒๘ (๒๑ ก.ย. - ๒๖ ธ.ค. ๒๕๐๐) มีนายพจน์ สารสิน เป็น นายกรัฐมนตรีและ ม.ล. ปิ่น มาลากุล เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ แถลงนโยบายการศึกษาว่า "...รัฐบาลนี้จะส่งเสริมการศึกษาในทางปริมาณและคุณภาพ จะวางรากฐานเพื่อให้ประชาชนมีพื้นฐาน ความรู้สูงขึ้น และมีความสามารถที่จะประกอบอาชีพได้ดี จะส่งเสริมให้ประชาชนมีวัฒนธรรมและ ศิลธรรมอันดีงาม ด้วยอาศัยการศาสนาและการศึกษาเป็นหลัก..."

คณะรัฐมนตรีชุดที่ ๒๙ (๑ ม.ค. - ๒๐ ต.ค. ๒๕๐๑) มีพลโทถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรีและ ม.ล. ปิ่น มาลากุล เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ แถลงว่า "...รัฐบาลนี้จะ ทำนุบำรุงการศึกษามากยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดผลดีทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ... ให้มีสถานศึกษา ให้เพียงพอ... พัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค... ส่งเสริมการอาชีวศึกษาเป็นพิเศษ จะได้เร่ง ผลิตครูและปรับปรุงหลักสูตร วิธีการวัดผลการศึกษา แบบเรียนอุปกรณ์ให้เหมาะสม กับทั้งการจะได้ แก้ปัญหาเกี่ยวกับเยาวชนโดยส่งเสริมพลศึกษา และกิจกรรมพิเศษอื่น ๆ ...จะทำนุบำรุงศิลปและ วัฒนธรรมของชาติ ตลอดจนปรับปรุงกิจการพิพิธภัณฑ์และหอสมุดแห่งชาติให้ดียิ่งขึ้น"

คณะรัฐมนตรีชุดที่ ๓๐ (๙ ก.พ. ๒๕๐๒ - ๘ ธ.ค. ๒๕๐๖) มีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ส่วนรัฐมนตรีศึกษาธิการคงเดิม มีนโยบายจัดตั้งสภาการศึกษา เพื่อวางโครงการ ศึกษาให้เป็นโครงการถาวร เหมาะสมแก่ความจำเป็นของชาติและสอดคล้องกับรูปการปกครองของ ประเทศ เปิดโอกาสและส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

โดยรัฐบาลคือหลักว่าจะ เพียงแต่ควบคุมให้ เป็นไปตามโครงการศึกษาของชาติ และให้ความอนุเคราะห์ตามความจำเป็น ในสมัยนี้ ได้เริ่มมีการใช้แผนพัฒนา เศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ ๑ สำหรับช่วง พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๐๘ ซึ่งมีนโยบายพัฒนาการศึกษาด้วยเป็นครั้งแรก แผนนี้กำหนดให้อำนาจหน้าที่ การจัดการศึกษาอยู่ในส่วนท้องถิ่นโดยกระทรวงศึกษาธิการดูแลทางวิชาการ

คณะรัฐมนตรีชุดที่ ๓๑ (๙ ธ.ค. ๒๕๐๖ - ๑๑ มี.ค. ๒๕๑๑) มีพล เอกถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี ส่วนรัฐมนตรีศึกษาธิการ เป็นบุคคลเดิม แถลงนโยบายว่า "ในด้านการศึกษา รัฐบาลจะปฏิบัติตามนโยบายที่รัฐบาลก่อนแถลงไว้ จะให้ความสำคัญแก่การศึกษาเพื่อการอาชีพเป็นพิเศษ กับทั้งจะขยายการศึกษาชั้นสูงไปตามจังหวัดต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้นด้วย" มีการประกาศใช้แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ สำหรับระยะ พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๑๔

คณะรัฐมนตรี ชุดที่ ๓๒ (๗ มี.ค. ๒๕๑๒ - ๑๗ พ.ย. ๒๕๑๔) มีจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี และนายสุกิจ นิมมานเหมินท์ เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ แถลงว่า "รัฐบาลนี้ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาแห่งชาติว่า เป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ทาง ฉะนั้นรัฐบาลนี้จะจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเฉพาะจะปรับปรุงและส่งเสริมการศึกษาทั้งในด้านการศึกษามัธยม อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา ให้ดียิ่งขึ้น...พยายามขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปให้ทั่วทั้งประเทศ ปรับปรุงโรงเรียนทุกชนิด โดยเฉพาะโรงเรียนอาชีวะให้มีคุณภาพสูงขึ้น และเพิ่มจำนวน..."

รัฐบาลสุดท้ายในช่วงระยะนี้คือ คณะรัฐมนตรีชุดที่ ๓๓ (๑๔ ธ.ค. ๒๕๑๔ ถึง ๑๔ ต.ค. ๒๕๑๖) มีนายกรัฐมนตรีคงเดิม และนายอภัย จันทวิมล เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ แถลงว่า "รัฐบาลนี้จะจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยจะปรับปรุงและส่งเสริมทั้งในด้านการศึกษามัธยม อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา..." มีการประกาศใช้แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๓ สำหรับช่วงระยะพ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๘

สรุปได้ว่านโยบายของรัฐบาลชุดต่าง ๆ ในยุคนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ กล่าวถึงการขยายโรงเรียน เพิ่มครู การปรับปรุงรายได้ครู ปรับปรุงโรงเรียน ปรับปรุงด้านปริมาณและคุณภาพ รัฐบาลชุดที่ ๑๔ เมื่อพ.ศ. ๒๕๔๐ มีลักษณะเด่นที่กล่าวถึงอาชีวศึกษาว่าให้อาชีวศึกษาแทรกในหลักสูตรสามัญศึกษาด้วย รัฐบาลชุดที่ ๒๔ เมื่อพ.ศ. ๒๕๐๐ กล่าวถึง การปรับปรุงวิธีวัดผล การศึกษา ปรับปรุงแบบ เรียน อุปกรณ์ การแก้ปัญหาเยาวชนโดยส่งเสริมพลศึกษาและกิจกรรมพิเศษอื่น ๆ

นอกจากความมุ่งหมายของการจัดการศึกษา จะดูได้จากนโยบายที่เขียนไว้ในระดับต่าง ๆ แล้วควรพิจารณาที่ความคิดความเชื่อของผู้คนในสังคมสมัยนั้น ๆ ด้วย ในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งเป็นช่วงที่ ๒ ของสมัยภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยนี้มีปรากฏการณ์สำคัญอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการนำความคิด ความก้าวหน้าทางการศึกษาของชาติตะวันตกมาแพร่หลายในประเทศไทย คือรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ซึ่งมีพลโทมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ ได้ทำงบประมาณปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ให้กระทรวงศึกษาธิการ สูงเป็นอันดับ ๑ แม้กระทรวงกลาโหมก็ยังน้อยกว่า และในจำนวนนี้ ได้จัดเป็นทุนส่งครูและนักเรียนไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ ๒.๓๕ ล้านบาท เป็นการส่งครูนักเรียนไปเรียนต่างประเทศที่มากมายขณะประวัติดการณ์คือได้ถึง ๑๐๐ ทุน และมีผู้กล่าวในภายหลังว่าเพราะ ๑๐๐ ทุนนี้เอง กระทรวงศึกษาธิการ จึงมีคนทำงานสำคัญ ๆ เมื่อต้องการขยายงานการศึกษาในระยะต่อมา (ครุสภา ๒๕๑๔ : ๗๐ - ๗๑) ดังนั้นความพยายามที่จะปรับปรุงหลักการวิธีการที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน ตามแบบอย่างชาติตะวันตกก็เข้ามากับคนที่ไปเรียนเหล่านี้ เช่นความคิดที่ว่า "การศึกษาคือการเจริญงอกงาม" (education is growth) เข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ (สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย ๒๕๑๔ : ๔) เรื่องที่กล่าวถึงกันทั่วไปในยุคนี้ คือ ความคิดที่พัฒนาจากปรัชญาแบบ pragmatism เป็น progressive education ความคิดที่เน้นการเรียนด้วยการกระทำ (learning by doing) ความเชื่อที่ว่าถ้าจะให้เด็กเรียนปฏิบัติได้ถูกต้องในสังคมนั้นต้องจัดสภาพโรงเรียนให้คล้ายคลึงกับชีวิตจริงในสังคม ความคิดที่ว่าการศึกษาจะต้องสนองความต้องการของผู้เรียนและสังคม (personal - social needs) เป็นต้น รวมทั้งความพยายามในรูปโครงการศึกษาที่จังหวัดฉะเชิงเทรา และการทดลองจัดโรงเรียนมัธยมแบบประสมที่โรงเรียน เบญจมราชรังสฤษฎ์

ข้อสรุปนโยบายการจัดมัธยมศึกษาในยุครับความช่วยเหลือต่างประเทศ

ความจริงการจัดและพัฒนามัธยมศึกษาของไทยก่อนหน้าสมัยนี้ก็มิใช่ปราศจากอิทธิพลแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ซึ่งเป็นอารยธรรมความเจริญก้าวหน้าของชาติตะวันตก หลักร่าง ๆ โดยเฉพาะในเชิงเนื้อหาความรู้ศิลปวิทยาการซึ่งเป็นเรื่องราวเพื่อสั่งสอนถ่ายทอด ได้ถูกนำมาใช้เป็นแบบอย่างอยู่แล้วตั้งแต่เริ่มต้นจัดตั้งโรงเรียนเป็นรูปแบบหรือระบบที่เรารู้จักกันอยู่ในปัจจุบัน แต่กระบวนการเรียนการสอนยังมีพื้นฐานความคิดแบบไทย ๆ คือมุ่งสอนหนังสือให้เด็กเป็นหลักใหญ่ อาจมีความคิดว่าการศึกษาคือการเรียนหนังสือ ครั้นถึงช่วงนี้ ความเจริญและแนวคิดตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อการจัดมัธยมศึกษาของไทยนั้น สร้างความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงชัดเจนกว่าในอดีตที่ผ่านมา ทั้งความรู้เนื้อหาวิชาแนวคิดในการให้การศึกษ้อบรม การให้ความช่วยเหลือด้านกำลังเงิน เงินกู้ต่างประเทศ และการพัฒนาบุคลากร ช่วงเวลาของงานมัธยมศึกษาที่ผู้วิจัยจัดไว้ตอนนี้ ค่อนข้างยาวกว่าช่วงแรก

และช่วงที่จะกล่าวถึงต่อไปอยู่มาก คือยาวนานถึง ๒๗ ปี ย่อมมีสิ่งเปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลา มากอยู่ แต่สภาพที่ชวนให้จัดเป็นสมัยเดียวกันคือ การรับความคิดและความช่วยเหลือจากประเทศ ตะวันตกมาพัฒนาการศึกษา เริ่มมีขึ้นอย่างเด่นชัดและดำเนินติดต่อกันมาก ซึ่งนโยบายอาจจัดเป็น ข้อสรุปคือ ยังคงมีความมุ่งหมายที่จะจัดการศึกษาให้ชาวไทยเป็นพลเมืองดี มีความเป็นประชาธิปไตย เช่นเดียวกับช่วงแรกของสมัยประชาธิปไตย เน้นในเรื่องอาชีพ และศีลธรรมจรรยามากขึ้น ส่งเสริม การอาชีวศึกษา พลศึกษา และศิลปวัฒนธรรมมากขึ้น เน้นให้มัธยมศึกษามีหลายสายหรือประเภทซึ่งแยก จากกันชัดเจนและมากขึ้นกว่าอดีต คือระยะแรกตามแผนการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๔ แยกเป็นสายสามัญ สายวิสามัญ และสายอาชีพ และต่อมาแผน พ.ศ. ๒๕๐๓ แบ่งเป็นสายสามัญกับสายอาชีพ ถือว่าการ ศึกษาในระดับเตรียมอุดมต้องจัดในโรงเรียนมัธยมอีกเช่นเดิม และต่อมากลายเป็นมัธยมสามัญศึกษา ตอนปลาย โดยตัดมัธยมตอนต้น เดิมไปรวมเป็นประถมตอนปลาย เพื่อเน้นการศึกษาบังคับระดับประถม ให้มีระยะเวลา นานยิ่งขึ้น เน้นส่วนประกอบอื่นของการให้การศึกษาเพิ่มขึ้น คือ องค์ ๔ ซึ่งเรียกว่า หัตถศึกษา เพิ่มจากองค์ ๓ คือพุทธศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา ซึ่งกำหนดไว้ก่อนแล้ว มีแผนพัฒนาการ ศึกษาของชาติ และมุ่งพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค เน้นความต้องการกำลังคนในแผนพัฒนาการศึกษา ซึ่งทำให้มีความจำเป็นต้องปรับปรุง ทั้งมัธยมซึ่งเป็นฐาน กับอุดมศึกษาและอาชีวศึกษา เพื่อสอดคล้อง เหมาะสมกับความต้องการทาง เศรษฐกิจของ ประเทศ

๔.๒ พัฒนาการของหลักสูตรและการจัดโรงเรียนมัธยมแบบประสม

หลังจากใช้หลักสูตร พ.ศ. ๒๔๔๐ มาเป็นเวลา ๑๐ ปี ก็มีการเปลี่ยนแปลงในช่วงของ การพัฒนาตามความเจริญตะวันตกและตามปัญหาความจำเป็นที่เกิดขึ้นในประเทศโดยลำดับคือ หลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ หลักสูตรมัธยมต้นและมัธยมปลาย พ.ศ. ๒๔๔๓ หลักสูตร เตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๔ หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๐๓ กับหลักสูตร มัธยมแบบประสม พ.ศ. ๒๕๑๐

การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรในตอนต้นของช่วงนี้ เป็นความพยายามที่จะปรับการศึกษาให้ เข้ากับสภาพการของโลกภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่สอง วิธีการยังคงใช้เช่นเดิมคือ กำหนด หลักสูตร เป็นตอน ๆ ไม่แยกรายละเอียดเป็นชั้น มีประมวลการสอนแยกให้ ประมวลการสอนนี้ ไม่บังคับตายตัวเหมือนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ยอมให้ใช้ประมวลอื่นได้ถ้าเสนอให้ทางกระทรวงศึกษา แต่ในทางปฏิบัติส่วนใหญ่ก็ใช้ตามประมวลกลางนั่นเอง หลักสูตรมัธยมตอนต้น พ.ศ. ๒๔๔๓ มีสิ่ง ที่เปลี่ยนแปลงไปคือแยกหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมออกเป็น ๒ วิชาโดยเพิ่มเวลาให้อีก ๑ ชั่วโมง

เช่นเดียวกับประณม เพิ่มเวลาให้แก่ภาษาต่างประเทศคือ ภาษาอังกฤษอีก ๑ ชั่วโมง ดัตช์คณิตศาสตร์
 ลง ๑ ชั่วโมง เพิ่มวิทยาศาสตร์อีก ๑ ชั่วโมง และต้องตัดภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ลง ๑ ชั่วโมง
 หลอมรวมเวลาเรียนของวิชาขับร้องและการฝีมือเข้าด้วยกัน รวมเวลาเรียนของพลศึกษาและลูกเสือ
 หรือนูคาชาติเข้าด้วยกัน เป็นหลักสูตรที่ให้ความสำคัญกับวิชาวิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ตลอดจน
 หน้าที่พลเมืองและศีลธรรมมากขึ้น ส่วนหลักสูตรมัธยมตอนปลาย พ.ศ. ๒๔๙๓ มีการเปลี่ยนแปลง
 น้อยกว่าระดับอื่นคือ ลดเวลาเรียนภาษาไทยลงครึ่งชั่วโมงไปเพิ่มให้แก่ภาษาอังกฤษได้เวลาเพิ่ม
 เพื่อแยกหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมออกจากกันโดยตัดมาจากพลศึกษา ซึ่งรวมกับลูกเสือแล้วลดลง
 ๑ ชั่วโมงเหลือ ๒ ชั่วโมง หลักสูตรใหม่ทั้งระดับมัธยมตอนต้นและตอนปลายนี้ได้ให้ความมุ่งหมาย
 แต่ละวิชาไว้ และปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัยและเหมาะสมยิ่งขึ้น ระยะเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง
 นี้เป็นช่วงที่การศึกษาในสหรัฐอเมริกาเริ่มมีอิทธิพล ในวงการการศึกษาไทย รายการสอนต่าง ๆ ที่
 ปรับปรุง จึงนับได้ว่ามีที่มาจากวิธีการสอนของโรงเรียนในสหรัฐอเมริกาอยู่ไม่น้อย (กรมวิชาการ
 ๒๕๑๓ : ๕๐)

สำหรับเตรียมอุดมศึกษานั้นปรากฏว่า มีผู้นิยมเรียนเป็นจำนวนมาก โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา
 ของสถาบันต่าง ๆ ไม่สามารถรับได้หมด กระทรวงศึกษาธิการจึงต้องเปิดชั้นเตรียมอุดมศึกษาขึ้นใน
 โรงเรียนมัธยมตามมติของคณะรัฐมนตรีใน พ.ศ. ๒๔๘๔ และดำเนินการจัดทำหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา
 ขึ้นประกาศใช้ใน พ.ศ. ๒๔๘๑ หลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. ๒๔๘๑ มีลักษณะใกล้เคียงกับหลักสูตร
 มัธยมปีที่ ๗-๘ พ.ศ. ๒๔๗๑ ต่างกันเพียงไม่มีแผนกกลางเท่านั้น มีรายละเอียดคือ

การแบ่งแผนกวิชา แบ่งเป็น ๒ แผนกคือ แผนกอักษรศาสตร์และแผนกวิทยาศาสตร์
 หลักสูตรของแผนกอักษรศาสตร์ในหมวดวิชาภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ยากและมีรายการต้องเรียน
 มากกว่าของแผนกวิทยาศาสตร์ ส่วนหลักสูตรของแผนกวิทยาศาสตร์ในหมวดวิชาคณิตศาสตร์และ
 วิทยาศาสตร์ยากและมีรายการต้องเรียนมากกว่าของแผนกอักษรศาสตร์ ในเรื่องเวลาเรียน ตามปกติ
 รอบสัปดาห์หนึ่ง ให้มีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า ๒๕ ชั่วโมงและไม่เกิน ๓๐ ชั่วโมง รอบปีหนึ่งควรมีเวลา
 เรียนไม่น้อยกว่า ๒๐๐ วัน ส่วนวิชาที่เรียนแต่ละแผนกมี ๕ หมวดวิชา แผนกอักษรศาสตร์มีหมวด
 ภาษาไทย หมวดสังคมศึกษา หมวดคณิตศาสตร์ หมวดภาษาอังกฤษและหมวดวิชาเฉพาะแผนก คือ
 วิชาบังคับวิทยาศาสตร์ทั่วไปและวิชาเลือกภาษาฝรั่งเศสหรือบาลีหรือจีน แผนกวิทยาศาสตร์มีหมวด
 ภาษาไทย หมวดสังคมศึกษา หมวดคณิตศาสตร์ หมวดภาษาอังกฤษ และหมวดวิชาเฉพาะแผนก คือ
 วิชาบังคับ เคมี แม่เหล็กไฟฟ้า ความร้อน แสงสว่าง และวิชาเลือก กลศาสตร์และไฮโดรสแตติกส์
 หรือชีววิทยา นอกจากวิชา ๕ หมวด จะต้องจัดสอนवादเขียนอีกสัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง และอบรม

วิชาอื่น คือ พลศึกษา คนตรีหรือขับร้อง ลูกเสือหรืออนุชาชาติ โดยใช้โอกาสอันควร ซึ่งอยู่นอกเวลาเรียนอีกด้วย สำหรับการสอบไล่มีมาตรฐานสำคัญคือ

ก. กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ดำเนินการสอบไล่ชั้นเตรียมอุดมปีที่ ๒ ในการสอบไล่จะสอบไล่เต็มตามหลักสูตรโดยไม่คำนึงว่าโรงเรียนได้จัดสอบวิชาใด ส่วนใดไปบ้างแล้วในชั้นเตรียมอุดมปีที่ ๑

ข. ผู้ที่สอบไล่ได้คะแนนรวมร้อยละ ๕๐ บริบูรณ์ และได้คะแนนรายหมวดวิชาร้อยละ ๓๓ บริบูรณ์ทุกหมวดวิชา นับว่าสอบไล่ได้ ถ้าผู้ใดได้คะแนนหมวดวิชาใดถึงร้อยละ ๗๕ บริบูรณ์ นับว่าสอบไล่ได้อย่างเยี่ยมในหมวดวิชานั้น (ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ สบ. ๕.๒/๒๕)

ครั้นต่อมาเปลี่ยนเป็นหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๔ ซึ่งมีลักษณะต่างออกไป คือมีวิชาให้เลือกมากขึ้น มีหลักการเพื่อสำรวจความถนัดพิเศษของนักเรียน เพื่อเลือกเข้าศึกษาต่ออุดมศึกษาแขนงที่เหมาะสมกับสุขภาพของตน มีวิธีการแบ่งเรียนเป็นตอน เมื่อเรียนแล้วสอบแล้วก็ไม่น่ากลับมาสอบอีก ทำให้การเรียนมีลักษณะง่ายขึ้น มูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ก็เพราะเตรียมอุดมศึกษาภายหลังนี้ไม่เป็นเตรียมอุดมศึกษาอย่างแท้จริง นักเรียนจำนวนมากจบเตรียมอุดมศึกษาแล้วไม่มีโอกาสเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัย แต่ออกไปทำงานประเภทต่าง ๆ โดยสภาพเช่นนี้ เตรียมอุดมศึกษาจึงเป็น เหมือนชั้นมัธยมมัธยม เช่นเดียวกับสมัยก่อน เปลี่ยนแปลงการปกครองหลักสูตรที่ตั้งความมุ่งหมายเพื่อต่อมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะจึงไม่เหมาะสม ชั้นเตรียมอุดมศึกษาซึ่งครั้งหนึ่ง เป็นการศึกษาของคนหนุ่มน้อยที่คัดเลือกแล้วต้องเปลี่ยนแปลงไปในทางที่จะ เป็นการศึกษาของบุคคลทั่วไปยิ่งขึ้น ทั้งต้องคำนึงถึงการเพิ่มขึ้นของพลเมืองและการขยายโอกาสที่ประชาชนควรได้รับการศึกษาให้มากขึ้นด้วย หลักสูตรเตรียมอุดมศึกษาในสมัยนี้ แบ่งออกเป็นแผนกอักษรศาสตร์และแผนกวิทยาศาสตร์เช่นเดียวกับหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๕๑ การเน้นวิชาเฉพาะแผนกเป็นแบบเดียวกันแต่วิชาสังคมศึกษาไม่เป็นวิชาบังคับ หลักสูตร ๒๔๕๔ ดำเนินตามแนวการสอนแผนใหม่ที่เรียกว่า การศึกษาแบบพัฒนาการซึ่ง เน้นการให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนมากขึ้น ลดการท่องจำตำราลงและมีกิจกรรมต่าง ๆ นอกเหนือการจดบันทึกคำสอนของครู มีการให้ความสำคัญกับความสามารและความสนใจของผู้เรียนที่แตกต่างกันด้วย และการแบ่งเป็นตอน ๆ ให้เรียนแล้วสอบโดยไม่มีการนำ เนื้อหาที่สอบแล้วมาสอบรวมยอดตัดสินผลการเรียนอีกนั้น เป็นการปรับตามระบบการศึกษาของสหรัฐอเมริกาซึ่งเหมาะสมกับความสามารถของผู้เรียนส่วนใหญ่ที่เพิ่มมากขึ้น (กรมวิชาการ ๒๕๑๓ : ๕๑)

หลักสูตรมัธยมศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๓ แบ่งออกเป็นสายสามัญเพื่อให้ความรู้ทั่วไป และสายอาชีพเพื่อให้ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ สำหรับสายสามัญทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายมีความมุ่งหมายให้มีการศึกษาทั่วไปอันเหมาะสมกับวัยและสภาพของสังคม ให้มีโอกาสสำรวจหาความสนใจหรือความถนัด และจัดส่งเสริมให้ถูกทาง มัธยมศึกษาตอนต้นกำหนดให้เรียน ๓ ปี มีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า ๑๕๐ วันต่อปีการศึกษา เนื้อหาเทียบได้กับหลักสูตรมัธยมปลายเดิมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ เพราะตัดส่วนมัธยมต้นเดิมไปรวมเป็นส่วนหนึ่งของประถมศึกษาเสียแล้วทำให้มัธยมปลายเดิมกลายเป็นมัธยมศึกษาตอนต้น สำหรับมัธยมศึกษาตอนปลายกำหนดให้เรียน ๒ ปี มีเวลาเรียนต่อสัปดาห์และปีเช่นเดียวกันกับมัธยมศึกษาตอนต้น เนื้อหาเทียบได้กับหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษาเดิมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ แต่มีแผนกเพิ่มมากขึ้นคือแยกเป็น ๓ แผนก ได้แก่ แผนกวิทยาศาสตร์ แผนกศิลปะ และแผนกทั่วไป

สำหรับเนื้อหาหลักสูตรแต่ละหมวดวิชามีความเป็นมาโดยลำดับ คือ

๔.๒.๑ หลักสูตรรายหมวดวิชาในช่วงก่อน พ.ศ. ๒๕๐๓

(๑) หลักสูตรภาษาไทย

หลักสูตรภาษาไทย พ.ศ. ๒๔๙๓ ทั้งระดับมัธยมต้นและมัธยมปลาย ตลอดจนจนประถมศึกษา กำหนดความมุ่งหมายและรายการสอนไว้อย่างเดียวกัน เค้าโครงเดียวกัน แต่เปลี่ยนหนังสือเรียนให้ยากขึ้น อาขยานยาวขึ้น การเขียนและแต่งความมีระดับสูงขึ้น รายการสอนประกอบด้วยกำหนดหนังสือและบทอาขยาน คัด เขียน แต่งความ จดหมาย สำหรับความมุ่งหมายทั่วไปคือ อ่านเขียนได้ พูดได้ถูกต้อง ให้หนังสือและการอ่านเป็นเครื่องมือหาความรู้ ความมุ่งหมายเฉพาะเพื่อส่งเสริมความสามารถและความชำนาญในการอ่าน ให้มีความรู้ในสิ่งแวดล้อม ปัญหาประจำวัน สามารถเขียนหนังสือได้ถูกต้องสวยงามและรวดเร็วพอควร ใช้คำพูดและประโยคถูกต้อง ลำดับข้อความในการพูดและเขียนได้ถูกต้องชัดเจน

หลักสูตรภาษาไทยเตรียมอุดมศึกษาแผนกอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มีหลักสูตรซึ่งประกอบด้วยอักษรวิธี วจิวิภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์ ละเยียดลึงซึ่งกว่าในชั้นมัธยมปลาย แต่งโคลง กลอน กาพย์ได้บ้าง และให้รู้ลักษณะฉันท์ ในเรื่องแต่งความให้รู้หลักการเรียงความเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความรู้ ความคิด ความเห็น จากกระตุ้ที่กำหนดให้ รู้หลักการเขียนจดหมายแบบต่าง ๆ และสามารถเขียนได้ ย่อและเก็บใจความจากเรื่องต่าง ๆ และถอดคำประพันธ์ ส่วนวรรณคดีให้อ่านหนังสือที่กำหนด เข้าใจรสและรอบรู้เรื่องทีอ่าน ท่องจำ

ข้อความที่กำหนดให้ ๑๐๐ บรรทัด ฯลฯ สำหรับภาษาไทยเฉพาะแผนกอักษรศาสตร์ เรียนประวัติ
 วรรณคดี ลักษณะทั่วไปของวรรณคดีสมัยสุโขทัย สมัยศรีอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ กวีและบุคคล
 ที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีที่สำคัญ หลักสูตรภาษาไทยระดับเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๑ มีลักษณะ
 ใกล้เคียงกับหลักสูตรมัธยมปลายสมัยยังไม่มี การแบ่งแยกเป็นแผนก และ พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้ปรับปรุง
 ให้แบ่งเป็น ๒ ตอน ตอนทั่วไปเป็นวิชาบังคับสำหรับทุกคน ตอนพิเศษเป็นวิชาเลือก เรียกว่า
 การประพันธ์ จัดเป็นศิลปศึกษา หลักสูตรทั่วไปเขียนสั้น ๆ ว่าให้เรียนหนังสือที่กำหนดให้ ให้รู้
 เนื้อเรื่องของบทประพันธ์ที่อ่าน เข้าใจความหมายและรู้สัพพราเวระของบทประพันธ์นั้น ๆ ให้ท่อง
 ข้อความที่กำหนดในหนังสืออ่านไม่น้อยกว่า ๑๐๐ บรรทัด ให้รู้หลักของการเรียงความและให้
 เรียงความเรื่องเกี่ยวกับความรู้และความคิดเห็นจากหัวข้อเรื่องที่กำหนดให้ ให้รู้หลักการแต่ง
 จดหมาย เขียนจดหมายแบบต่าง ๆ ย่อและเก็บใจความจากเรื่องต่าง ๆ ได้ ในส่วนภาษาไทย
 ระดับสูง ที่ถือว่าเป็นวิชาการประพันธ์ในพวกศิลปศึกษานั้น กำหนดรายการสอนว่าให้ได้เรียน
 กรวีนิพนธ์ที่เป็นชั้นวรรณคดีของไทย เพื่อเป็นแบบฉบับในการแต่งให้รู้จักแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์
 กลอน ตามหลักฉันทลักษณ์ หัดเขียนบทความ เรื่องสั้น นวนิยายตามหลักการเขียนสากลและส่งเสริม
 ให้ฝึกฝนแขนงที่มีความถนัดพิเศษ จนเกิดความชำนาญสามารถแสดงผลงานออกได้ เป็นชั้น
 ศิลปที่ควรนิยม

ความเปลี่ยนแปลงของหลักสูตรภาษาไทยตั้งแต่ต้นจนถึงหลักสูตร
 พ.ศ. ๒๔๕๘ ซึ่งใช้เรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๔ จะเห็นว่าในชั้นเดิมนั้น การสอนภาษาไทย
 ใช้เวลามากและสอนอย่างละเอียดลึกซึ้ง ในชั้นต้น ๆ ยึดถืออุปมาอุปไมยเป็นหลัก คือต้องท่องคำ
 ต่าง ๆ ที่มีหลักคล้ายคลึงกันเป็นจำนวนมากเสียก่อน หลักเกณฑ์และการนำไปใช้งานจริง ๆ นั้น
 จะมาภายหลังในชั้นสูง ๆ ต่อมาอุปมาอุปไมยนั้นมีน้อยลง ใช้แบบเรียนภาษาไทยเพียงชั้นต้น ๆ
 พออ่านออกเขียนได้ นำไปใช้เรียนวิชาอื่น ส่วนภาษาไทยชั้นสูงนั้นเรียงโดยอนุมาณวิธี คือจัดเป็น
 วิชาไวยากรณ์ให้รู้หลักเกณฑ์อักษรวิธีพร้อมทั้งตัวอย่าง ภาษาไทยในชั้นต้น ๆ ที่มุ่งใช้งานปฏิบัติ
 จริง ๆ ให้ความรู้ด้านอักษรวิธีไปตามเหตุการณ์คือ พบเห็นในแบบสอนอ่านที่กำหนดให้แต่ละชั้นนั้น
 จะได้ผลเพียงใดจึงขึ้นอยู่กับความรู้และวิธีสอนของครู

(๒) หลักสูตรภาษาต่างประเทศ

หลักสูตร พ.ศ. ๒๔๕๓ กำหนดรายการสอนและความมุ่งหมายของ
 การสอนภาษาอังกฤษแยกเป็นวิชาย่อยทั้งในระดับมัธยมต้นและมัธยมปลายดังนี้

ในชั้นมัธยมศึกษา มีความมุ่งหมายทั่วไปของการสอนภาษาอังกฤษว่าให้รู้ภาษาต่างประเทศ เพื่อเป็นรากฐานสำหรับเรียนเพิ่มเติมและเพื่อช่วยวิชาอื่นสำหรับรายการสอนที่แยกไว้เป็นส่วน ๆ คือ

อ่านและสนทนา ให้อ่านหนังสือที่กำหนดให้ ท่องจำบทประพันธ์อย่างง่ายไม่น้อยกว่าปีละ ๕๐ บรรทัด พูดเป็นประโยคตั้งแต่เริ่มเรียนโดยใช้สิ่งของและภาพเป็นเครื่องประกอบ ออกเสียงให้ถูกต้องและใช้เสียงหนักเบาตามหลักภาษา ถามและตอบคำถามเกี่ยวกับเรื่องรอบ ๆ ตัวและเรื่องในหนังสืออ่าน รู้จักใช้ถ้อยคำที่สุภาพในการสนทนา มีความมุ่งหมายเฉพาะให้สามารถอ่านและเข้าใจภาษาอังกฤษเบื้องต้น ให้สนทนาเกี่ยวกับเรื่องรอบ ๆ ตัวได้ ให้จดจำภาษาที่ตีไว้ใช้เป็นแบบการคัด มีรายการสอนคือ คัดตัวบรรจงและหวัดแกมบรรจง วิธีเขียนตัวอักษร ขนาด การเว้นระยะ เครื่องหมายวรรคตอน มีความมุ่งหมายเฉพาะให้สามารถคัดได้สะดวกเรียบร้อยถูกต้อง และรักษาระเบียบ ความงาม การเขียน มีรายการสอนคือ เขียนข้อความง่ายง่ายเสมอแบบเรียน อ่านและรู้ความหมายของแบบเรียนนั้น ในเรื่องแต่งแปลและไวยากรณ์ มีรายการสอนให้สอนแต่ง แปลและไวยากรณ์ควบกันไป โดยเฉพาะการสอนแต่งให้เริ่มต้นด้วยการตอบคำถามหรือการสนทนา แต่งประโยคสามัญเป็นประโยคบอกเล่า ประโยคปฏิเสธ และประโยคคำถาม แต่งประโยคความรวมและประโยคซ้อนอย่างง่าย ๆ เล่าและเขียนเรื่องสั้น ๆ ด้วยประโยคง่าย ๆ หลักไวยากรณ์เบื้องต้น การใช้กริยาตามกาล เครื่องหมายวรรคตอน แปลภาษาอังกฤษที่มีความง่ายง่ายเสมอแบบเรียนที่อ่านเป็นภาษาไทยที่ดี และแปลภาษาไทยง่าย ๆ เป็นภาษาอังกฤษที่ถูกต้อง

ในชั้นมัธยมปลายเพิ่มความมุ่งหมายทั่วไปขึ้นอีกข้อหนึ่ง คือ เพื่อใช้ประโยชน์ในธุรกิจธรรมดาที่ต้องใช้ภาษาต่างประเทศ ส่วนเรื่องการอ่านและสนทนา เพิ่มท่องจำเป็นปีละ ๔๐ บรรทัด หนังสืออ่านเปลี่ยนไปเป็นระดับที่สูงขึ้น ไม่มีการคัดอังกฤษ เขียนกำหนดความมุ่งหมายและรายการเช่นเดียวกับมัธยมตอนต้นแต่ยึดหนังสืออ่านเป็นหลัก แต่งแปลและไวยากรณ์ยังคงตั้งความมุ่งหมายเช่นเดิม แต่ให้รายละเอียดที่จะต้องสอนกว้างขวางยิ่งขึ้น คือ แต่งประโยคสามัญที่มีวลีเป็นส่วนขยาย แต่งประโยคความรวมและประโยคซ้อน เล่าและเขียนเรื่องสั้น ๆ ที่ฝึกเรียนควรรู้และน่าสนใจ โดยเริ่มต้นด้วยการตอบคำถามหรือการสนทนา แต่งจดหมายติดต่อกันในเรื่องธรรมดา หลักไวยากรณ์ที่สำคัญมีประโยค อนุประโยค วลี การใช้กริยาตามกาล มาลา วาจก การใช้บุรพบท การสัมพันธ์ประโยคและกระจายคำ เลขนอก เลขใน

การรวมและแปลงประโยค อุปสรรคและปัจจัยที่ใช้อยู่บ่อย ๆ การใช้อาร์ติเกิล การใช้เครื่องหมายวรรคตอน การแปลมีรายการสอนอย่างเดียวกับมัธยมต้น แต่ถือมาตรฐานของหนังสือเรียนที่สูงขึ้น หลักสูตรภาษาต่างประเทศในขณะนี้ คือหลักอย่างเดียวกันกับหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๔๐ คือยอมให้ขออนุญาตสอนภาษาอื่นแทนภาษาอังกฤษได้ กระทรวงพิจารณาอนุมัติเป็นราย ๆ ไป ในทางปฏิบัติเป็นการนำภาษาฝรั่งเศสมาสอนแทนภาษาอังกฤษ

ในหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ ซึ่งต่อยอดจากมัธยมปลาย ได้กำหนดรายการสอนภาษาอังกฤษไว้ให้ มีการแบ่งออกเป็นแผนกอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ และทั้งสองแผนกมีรายการสอนคือ ด้านไวยากรณ์ ทบทวนหลักไวยากรณ์เพื่อให้เข้าใจและรู้วิธีใช้ประโยคภาษาอังกฤษให้ถูกต้อง และให้สอนหัวข้อต่อไปนี้อย่างละเอียด อาร์ติเกิล บุรพท สันธาน กาล มาลา วาจก อุปสรรค ปัจจัย ประโยค อนุประโยค วลี การกระจายคำ การสัมพันธ์ประโยค การรวมและแปลงประโยค เครื่องหมายวรรคตอน เลขนอกเลขใน การแปล แปลความภาษาไทย ซึ่งใช้ในกิจการธรรมดาเป็นภาษาอังกฤษ แปลความภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย โดยเลือกข้อความจากหนังสือที่ให้เรียนหรือจากหนังสือที่อยู่ในระดับเดียวกัน การแต่งความ ให้แต่งเรื่องโดยรู้จักเรียบเรียงถ้อยคำ ใช้ภาษาและตัวสะกดให้ถูกต้อง แต่งจดหมายติดต่อกันในเรื่องธรรมดา วิชาวรรณคดี ก. ให้เรียนหนังสือที่กำหนด รู้ศัพท์ รู้ความและรู้เรื่องราวอันเป็นความรู้รอบตัวเกี่ยวกับหนังสือนั้น ๆ ด้วย เฉพาะแผนกอักษรศาสตร์ นอกจากหนังสือตามข้อ ก. แล้ว ให้เรียนหนังสือวรรณคดี ข. ที่กำหนดให้อีกอย่างน้อย ๑ เล่ม อาจเป็นคำประพันธ์หรือร้อยแก้วที่มีลักษณะยากขึ้น ภาษาอังกฤษในระดับนี้ให้มีการสอนอ่าน เขียน และสนทนาด้วยและแผนกอักษรศาสตร์จะต้องเลือกเรียนภาษาต่างประเทศอีก ๑ ภาษา โดยเลือกจากภาษาบาลี ภาษาฝรั่งเศส ภาษาจีน ภาษาบาลีซึ่งหายไปจากหลักสูตรตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้กลับมามีอีก ภาษาเยอรมันซึ่งเคยเข้าคู่กับภาษาฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๔๒ เป็นต้นมานั้นถูกตัดไป ภาษาจีนซึ่งเคยได้รับอนุญาตให้เรียนแทนฝรั่งเศสหรือเยอรมันตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๔ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๑ แล้วหยุดไปเกือบ ๒๐ ปีนั้น ได้กลับเข้ามาอีก ภาษาต่างประเทศทั้ง ๓ นี้ มีรายการสอนคือ

ก. ภาษาบาลี เรื่องไวยากรณ์ มีอักษรวิธี ประกอบด้วย ก. ส่วนสามัญฐาน และ ข. ส่วนสนธิ และมีวจีภาคซึ่งประกอบด้วย คำนาม คำกริยา คำอัพยศัพท์ และการเปลี่ยนแปลงของนาม ของกริยา ตามกาล ตามวาจก ตามเพศ ตามพจน์ และตามวิภक्ति เรื่องการแปล แปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทยและแปลภาษาไทยเป็นภาษาบาลี ทั้งโดยพยัญชนะและโดยอรรถ วิธีสัมพันธ์ประโยคภาษาบาลีง่าย ๆ คือประโยคขึ้นเดียว

ข. ภาษาฝรั่งเศส เรื่องไวยากรณ์ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับ

ไวยากรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ประกอบการอ่าน พูด เขียน และแปล เช่นการเปลี่ยนแปลงของนาม อารตีเกิล คุณศัพท์ สรรพนาม ตามเพศ พจน์ และการก การเปลี่ยนแปลงกริยาตามกาล กริยา อปรกติ มาลา วาจก ฯลฯ คุณศัพท์เปรียบเทียบ สังขยาคุณศัพท์ กริยาวิเศษณ์ บุรพบท สันธาน ประโยคและการผูกประโยค การแปล แปลภาษาไทยง่าย ๆ ซึ่งใช้ในกิจการธรรมดาเป็นภาษา ฝรั่งเศส แปลภาษาฝรั่งเศสในระดับเดียวกันเป็นภาษาไทย การแต่ง แต่งเรื่องง่าย ๆ นอกจากนี้มีหมายเหตุด้วยว่าให้เริ่มสอนด้วยคำพูด การอ่านและการเขียน จนสามารถพูดโต้ตอบเป็นประโยค ง่าย ๆ ได้

ค. ภาษาจีน ให้เริ่มสอนด้วยคำพูด การอ่าน และการเขียนภาษาจีน

กลางได้ถูกต้อง ให้จำคำมาตรฐานได้ประมาณ ๑,๒๐๐ คำ ให้สามารถอ่านบทความง่าย ๆ และ พูดโต้ตอบประโยคง่าย ๆ เกี่ยวกับกิจการทั่วไป ให้รู้วิธีเขียนตัวบรรจง สามารถเขียนตัวบรรจง และหวัดแกมบรรจงด้วยปากกาและพู่กันได้บ้างตามสมควร ให้สามารถเขียนตามคำบอกจากหนังสือ ที่เรียนได้ การแปล แปลประโยคหรือข้อความภาษาไทยง่าย ๆ ที่เกี่ยวกับกิจการประจำวันเป็น ภาษาจีน และแปลข้อความหรือประโยคภาษาจีนง่าย ๆ เป็นภาษาไทย ระดับความยากง่ายเสมอ หนังสือที่เรียน การแต่ง ผูกประโยค เปลี่ยนประโยค หรือขยายประโยคง่าย ๆ วิธีใช้คำชนิด ต่าง ๆ โดยเฉพาะคำกริยาวิเศษณ์ บุรพบท สันธาน และคำกริยานุเคราะห์ผูก เป็นประโยค บรรยายเรื่องง่าย ๆ จากภาพและสิ่งแวดล้อมจาก เรื่องที่เกี่ยวกับตนเองหรือจากเหตุการณ์สามัญ รูปจดหมายและการเขียนจดหมายสั้น ๆ ง่าย ๆ

พ.ศ. ๒๔๔๘ มีการปรับปรุงหลักสูตรเฉพาะระดับเตรียมอุดมศึกษา

ในส่วนของภาษาต่างประเทศถือหลักการใหม่ ภาษาอังกฤษเป็นวิชาบังคับ ทุกคนต้องเรียน จะเลือกภาษาอื่นแทนภาษาอังกฤษไม่ได้ เพิ่มจำนวนคาบสอนภาษาอังกฤษขึ้นไปเป็น ๔ ถึง ๑๐ ชั่วโมง ซึ่งนับว่ามากที่สุดยิ่งกว่าหลักสูตรสมัยที่แล้ว ๆ มา มีภาษาต่างประเทศภาษาที่ ๒ ให้ เลือกจากภาษาฝรั่งเศส ภาษาบาลี ภาษาเยอรมัน และภาษาจีน ได้อีก ๑ ภาษา ภาษาเยอรมัน ซึ่งถูกตัดไปตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๑ นั้นได้กลับมาอีก หลักสูตรภาษาต่างประเทศภาษาที่ ๒ นี้แบ่งเป็น ๒ ตอน คือตอนเบื้องต้นกับขั้นสูง นักเรียนจะเลือกเรียนแต่เฉพาะตอนเบื้องต้นเท่านั้นก็ได้ หรือ จะเรียนทั้ง ๒ ตอนก็ได้ และไม่จำกัด เฉพาะนักเรียนสายอักษรศาสตร์เท่านั้น นักเรียนสาย วิทยาศาสตร์อาจเลือกเรียนได้เช่นกัน สำหรับรายการสอนของหลักสูตรภาษาต่างประเทศแต่ละ ภาษา ก็ใช้รายการในหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๔๑ นั้นเอง แต่ยื่นย่อให้สั้นลง ความสำคัญจึงอยู่ที่

แบบเรียน คุณภาพและวิธีสอนของครู

ภาษาต่างประเทศ เริ่ม เข้ามามีส่วนในหลักสูตรสามัญศึกษาของไทยในชั้นสูงก่อน แล้วขยายลงไปในระดับต่ำ ๆ ภาษาไทยขยายลงไปในระดับต่ำเร็วมากย่อมประสบปัญหาความขาดแคลนครูที่มีคุณภาพเหมาะสม ภาษาอังกฤษ ขยายลงไปในระดับต้น ๆ มากยิ่งกว่าภาษาอื่น คุณภาพการสอนจึงได้รับความกระทบกระเทือนมาก ยิ่งภาษาต่างประเทศ เหล่านี้มิได้ใช้ในชีวิตประจำวันอย่างจำเป็นด้วยแล้ว ผลสำเร็จที่คาดหวังยิ่งน้อยลงไป ภาษาอื่น เสือกเรียนในระดับสูง ๆ มักมีความพร้อม คุณภาพเมื่อคำนึงถึง เวลาที่ใช้ไปในการสอน พบว่าอยู่ในระดับน่าพึงพอใจ ไม่มีปัญหาเรื่องการปรับปรุงมากเท่าภาษาอังกฤษ (กรมวิชาการ ๒๕๑๓ : ๑๐๘)

(๓) หลักสูตรคณิตศาสตร์

เมื่อกระทรวงศึกษาธิการต้องจัดทำหลักสูตรชั้นเตรียมอุดมศึกษาในปี พ.ศ. ๒๔๙๑ นั้น มาตรฐานคณิตศาสตร์ในชั้น ม.๔,๕ และ ๖ ได้ถูกยกขึ้นให้เท่า ม.๗-๘ แผนกภาษา เพราะ ม.๗-๘ ถูกตัดไปให้สถาบันอุดมศึกษาจัดเอง กระทรวงศึกษาธิการมีชั้นสูงสุดเพียง ม.๖ ครั้นเมื่อจะเปิดสอนเตรียมอุดมศึกษาขึ้นมาใหม่ หลักสูตรคณิตศาสตร์แผนกภาษา จึงต้องสูงขึ้นไปจากเดิม และหลักสูตรคณิตศาสตร์ แผนกวิทยาศาสตร์ก็สูงขึ้นไปกว่าแผนกวิทยาศาสตร์ เดิมเล็กน้อย รายละเอียดใช้วิธีเดียวกับหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๘๐ คือไม่อ้างหนังสือ แต่ใช้เขียนหัวข้อต่าง ๆ ในหนังสือลงไปโดยละเอียด เลขคณิตเรียนทบทวน พีชคณิต อักษรศาสตร์เรียนอัตราส่วน สัดส่วนและการแปรผันเป็นเรื่องสุดท้าย แต่เดิมกราฟจนถึงสมการกำลังที่ ๒ ถ้าเป็นวิทยาศาสตร์ เมื่อจบสมการฟังก์ชันแล้วต้องต่อวิธีแยกตัวประกอบอย่างยาก จนถึงขั้นสูงและขั้นต่ำของฟังก์ชัน กราฟนั้นต้องเรียนแบบรูปต่าง ๆ จนถึงเรขาคณิตวงกลม ไฮเปอร์โบลา ส่วนเรขาคณิตแผนกอักษรศาสตร์เรียนทฤษฎีบทที่เกี่ยวกับจตุรัสและสี่เหลี่ยมมุมฉากไปจนถึงอัตราส่วนสุดท้ายและมีขณิก ส่วนวิทยาศาสตร์นั้นให้เรียนต่อไปจนจบบรรดาขั้นสูงและขั้นต่ำ ตรีโกณมิติ เรียนจนถึงการวัดส่วนสูง และระยะทางโดยคำนึงถึงระนาบอันเดียว

หลักสูตรชั้นมัธยมต้นและมัธยมปลาย พ.ศ. ๒๔๙๓ มีความเปลี่ยนแปลงน้อย มีความมุ่งหมายซึ่งกำหนดขึ้นคล้ายคลึงกับที่ทำไว้ให้ประโยคประถมศึกษา รายการสอนโดยมากคงเดิม จะเห็นว่าตั้งแต่พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นต้นมา หลักสูตรคณิตศาสตร์แต่ละระดับในระยะต่าง ๆ คงอยู่ในระดับเดียวกันมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๐ จึงปรับระดับให้สูงขึ้นเล็กน้อยและยึดเป็นแนวหลักสูตรต่อมาอีก ๒๐ ปี การที่หลักสูตรคณิตศาสตร์เปลี่ยนแปลงน้อย แต่ลงรูปรอยเป็นแบบฉบับ

ต่อเนื่องกันมาช้านานนี้เป็นเพราะเรายึดตำราชุดหนึ่งเป็นหลัก ทั้งในการสอนนักเรียนและการฝึกหัดครู เกิดความคุ้นเคยแพร่หลาย เปลี่ยนยาก กินเวลา ตัวอย่างคือ เรขาคณิต เดิมเราสอนตามแบบยุคลิด ต่อมายึดการเรียนทฤษฎีบทตามแบบฮอลและสติเวนส์ ขณะนั้นการมัธยมศึกษา ยังเป็นการศึกษาของคนหนุ่มน้อยและมีอยู่เฉพาะในพระนคร การเปลี่ยนแปลงไม่สู้ลำบากแต่ก็ต้องใช้เวลาอยู่นาน ขณะนี้มัธยมศึกษาแพร่หลายทั่วประเทศ การเปลี่ยนเป็นแบบอื่นทำยาก เมื่อปรับปรุงทุกคราวจึงไม่หนีออกไปจากร่องรอยเดิม (กรมวิชาการ ๒๕๑๓ : ๑๒๒)

(๔) หลักสูตรวิทยาศาสตร์

หลังจาก พ.ศ. ๒๔๘๐ วิทยาศาสตร์ที่สูงขึ้นไปจากชั้นมัธยม ๔, ๕ และ ๖ ไม่มีหลักสูตรกระทรวง เพราะสถานอุดมศึกษาต่าง ๆ จัดของตัวเองตามที่จะเหมาะสมกับความต้องการของสาขาวิชานั้น ๆ จนกระทั่งปีพ.ศ. ๒๔๙๐ จึงได้จัดทำหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษาขึ้นใหม่ ประกาศใช้ในโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาทั่วไปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ วิทยาศาสตร์ที่สอนในชั้นเตรียมอุดมศึกษามีหลักการใหม่คือแผนกอักษรศาสตร์, เรียนวิทยาศาสตร์ทั่วไป คล้ายที่เรียนในชั้น ม.๔, ๕, ๖ ไม่ใช่ให้เลือกเรียนวิทยาศาสตร์แขนงใดแขนงหนึ่งเช่นที่เคยเป็นอยู่ในสมัยมัธยม ๗, ๘ ส่วนแผนกวิทยาศาสตร์นั้น บังคับวิชาความร้อน แสง แม่เหล็กไฟฟ้า และเคมี และต้องเรียนอีก ๑ วิชาซึ่งเลือกระหว่างกลศาสตร์และชีววิทยา

วิทยาศาสตร์ทั่วไปที่บังคับเรียนสำหรับแผนกอักษรศาสตร์นั้นคล้ายกับเป็นการทบทวนและขยายความวิทยาศาสตร์ทั่วไปในชั้นมัธยม ๔, ๕, ๖ แต่แบ่งเป็นตอน ๆ ตามสาขาวิชาชัดเจน มีบทบาทเป็นหลักทั่วไปของวิทยาศาสตร์ กลศาสตร์ ความร้อน เคมี ชีววิทยา ดาราศาสตร์ ไฟฟ้า แม่เหล็ก เสียง แสงสว่าง แต่ละแขนงวิชาเหล่านี้ตัดเอาเนื้อหาวิชาที่เป็นส่วนบรรยายไม่มีการคำนวณมาบรรจุไว้ จึงมีลักษณะกว้างขวางกว่ามัธยม ๔, ๕, ๖

วิชาความร้อน แสง แม่เหล็ก และไฟฟ้า สำหรับแผนกวิทยาศาสตร์นั้น หลักสูตรคล้ายคลึงกับชั้นมัธยมบริบูรณ์เดิม แต่เนื่องจากระยะนี้มีศัพท์บัญญัติในวิชาวิทยาศาสตร์ใช้มากแล้ว การบรรยายจึงมีคำทับศัพท์น้อยลง มีรูปร่างเป็นไทยมากขึ้น วิชาเคมีได้ปรับปรุงหลักสูตรสูงขึ้นกว่ามัธยม ๗, ๘ เดิม มีการคำนวณทางเคมีมากขึ้น ส่วนวิชาเลือกกลศาสตร์นั้นระดับไม่ต่างจากเดิมมากนัก แต่ให้รายละเอียดของหัวข้อต่าง ๆ ที่เคยสอนอยู่เดิมมากขึ้นจนดูยาวกว่าหลักสูตรเดิม สำหรับวิชาเลือกชีววิทยา มีหลักสูตรซึ่งเขียนขึ้นใหม่ เริ่มด้วยหลักทั่วไป

ของสิ่งมีชีวิต สรรวิทยาของพืช ลักษณะของพืชตัวอย่างตั้งแต่ชั้นต่ำถึงชั้นสูง จำพวกของ
สิ่งมีชีวิต กรรมพันธุ์ การปรับตัว วิวัฒนาการ

หลักสูตรมัธยมต้น พ.ศ. ๒๔๕๓ เรียกวิชาวิทยาศาสตร์ "วิทยาศาสตร์
เบื้องต้น" กำหนดความมุ่งหมาย ให้สนใจและสังเกตธรรมชาติที่แวดล้อมตนอยู่ ให้ศึกษาความ
สัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย และปรากฏการณ์ธรรมชาติ เพื่อให้รู้ว่าสิ่งทั้งหลายอยู่ในอำนาจ
แห่งเหตุ และให้รู้ถึงเหตุปรากฏการณ์ธรรมชาติที่แวดล้อมตน ตลอดจนการนำความรู้นั้น ๆ มาใช้
สนองความต้องการของมนุษย์ รายการสอนขั้นต้นด้วยการซึ่ง ดวง วัตถุ เหมือนของเดิม ต่อไป
เป็นหลักทางฟิสิกส์ที่นำมาอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติในทางความร้อนและแสงสว่าง เรื่องของ
อากาศและน้ำ แรงดันของน้ำ ความกดดันของอากาศ ตลอดจนไฟฟ้าในบรรยากาศ มีเรื่อง
สิ่งที่มีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ และเรื่องของพลังงานธรรมชาติ ตลอดจนไปถึงเครื่องจักรกลและ
พลังงานไฟฟ้าที่นำมาใช้ในชีวิต เมื่อเปรียบเทียบกับหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๕๐ แล้ว ก็มีหลักการ
คล้ายคลึงกัน ต่างแต่ในหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๕๓ นี้ พยายามจัดความเป็นหมวดหมู่ให้รัดกุมยิ่งขึ้น
และให้รายละเอียดแต่ละหัวข้อมากขึ้น

หลักสูตรมัธยมปลาย พ.ศ. ๒๔๕๓ เรียกวิชานี้ว่า "วิทยาศาสตร์
ทั่วไป" ตั้งความมุ่งหมายไว้เช่นเดียวกับชั้นมัธยมต้น แต่เพิ่มขึ้นอีกข้อหนึ่งว่า ให้รู้ว่า
ปรากฏการณ์ธรรมชาตินั้น แม้จะแตกต่างกันมาก แต่ก็ขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ใหญ่ ๆ และหลักเกณฑ์
ในทางวิทยาศาสตร์ ยังเป็นแหล่งกำเนิดของการประดิษฐ์และผลิตรกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีส่วนช่วย
ดัดแปลงและส่งเสริมมาตรฐาน ความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้สูงขึ้น รายการสอนในชั้นมัธยมปลายนี้
แบ่งเป็นตอน ๆ แม้จะไม่ระบุวิชาไว้ก็รู้ได้ว่าแบ่งตามแขนงวิชา เริ่มด้วยหลักทั่วไปเรื่องการซึ่ง
ดวงวัตถุ แล้วมีกลศาสตร์ ความร้อน แสงเสียง แม่เหล็กไฟฟ้า เคมีและชีววิทยา เคี้ยวโครง
คล้ายกับหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๕๐ แต่จัดหมวดหมู่ตามลักษณะวิชาและให้รายละเอียดมากขึ้น โดย
ตัดตอนวิทยาศาสตร์ทุกแขนงในชั้น เตรียมอุดมศึกษาที่เป็นภาคพรรณนามีการทดลองประกอบ แต่ไม่มี
การคำนวณเอามารวมไว้หมด

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๔ มีการปรับปรุงหลักสูตรเฉพาะชั้นเตรียมอุดมศึกษา
ในส่วนของวิทยาศาสตร์มีการเปลี่ยนแปลงคือ ให้วิทยาศาสตร์ทั่วไปสำหรับแผนกอักษรศาสตร์
เป็นวิชาเลือก แบ่งเป็น ๒ ตอน เรียกว่า "วิทยาศาสตร์ทั่วไป ๑" และ "วิทยาศาสตร์ทั่วไป
๒" จะเลือกเรียนเพียงตอนเดียว หรือ ๒ ตอน หรือไม่เลือกเลยก็ได้ ส่วนแผนกวิทยาศาสตร์

นั้นต้องเรียนทั้งฟิสิกส์เคมี ชีววิทยา เลือกไม่ได้ มีการแบ่งเป็น ๒ ตอน เพื่อให้เรียนในชั้นปีที่ ๑ และปีที่ ๒ ในเรื่องรายการสอนของวิทยาศาสตร์ทั่วไปนั้นอยู่ในระดับเดิมแบ่งเป็น ๒ ตอน เบื้องต้นของทุกแขนงวิชาอยู่ในตอนที่ ๑ ส่วนที่ยากหรือละเอียดยิ่งขึ้นจัดไว้เป็นตอนที่ ๒ คือจัดอย่างวิธีกระจายเป็นวงกลมกว้างออกไป ไม่เหมือนกับแผนกวิทยาศาสตร์ ซึ่งในชั้นปีที่ ๑ นั้น ให้เรียนดาราศาสตร์ และกลศาสตร์ ความร้อน การคำนวณทางเคมีและชีววิทยาของพฤกษศาสตร์ปีที่ ๒ เรียนแสงและแม่เหล็กไฟฟ้า เคมีภาคบรรยาย สมบัติของธาตุ และชีววิทยาเกี่ยวกับ สรีรวิทยาและชีวิตสัตว์เป็นส่วนมาก คือจัดให้เรียนเป็นเรื่อง ๆ หรือวิชา ๆ ไป เมื่อเรียนจบแล้ว ในปีแรกก็ไม่มาซ้ำอีกในปีที่ ๒ ซึ่งง่ายแก่การเรียนการสอน แต่ไม่แน่ใจได้ว่านักเรียนจะมีความรู้มั่นคงเหมือนที่กำหนดให้เรียนหลักสูตร ๒ ปี แล้วสอบพร้อมกันหมดในปลายปีที่ ๒ เป็นประโยชน์แก่ปัญหาการที่นักเรียนเตรียมอุดมศึกษาสอบตกมากและการมีจำนวนนักเรียนระดับนี้มากขึ้นทุกที ๆ

(๔) หลักสูตรสังคมศึกษา

ในชั้นมัธยมต้นหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๘๓ แยกศิลปธรรมออกเป็นวิชาต่างหาก และอยู่ในอันดับแรกสุดของหลักสูตร มีภาคพุทธศาสนา ซึ่งหัวข้อซ้ำชั้นประถมศึกษา แต่มีรายละเอียดมากขึ้น อีกหัวข้อหนึ่งเป็นธรรมจรรยา คล้ายหลักสูตรศิลปธรรม ๒๔๘๐ หน้าที่พลเมืองให้สอนเรื่อง พระมหากษัตริย์ รัฐธรรมนูญ การเลือกตั้งและการบริหารราชการ การอาชีพของคนไทย ตลอดจน ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม สถานที่และปูชนียวัตถุที่สำคัญ ภูมิศาสตร์ส่วนใหญ่ดำเนินการตามแนวหลักสูตร ๒๔๘๐ มีรายการเพิ่มเติมขึ้นบ้างในบางหัวข้อ แต่แนวเป็นอย่างเดียวกัน ประวัติศาสตร์ให้เรียนเหตุการณ์สำคัญในสมัยต่าง ๆ และประวัติวีรชน จึงไม่พ้นจากการที่ต้องซ้ำสิ่งที่สอนไว้ในชั้นประถมศึกษา แต่อาจขยายรายละเอียดได้มากขึ้นอีก

ในชั้นมัธยมปลาย วิชาศิลปธรรมเป็นเรื่องทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น เพราะธรรมจรรยาก็กำหนดหัวข้อธรรมจากนวกวาทและยังมีคติปฏิบัติอีกด้วย นับว่าเป็นหลักสูตร หัวข้อธรรมที่ละเอียดพิสดารที่สุดในการกำหนดหลักสูตรตั้งแต่ต้นมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ในส่วนหน้าที่พลเมือง เนื่องจากได้กำหนดเรื่องสำคัญ ๆ ไว้ในตอนประถมและมัธยมต้นเสียมากแล้ว ในระดับนี้จึงเป็นแต่เพียงการทบทวนและเพิ่มเติมในหัวข้อปลีกย่อย เช่น องค์ ๓ ของการศึกษา สุขบัญญัติ เรื่องธนาคารออมสินและสหกรณ์ และความรู้เกี่ยวกับองค์กรสหประชาชาติ

วิชาภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ กำหนดหัวข้อภูมิศาสตร์ทั่วไปเรื่องของโลกและระบบสุริยะ การวัดระยะทางและกำหนดที่ต่าง ๆ ในโลกการคมนาคม แล้วกำหนดให้เรียนภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศไทย กล่าวด้วยข้าว ป่าไม้และยาง แร่ เกลือ พืชผักและผลไม้ ยาสูบ ฝ้ายและอ้อย การเลี้ยงสัตว์ การประมง การอุตสาหกรรม นอกจากนี้ให้เรียนภูมิศาสตร์ภูมิภาค บริเวณมรสุม จีน ญี่ปุ่น อินเดีย และปาकिสถาน สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และเพิ่มเติมเรื่องประเทศอื่น ๆ ในยุโรปและออสเตรเลียโดยย่อ วิชาประวัติศาสตร์ก็เริ่มต้นไทยเดิมและแบ่งเป็นสมัย ๆ เรื่อยมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นการซ้ำประวัติศาสตร์ไทยอีกรอบหนึ่ง นอกจากนี้กำหนดให้เรียนประวัติศาสตร์ทั่วไป มีเรื่องของมนุษย ศาสนา การพบดินแดนใหม่และการสำรวจ การขนส่ง การสื่อสาร การสงครามและสันติภาพ ประวัติบุคคลสำคัญ ๓๐ คน หลักสูตรภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ฉบับนี้ จึงนับว่าจะเอียดพิศดารยิ่งกว่าหลักสูตรวิชาเดียวกันในสมัยใด ๆ ที่ล่วงมาแล้ว (กรมวิชาการ ๒๕๑๓ : ๑๖๕)

พ.ศ. ๒๔๔๘ มีการปรับปรุงเฉพาะชั้นเตรียมอุดมศึกษา กำหนดภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์เป็นวิชาบังคับ สำหรับเตรียมอักษรศาสตร์ปีที่ ๑ และสังคมศึกษา ข. บังคับสำหรับเตรียมอักษรศาสตร์ปีที่ ๒ นอกจากนี้ยังมีสังคมศึกษา ก. เป็นวิชาเลือกสำหรับแผนกวิทยาศาสตร์ จะเรียนในปีไหนก็ได้เพียงปีเดียว ที่เรียกภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์นั้น กำหนดสังเขปภูมิศาสตร์สากล ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์จนถึงสิ้นรัชกาลที่ ๓ ประวัติศาสตร์ต่างประเทศนั้นเหมือนหลักสูตรเตรียมอุดม ๒๔๔๑ คือ เริ่มตั้งแต่การสำรวจทางทะเลของชาวยุโรปจนถึงปัจจุบัน สังคมศึกษา ข. ซึ่งกำหนดให้เรียนต่อจากภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์นั้น สอนการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญ ความรู้เบื้องต้นทางเศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ไทยให้เรียนจากรัชกาลที่ ๔ จนถึงปัจจุบัน ส่วนประวัติศาสตร์ต่างประเทศเรียนเรื่องการเมืองการติดต่ออยู่ได้การปกครองของอังกฤษ เรื่องจีนและญี่ปุ่น ตั้งแต่เริ่มสัมพันธ์กับชาวตะวันตก จนถึงปัจจุบัน สงครามโลกครั้งที่ ๑ สันนิบาตชาติ สงครามโลกครั้งที่ ๒ สหประชาชาติ นอกจากนี้ยังกำหนดให้ศึกษาภูมิศาสตร์ภูมิภาคยุโรป อเมริกาเหนือ และออสเตรเลียโดยสังเขป ส่วนสังคมศึกษา ก. ที่ให้นักเรียนวิทยาศาสตร์เลือกเรียนนั้น มีเรื่องการปกครอง วัฒนธรรม และศาสนา เรียนประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา จนถึงกำเนิดของสหประชาชาติ และปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน เป็นการเรียนถึงความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ส่วนภูมิศาสตร์นั้นกำหนดให้เรียนภูมิศาสตร์ภูมิภาคของเอเชียอาคเนย์

สรุปความเป็นมาของหลักสูตรสังคมศึกษาตั้งแต่ต้นมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้ว่า ในชั้นเดิมไม่มีวิชาสังคมศึกษาตามแบบแผนที่เรารู้จักกันในปัจจุบันเลย ต่อมาเริ่มเห็นความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ ได้เพิ่มเติมแขนงวิชาต่าง ๆ ที่คิดว่าจะเป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนให้ได้ผลสมความมุ่งหมาย รายการสอนและลักษณะวิชาที่พอกพูนขึ้นตามลำดับ มีแขนงย่อย ๆ และรายละเอียดแต่ละแขนงมากมาย จนทำให้เป็นที่เห็นได้ชัดว่าต้องการท่องจำเป็นอย่างมากที่จะทำให้นักเรียนมีความรู้เรื่องต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรได้หมด ความมุ่งหมายของสังคมศึกษาต้องการให้เด็กรู้และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอได้ มีความเข้าใจและเจตคติที่ดี มีความสำนึกและปฏิบัติดี ปัญหาสำคัญในเรื่องหลักสูตรวิชาสังคมศึกษาจึงอยู่ที่ว่าจะปรับปรุงอย่างไรจึงจะเป็นสภาพที่มีใช้เพียงเพิ่มพูนความรู้อันสามารถบรรยายออกมาได้ในการสอบ โดยไม่มีอะไรเป็นหลักประกันยืนยันได้ว่าเขาประพฤติปฏิบัติตามความรู้เหล่านั้นด้วย แต่อยากให้เป็นสังคมศึกษาที่ชัดเจนหรือฝึกอบรมให้เยาวชนเติบโตขึ้นมาเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ซึ่งเป็นงานยากยิ่ง กล่าวได้ว่า ในการสอนสามัญศึกษาของไทยนั้น วิชาสังคมศึกษามีปัญหาามากที่สุด ได้ผลน้อยที่สุด ต้องการการปรับปรุงมากที่สุด และปรับปรุงยากที่สุดด้วย (กรมวิชาการ ๒๕๑๓ : ๑๖๗)

(๖) หลักสูตรศิลปศึกษา พลานามัย และอื่น ๆ

ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ มีหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษาใหม่ ซึ่งมีเวลาสำหรับวิชาวาดเขียน ๑ ชั่วโมง ไม่มีรายการสอน และแนะไว้ว่าให้มีการอบรมสั่งสอนวิชาต่อไปนี้ นอกอัตราเวลาเรียน คือ พลศึกษา ดนตรีหรือขับร้อง การลูกเสือหรือนูคาชาด

ปี พ.ศ. ๒๔๕๓ มีหลักสูตรมัธยมต้นที่ปรับปรุงใหม่ประกาศใช้ มีวิชาต่าง ๆ ๖ วิชาเป็นแบบเดียวกับระดับประถม คือ วาดเขียน การฝีมือ ขับร้องหรือดนตรี สุขศึกษา พลศึกษา ลูกเสือหรือนูคาชาด สำหรับสุขศึกษานั้นปรากฏว่าเขียนตามหลักสูตรประถม แต่ขยายความเพิ่มเติม เช่นในเรื่องการบำรุงร่างกายเดิมเรื่องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เรื่องโรคติดต่อเดิมความรู้เกี่ยวกับลักษณะของเชื้อโรค ที่อยู่ และพาหะ เพิ่มเรื่องยาเสพติดให้โทษรวมความคือ คงรายการชั้นประถมไว้ทุกอย่างแล้วเติมบางรายการเพิ่มขึ้น สำหรับวิชาวาดเขียน เริ่มต้นด้วยการกำหนดรายการสอนอย่างเดียวกับประถมซึ่งกล่าวว่า " วาดรูปจากตัวแบบจากการลอกแบบ และจากความคิดนึกให้พอเหมาะกับวัยของเด็ก " แล้วเพิ่มเรื่องสี การประดิษฐ์ ลวดลาย การทำสแตนซิลง่าย ๆ วิชาขับร้องก็เช่นเดียวกัน ลอกรายการหลักสูตรประถมว่า

" ขับร้องเพลงรักชาติบ้านเมือง เพลงของโรงเรียน เพลง ๒ ชั้น เพลงพื้นเมือง โดยฝึกหัดร้อง เป็นหมู่และร้องเดี่ยว " แล้วเติมเรื่องการอ่านโน้ตสากลว่าให้พยายามสอน ส่วนวิชาการฝีมือ และการงานกำหนดอย่างเดียวกับประถม คือต้องเลือกการฝีมือ ๑ อย่าง การงาน ๑ อย่าง การฝีมือมีให้เลือกเหมือนประถมศึกษาทุกอย่าง แต่การงานนั้น นอกจากของเดิมในชั้นประถม กำหนดการงานอื่น ๆ ให้เลือกได้ ตัวอย่างคือทอผ้า ทอเสื่อ ทำเครื่องเงิน ทำเครื่องเงิน ทำร่ม ของเดิมที่ระบุในหลักสูตรประถมคือ " การฝีมือชายมีการจักสาน การทำเครื่องเล่น เครื่องใช้ หญิงมีการเย็บปักถักร้อย การจักสาน การทำเครื่องเล่นเครื่องใช้ การงานชายมีการ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ข่างไม้เบื้องต้น หญิงมีการเรือน การทำสวน เลี้ยงสัตว์ " พลศึกษากำหนด รายการสอนอย่างเดียวกับชั้นประถมซึ่งไม่ต่างจากหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๘๐ ส่วนการลูกเสือ อนุภาชาตกำหนดลูกเสือโทอนุภาชาตโท

ในชั้นมัธยมปลายซึ่งเป็นช่วงสุดท้ายของมัธยมในสมัยนั้น วิชาสุขศึกษา และขับร้องถูกตัดออกเช่นเดียวกับหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๘๐ วิชาวาดเขียนที่ยังคงมีอยู่นั้นใช้รายการ เดิมในมัธยมต้น แล้วเพิ่มลายไทยและการร่างภาพสเกตอย่างง่าย การฝีมือและการงานก็คือ หลักสูตรชั้นมัธยมต้นนั่นเอง แต่เพิ่มขึ้นที่การฝีมือหญิงให้ประดิษฐ์ดอกไม้เทียม วิชาพลศึกษา เหมือนในชั้นมัธยมต้น ลูกเสือและอนุภาชาตกำหนดให้เรียนลูกเสือเอก และอนุสมาชิกชั้นเอก

พ.ศ. ๒๔๔๘ มีการปรับปรุงหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษาใหม่ ไม่มีวิชา พลศึกษา แต่ให้โรงเรียนพิจารณาใช้ชั่วโมงนี้ไปอบรมศิลปธรรม วัฒนธรรมหรือกิจกรรมอื่น รวมทั้ง พลศึกษาตามที่เห็นควร วิชาศิลปและการงานได้รับความสนใจเป็นพิเศษ ในหลักสูตรนี้ ศิลปศึกษา มีเวลาเรียนเท่าสังคมศึกษา มีวิชาให้เลือกกว้างขวาง จะเลือกของปีที่ ๑ หรือ ๒ และแขนง ใด หมวดใดก็ได้ ถือเป็นศิลป ๑ ถ้าจะเรียนศิลป ๒ ต้องเลือกอีกแขนงหนึ่งภายในหมวดเดียวกัน มีอยู่ ๔ หมวด หมวด ก. วิชาดนตรีและวิชาขับร้อง หมวด ข. มีวิชาเขียนภาพและวิชาการ บันสลัง หมวด ค. มีวิชาการประพันธ์และวิชาการละคร หมวด ง. มีวิชาให้เลือก ๖ วิชา คือ เครื่องไม้ เครื่องโลหะ เครื่องดิน เครื่องไม้ไผ่ เครื่องกระดาษ และเครื่องทอ

ความเป็นมาของวิชาพิเศษต่าง ๆ ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าหลักสูตร มัธยมศึกษาไทยให้ความสำคัญแก่วิชาเหล่านี้เพิ่มขึ้นเป็นลำดับมาก เมื่อมองคี่ที่ ๔ คือ หัตถศึกษา เพิ่มขึ้นในแผนการศึกษาชาติ วิชาการฝีมือและการงานก็ยิ่งมีความสำคัญขึ้นอีก ความสนใจใน

ศิลปศึกษาก็นับว่ามีมากขึ้น การเพิ่มเวลาให้แก่วิชาพิเศษเหล่านี้ ทำให้ต้องลดวิชาทักษะตามแบบแผนเก่าแก่ที่มุ่งฝึกทางวุฒิปัญญาเป็นส่วนใหญ่ ให้ลดน้อยลงไป

๔.๒.๒ หลักสูตรมัธยมศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๓

เมื่อมีการใช้แผนการศึกษาชาติใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๙๔ นั้น มิได้มีการปรับปรุงหลักสูตรใหม่ ยังคงใช้หลักสูตรสามัญศึกษาเดิมที่ทำขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๐ - ๒๔๙๒ ซึ่งมีมัธยมวิสามัญศึกษาและมัธยมสามัญศึกษา มัธยมสามัญศึกษามีหลักสูตรกว้าง ๆ ว่าครึ่งหนึ่งของเวลาที่มีอยู่ให้เรียนวิชาสามัญอย่างเดียวกับมัธยมวิสามัญศึกษา อีกครึ่งหนึ่งใช้เรียนหัตถศึกษา ซึ่งเป็นวิชาต่าง ๆ ตามสภาพท้องถิ่น และโรงเรียนที่ไม่พร้อม อาจสอนวิชาสามัญมากขึ้น สอนหัตถศึกษาแต่น้อย ใน พ.ศ. ๒๔๙๘ มีการปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษาซึ่งเป็นการปฏิรูปหลักสูตรเดิมอย่างแท้จริง คือหลอมวิชาย่อย ๆ ลงเป็นหมวดใหญ่ ๆ ๕ หมวด และมีคณะกรรมการปรับปรุงหลักสูตร มีแนวดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรทุกระดับ ให้สัมพันธ์กัน เรียกชื่อย่อคณะกรรมการว่า ก.ป.ส. ประกอบด้วยอธิบดีกรมต่าง ๆ ที่มีโรงเรียน และผู้ทรงคุณวุฒิ ได้วางโครงการปรับปรุงหลักสูตรออกเป็น ๓ ระดับ คือระดับอนุบาลศึกษา ระดับประถมศึกษา ๔ ปีกับมัธยมตอนต้น ๓ ปี ระดับสุดท้ายคือ มัธยมตอนปลายและเตรียมอุดมศึกษา รวมทั้งอาชีวศึกษาที่เทียบเท่าด้วย คณะกรรมการได้กำหนดหมวดวิชาและอัตราเวลาเรียน สำหรับหมวดวิชานั้น ๆ เป็นเค้าโครงของหลักสูตรอย่างกว้าง ๆ พ.ศ. ๒๕๐๑ มีการสัมมนาหลักสูตรการศึกษาเบื้องต้น ๗ ปี ของกรมสามัญศึกษา ซึ่งต่อมาได้เสนอ ก.ป.ส. และกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อปรับเข้ากับแผนการศึกษาชาติ ๒๕๐๓ แล้ว ก็ประกาศใช้เป็น ๒ ตอน คือหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้นและหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๐๓

ในส่วนของมัธยมนั้น ก.ป.ส. ได้เสนอกระทรวงศึกษาธิการ ให้จัดสัมมนาวิชาอาชีวศึกษาโดยนายสนั่น สุมิตร อธิบดีกรมอาชีวศึกษา เป็นผู้อำนวยการ และสัมมนาวิชาสามัญศึกษาโดย หลวงสวัสดิสารศาสตรบุทธิ อธิบดีกรมวิสามัญศึกษา และประธานกรรมการ ก.ป.ส. เป็นผู้อำนวยการ ได้สัมมนาทั้ง ๒ ประเภท เสร็จสิ้นใน พ.ศ. ๒๕๐๑ ผลและข้อเสนอแนะจากการสัมมนาได้รับการนำมาพิจารณาระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๒ - ๒๕๐๓ และปรับให้เข้ากับแผนการศึกษาชาติ ฉบับใหม่ เสนอกระทรวงประกาศใช้เป็นหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นและหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๐๓

หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. ๒๕๐๓ เทียบได้กับประโยค
มัธยมระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๕ และเท่ามัธยมศึกษาตอนปลายระหว่าง พ.ศ.
๒๔๕๓ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๓ แต่มีหลักการที่แปลกออกไป คือหลักสูตรนี้ครอบคลุมไปถึงอาชีวศึกษา
ด้วย โดยถือว่ามัธยมศึกษาตอนต้นนั้น แม้จะแบ่งเป็นสายสามัญและสายอาชีพ แต่ก็มีหลักสูตรร่วมกัน
ร่วมกันอยู่ส่วนหนึ่งได้แก่ส่วนที่เป็นการศึกษาทั่วไป เด็กมัธยมศึกษาตอนต้นทุกคนต้องเรียน เนื้อหา
ที่เรียนมีลักษณะเหมือนกัน เวลาที่เหลือนอกจากนั้นจึงจะใช้ต่างกันไป สายสามัญเรียนวิชา
สามัญมากขึ้น สายอาชีพก็เรียนวิชาอาชีพเพิ่มขึ้น แต่ทั้งนี้หมายความว่าเฉพาะอาชีวศึกษาที่มีหลักสูตร
๓ ปี และมุ่งจะศึกษาต่ออาชีวศึกษาตอนปลาย ไม่ใช่สายอาชีพที่เรียนจบในปีเดียวหรือ ๒ ปี
เพื่อออกไปประกอบอาชีพ

ในหลักสูตรกำหนดความมุ่งหมายของการมัศึกษามีสั้น ๆ ๕ ข้อ ครอบคลุมทั้ง
สามัญและอาชีพ คือมุ่งส่งเสริมสุขภาพทั้งส่วนตัวและส่วนรวม พยายามปลูกฝังเจตคติที่พึง
ปรารถนา เพื่อตนเองและหมู่คณะให้ได้มีการศึกษาทั่วไปอันเหมาะสม และมีโอกาสสำรวจความ
สนใจกับความถนัดพิเศษ ให้ได้รับการส่งเสริมไปในทางนั้น ๆ ความมุ่งหมายอันสุดท้าย ซึ่งรวม
สายสามัญและสายอาชีพเข้าด้วยกันนั้นกล่าวว่า " เพื่อให้ได้มีความรู้และทักษะอันเพียงพอแก่การ
ประกอบอาชีพ หรือได้มีพื้นฐานความรู้อันจำเป็นแก่การฝึกงานหรือการศึกษาต่อไป " โดยทั่วไป
จึงอาจกล่าวได้ว่าหลักสูตรนี้ ยกมาตรฐานการศึกษาวิชาสามัญในฝ่ายอาชีวศึกษาให้สูงขึ้นกว่าเดิม
ซึ่งหมายถึงผลผูกเกียรตินิยมของนักเรียนอาชีวศึกษาด้วย

กำหนดอัตราเวลาเรียนสัปดาห์หนึ่งไม่น้อยกว่า ๕ วัน สายสามัญให้เรียน
สัปดาห์ละ ๓๐ ชั่วโมง สายอาชีพเรียนสัปดาห์ละ ๓๕ ชั่วโมง ในจำนวนนี้มีชั่วโมงที่เรียนวิชา
อย่างเดียวกันอยู่ ๑๔ ชั่วโมง จัดเป็นการศึกษาทั่วไปที่นักเรียนมัธยมศึกษาทุกคนไม่ว่าสายไหน
ต้องเรียน มีภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ อย่างละ ๓ ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ภาษาอังกฤษอีก
สัปดาห์ละ ๔ ชั่วโมง สังคมศึกษาและศิลปศึกษาอย่างละ ๒ ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และพลานามัย
อีก ๑ ชั่วโมง นอกเหนือจากนี้ นักเรียนสายสามัญต้องเรียนวิชาสามัญเพิ่มอีก ๑๒ ชั่วโมง และ
นักเรียนสายอาชีพต้องเรียนวิชาอาชีพอีก ๑๗ ชั่วโมง วิชาอาชีพนั้นแตกต่างกันไปตามประเภท
ของอาชีวศึกษา ส่วนวิชาสามัญที่เพิ่มนั้นคือ ภาษาไทยอีก ๑ ชั่วโมง สังคมศึกษา ๒ ชั่วโมง
คณิตศาสตร์ ๒ ชั่วโมง พลานามัย ๑ ชั่วโมง และต้องเรียนหัตถศึกษาอีก ๔ หรือ ๖ ชั่วโมง
ถ้าเรียนหัตถศึกษาเพียง ๔ ชั่วโมงต้องเรียนภาษาอังกฤษเพิ่มอีกสัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมง

ในส่วนภาษาไทยหลักสูตร เขียนขึ้นใหม่ตามแนวการสอนภาษาแผนใหม่ คล้ายคลึงกับหลักการในชั้นประถมศึกษา คือมุ่งส่วนที่เป็นภาษาในชีวิตประจำวันมากขึ้นกว่าหลักสูตร เดิมทั้งในการสอนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ส่วนที่มีเพิ่มเติมขึ้น สำหรับสายสามัญนั้นมิได้ต่างกัน ในเรื่องรายการสอนตามหลักสูตร เป็นแต่มีหนังสือแบบเรียนวรรณคดี เพิ่มขึ้นอีก เล่มหนึ่ง เท่านั้น หลักสูตรภาษาอังกฤษก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับภาษาไทย คือเขียนตามแนวการสอนภาษาซึ่งใหม่กว่า และเป็นที่ยอมรับกันในระยะนั้น ไม่ต่างกันในเรื่องรายการสอนแก่นักเรียนสายสามัญหรือสายอาชีวะ เป็นแต่สายสามัญต้องเรียนแบบเรียนภาษาอังกฤษเพิ่มขึ้นอีก ๑ เล่ม

ในส่วนสังคมศึกษานั้น เนื้อในยังแยกกันอยู่เป็นหน้าที่พลเมืองศีลธรรม ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมืองและศีลธรรมมีรายการสอนไม่ต่างจากหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๕๓ มากนักและให้เรียนเหมือนกันทั้ง ๒ สาย ที่ต่างกันคือ ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ทั้ง ๒ สาย ต้องเรียนภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศไทย เอเชียและทวีปอื่น ๆ สายสามัญต้องเรียนภูมิศาสตร์ กายภาพเพิ่มเติม และเรียนภูมิศาสตร์ภูมิภาคของประเทศต่าง ๆ ที่เรียนภูมิศาสตร์เศรษฐกิจนั้นด้วย โดยทั่วไปรายการสอนยังคงเป็นไปตามแนวหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๕๓ มีการแก้ไขบ้างเล็กน้อย ส่วนประวัติศาสตร์นั้น ประวัติศาสตร์ไทยไม่มีการเปลี่ยนแปลง เป็นแต่สายสามัญเรียนประวัติศาสตร์ ไทยเดิมและสุโขทัยด้วย สายอาชีพนับตั้งแต่สมัยศรีอยุธยาเลยทีเดียว ประวัติศาสตร์ต่างประเทศ เรียนเหมือนกันทั้ง ๒ สาย กล่าวด้วยประวัติศาสตร์สังเขปของประเทศใกล้เคียงใน เอเชียอาคเนย์ และประวัติศาสตร์ จีน ญี่ปุ่น อินเดีย ตั้งแต่เริ่มติดต่อกับชาวยุโรป รวมทั้งมหาสงครามโลกด้วย เป็นอันทิ้งประวัติศาสตร์ทั่วไป ตามหลักสูตร ๒๔๕๓ นั้นหมด

วิชาวิทยาศาสตร์เรียนเหมือนกันทั้ง ๒ สาย หลักสูตรใหม่นี้ปรับปรุงขึ้นมาจาก หลักสูตร ๒๔๕๓ ได้เพิ่มรายการที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ในชีวิตประจำวันมากขึ้น คณิตศาสตร์นั้นได้นำ เลขคณิตกับพีชคณิตมารวมกันคล้ายกับเป็นคณิตศาสตร์ทั่วไปให้เรียนเหมือนกันทั้ง ๒ สาย และได้ เพิ่มเติมความรู้เบื้องต้นในทางเรขาคณิตและตรีโกณมิติไว้บ้างเล็กน้อย ส่วนใหญ่ที่เป็นเลขและ พีชคณิตนั้น มาตรฐานเทียบได้เท่ากับหลักสูตร ๒๔๕๓ สายสามัญต้องเรียนเรขาคณิตโดยเฉพาะ อีกวิชาหนึ่ง เทียบมาตรฐานเท่ากับเรขาคณิตในหลักสูตร ๒๔๕๓ เดิมซึ่งสายอาชีพไม่ต้องเรียน

วิชาพละนามัยยังแยก เนื้อในออกเป็นสุขศึกษาและพลศึกษา หลักสูตร พ.ศ. ๒๔๕๓ ไม่มีสุขศึกษา แต่หลักสูตรนี้เพิ่มเติมขึ้น มีรายการสอนกว้างขวางมาก ตั้งแต่อนามัย ส่วนบุคคลและส่วนรวมจนถึงอนามัยทางจิต ซึ่งเรียนรวมตลอดหลักสูตร ๓ ปี นอกจากนี้ยังมี

รายการละเอียดเรื่องโภชนาการ อนามัยของระบบต่าง ๆ และโรคติดต่อแยกเรียนเป็นรายชั้น
 อีกด้วย มีการแก้ไขพลศึกษาให้รายการหย่อนลงกว่าหลักสูตรเดิม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ คือมิใช่มุ่ง
 เพื่อความเป็นนักพลศึกษาแต่มุ่งในเรื่องการออกกำลังกายและความเพลิดเพลินที่จะได้จากการเล่น
 และการดูมากกว่า สายอาชีพมีเวลาเรียนเพียง ๑ ชั่วโมง จึงเรียนได้เพียงสุขศึกษา ส่วน
 พลศึกษาต้องจัดเรียนนอกเวลา

วิชาศิลปศึกษาในหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๐๓ เปิดกว้างกว่าหลักสูตรเก่า พ.ศ.
 ๒๔๔๓ คือบังคับวิชาวาดเขียน สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง อีกชั่วโมงหนึ่งนั้นให้เลือกเรียนอีก ๒ วิชา
 ในปีหนึ่ง ซึ่งอาจจะเลือกการปั้น แกะสลัก การแกะแบบพิมพ์ การตกแต่งบ้าน ชั้บร่อง ดนตรีหรือ
 ฟ้อนรำ นอกจากนี้โรงเรียนอาจขอสอนศิลปอื่น ๆ แทนวิชาที่ให้เลือกนี้ได้ สายอาชีพอาจขอสอน
 วิชาช่างบางอย่างที่มีลักษณะเป็นศิลปอยู่มากแทนได้ ส่วนหัตถศึกษาซึ่งสายสามัญต้องเรียน ๔ ถึง ๖
 ชั่วโมงนั้น กำหนดวิชาศิลปปฏิบัติไว้เป็นจำนวนมาก ต้องเลือกเกษตรกรรมศิลป์ ธุรกิจศิลป์
 หรือคหกรรมศิลป์ ๑ วิชา เรียน ๒ ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ตลอด ๓ ปี และจะต้องเลือกแขนงต่าง ๆ
 ของอุตสาหกรรมศิลป์ ๑ หรือ ๒ แขนง แขนงละ ๒ ชั่วโมง ต่อสัปดาห์เป็นปี ๆ ไป มีงาน
 ต่าง ๆ ให้เลือกถึง ๑๔ อย่าง นอกจากนี้ยังอาจขออนุมัติสอนแขนงวิชาที่ต่างออกไปได้อีกด้วย
 กรมเจ้าสังกัดเป็นผู้พิจารณาอนุมัติ

หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งเทียบได้กับมัธยมสูง
 แต่เดิมหรือเตรียมอุดมศึกษาในสมัยต่อมานั้น ก็ดำเนินตามแนวหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น
 คือครอบคลุมไปถึงอาชีวศึกษาด้วย วางความมุ่งหมายทั่วไปไว้อย่างเดียวกับประโยคมัธยมศึกษา
 ตอนต้นเกี่ยวกับเวลาเรียนก็วางหลักไว้อย่างเดียวกัน การแบ่งเวลาเรียนสำหรับหมวดวิชา
 ต่าง ๆ นั้น ถือหลักว่ามีวิชาอยู่จำนวนหนึ่งที่เป็นการศึกษาทั่วไป นักเรียนมัธยมปลายทุกประเภท
 ต้องเรียน มี ๑๒ ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ภาษาไทยและสังคมศึกษาอย่างละ ๓ ชั่วโมงต่อสัปดาห์
 ภาษาอังกฤษ ๔ ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เลขคณิต-พีชคณิต สัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมง เวลาที่เหลืออยู่อีก
 ๑๔ ชั่วโมงต่อสัปดาห์นั้น กำหนดแตกต่างกันออกไปตามสายหรือประเภทในสายสามัญ ถ้าเป็น
 ประเภทวิทยาศาสตร์เรียนภาษาอังกฤษเพิ่มอีก ๒ ชั่วโมง วิทยาศาสตร์ ๑๐ ชั่วโมง เรขาคณิต-
 ตรีโกณมิติ ๔ ชั่วโมง และศิลปหรือการช่างอีก ๒ ชั่วโมง ถ้าเป็นประเภทศิลป ต้องเรียนภาษา
 ไทยเพิ่มอีก ๒ ชั่วโมง ภาษาอังกฤษ ๔ ชั่วโมง สังคมศึกษา ๒ ชั่วโมง วิทยาศาสตร์ทั่วไป
 ๔ ชั่วโมง และต้องเลือกภาษาต่างประเทศภาษาที่ ๒ หรือเรขาคณิต-ตรีโกณมิติ อีก ๔ ชั่วโมง

และต้องเรียนศิลปหรือการช่างอีกสัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมง หลักสูตรนี้เปิดมัธยมสามัญศึกษาตอนปลาย ประเภทใหม่ เรียกว่าประเภททั่วไป ประเภททั่วไปเลือกวิชาอะไรก็ได้ ๑๔ ชั่วโมง เพิ่มจาก วิชาบังคับ ๑๒ ชั่วโมง วิชาบังคับเฉพาะแผนกทั่วไปคือ วิทยาศาสตร์ทั่วไป ๔ ชั่วโมง และศิลป หรือการช่าง ๒ ชั่วโมง ก็อยู่ในจำนวนวิชาเลือก ๑๔ ชั่วโมงนี้ด้วย วิชาเลือกอื่น ๆ คือ วิชา อาชีพ ๔ หรือ ๘ ชั่วโมง ภาษาอังกฤษ เรขาคณิต-ตรีโกณมิติ พาณิชยศาสตร์ วิชาเลขานุการ ภาษาต่างประเทศภาษาที่ ๒ เหล่านี้ ๔ ชั่วโมง ภาษาไทย สังคมศึกษาอย่างละ ๒ ชั่วโมง

หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๐๓ นี้ เปลี่ยนหลักการที่เคย ใช้อยู่ในหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. ๒๔๙๘ คือไม่มีการตัดทอนว่าวิชาใด เมื่อเรียนในปีที่ ๑ แล้วเป็นอันไม่ต้องเอามาเรียนในปีที่ ๒ และไม่มีการสอบ หลักสูตร พ.ศ. ๒๕๐๓ กลับไปใช้หลักการเก่าที่เคยใช้มาและเดิมก่อนสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองและก่อนหลักสูตร ๒๔๙๘ คือวิชาหนึ่ง กำหนดหลักสูตรเป็น ๒ ปี แล้วสอบรวมเนื้อหาทั้งปีที่ ๑ และปีที่ ๒ ในปลายปีที่ ๒ ซึ่งเป็นแนวทาง ที่หวังจะยกมาตรฐานทางวิชาการของผู้สำเร็จประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายให้สูงขึ้น

ส่วนรายการสอนของแต่ละวิชานั้น ภาษาไทยและภาษาต่างประเทศได้รับการ เขียนขึ้นใหม่ ต่างจากหลักสูตรที่เคยเขียนมาแต่เดิม คือนำหลักการใหม่ของการสอนภาษาเข้ามา ใช้ เป็นหลักการที่มุ่งทางด้านภาษาในการใช้งานในชีวิตประจำวันมากขึ้น มีการฝึกฝนในเรื่อง การฟังและการพูด นอกเหนือไปจากการอ่านและการเขียน หลักภาษาและวรรณคดีที่เคยมีอยู่เดิม ส่วนภาษาไทยที่ต้องเรียนเพิ่มเป็นพิเศษในประเภทศิลปหรือทั่วไปนั้น กำหนดหนักไปทางอักษรศาสตร์ คือมีการประพันธ์และวรรณคดี เพิ่มเพิ่มขึ้น และกำหนดหนังสือวิพนธ์เพิ่มขึ้นอีกด้วย ส่วนภาษา อังกฤษนั้นถือ เรื่องการอ่านและไวยากรณ์เป็นเรื่องพิเศษ สงวนไว้สำหรับฝ่ายศิลปหรือทั่วไปที่เรียน ภาษาอังกฤษมากขึ้น

สังคมศึกษานั้นมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก หน้าที่พักเมืองและ ศิลธรรมที่ทุกประเภทต้องเรียนนั้น รายการสอนกว้างขวางขึ้นกว่าเก่าในส่วนหน้าที่พลเมือง มีความรู้ทางสังคมวิทยาและการพัฒนา เศรษฐกิจเพิ่มขึ้น ศิลธรรมก็เปลี่ยนสอนมงคลสูตรแทนหัวข้อ ธรรมที่เคยสอนกันมาแต่เดิม ภูมิศาสตร์นั้นให้เรียนภูมิศาสตร์ภูมิภาคของทวีปต่าง ๆ เหมือนกันหมด ทุกประเภท พวกที่เรียนสังคมศึกษาเพิ่ม เพิ่มขึ้นนั้นต้องเรียนภูมิศาสตร์กายภาพเพิ่มขึ้นเป็นพิเศษ ในส่วนประวัติศาสตร์ต้องเรียนประวัติศาสตร์ไทย รายการสอนไม่ต่างจากเดิมมากนัก และให้

เรียนประวัติศาสตร์ต่างประเทศทั่วไป ตั้งแต่การปฏิวัติอุตสาหกรรมจนถึงมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ และองค์การสหประชาชาติ ประเภทที่เรียนสังคมศึกษาเพิ่มเป็นพิเศษให้เรียนประวัติศาสตร์ทั่วไปเพิ่มขึ้น คือเริ่มแต่ยุคโบราณเรื่อยมาจนถึงก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรม ส่วนประวัติศาสตร์ต่างประเทศนั้นเหมือนหลักสูตรครึ่ง เป็นมัธยมสูง

วิทยาศาสตร์ทั่วไปเปลี่ยนจากหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๔๘ มาก คือแทนที่จะเป็น สิ่งละอันพรรณละน้อยจากวิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ ก็มีรูปเป็นวิทยาศาสตร์ทั่วไปที่แท้จริงมากขึ้น คือตั้งหัวข้อตามที่เกี่ยวกับชีวิต แล้วดึงเอาหลักเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ เข้ามาอธิบาย พวกที่เรียนประเภทวิทยาศาสตร์แท้มีแขนงต่าง ๆ ของวิทยาศาสตร์ที่เคยสอนตามหลักสูตร ๒๔๔๘ เดิมอยู่ ๕ แขนง ต้องเลือก ๔ แขนง และจะต้องเลือกวิทยาศาสตร์ภาคปฏิบัติของแขนงใด แขนงหนึ่งทีเลือกทางทฤษฎีแล้วนั้น เพิ่มขึ้นอีก ๒ อย่าง รวมเป็น ๕ แขนง ใช้เวลาเรียนเดือนละ ๑๐ ชั่วโมง เนื้อหาของวิทยาศาสตร์แต่ละแขนงที่กำหนดให้สอนนั้นมีได้เปลี่ยนแปลงจากของ เดิม มีระดับเท่า ๆ กัน

คณิตศาสตร์ที่ทุกประเภทต้องเรียนเรียกว่าคณิตศาสตร์ ก. มีลักษณะ เป็นพีชคณิต เสียส่วนใหญ่ มีความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับตรีโกณมิติและสถิติด้วย ผู้เรียนคณิตศาสตร์เพิ่มขึ้นต้องเรียน คณิตศาสตร์ ข. ซึ่งมีเรขาคณิตและตรีโกณมิติ ระดับเท่ากับหลักสูตรเดิมที่เคยใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๑ โดยสรุปเนื้อหาคณิตศาสตร์มีการเปลี่ยนแปลงน้อย เว้นแต่สถิติซึ่งนำเข้ามาเมื่อใช้ หลักสูตร ๒๔๔๘ ซึ่งตัดทอนให้สั้นลง

ศิลปะหรือการช่างนั้นให้ เลือกเรียนอย่างใดอย่างหนึ่งจากศิลปะหรือการช่าง มีฝ่ายวิจิตรศิลป์เรียนการวาดเขียน การปั้น-แกะสลัก การแกะแบบพิมพ์ และสังคีตศิลป์ ถ้าเลือก การช่างทุกคนต้องเรียนการเขียนแบบและออกแบบ แล้วจึงเลือกงานช่างอย่างหนึ่งอย่างใดได้ มีให้เลือกทั้งหมดถึง ๑๐ อย่าง วิชาที่เพิ่มเติมเข้ามาใหม่ให้เลือกได้คือ พาณิชยศาสตร์และ เลขานุการซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนในหลักสูตรสามัญศึกษา วิชาทั้ง ๒ จัดไว้ในประเภทหรือแผนก ทั่วไป ส่วนภาษาต่างประเทศภาษาที่ ๒ เลือกได้จากฝรั่งเศส เยอรมัน จีน บาสี และอาหรับ

โดยทั่วไปหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๐๓ นี้เป็นความ พยายามที่ผสมผสานระหว่างหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ กับหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๘ เข้าด้วยกัน คือฉบับ พ.ศ. ๒๔๔๑ เป็นไปตามแบบของมัธยมบริบูรณ์หรือมัธยมสูงเดิม

ซึ่งถือมาตรฐานทางวิชาการมาก ส่วนฉบับ พ.ศ. ๒๔๔๘ หย่อนมาตรฐานนั้นลงเพื่อรับนักเรียน ซึ่งมีจำนวนมากขึ้น เปิดโอกาสให้จัดสอนทั้งฝ่ายวิชาสามัญระดับสูง และฝ่ายวิชาอาชีพ ซึ่งทำให้ไปเรียนต่อในอุดมศึกษาทางวิทยาศาสตร์ อักษรศาสตร์ หรือการช่างได้ (กรมวิชาการ ๒๕๑๓ : ๒๑๑)

หลักสูตร พ.ศ. ๒๕๐๓ ใช้ในโรงเรียนมัธยมศึกษาทั่วประเทศเว้นแต่

โรงเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ใช้หลักสูตรอื่น เช่นโรงเรียนมัธยมสาธิตของ มหาวิทยาลัย โรงเรียนนานาชาติ และโรงเรียนมัธยมแบบประสม หลักสูตร ๒๕๐๓ เป็นหลักสูตร เน้นวิชาการ เมื่อนำมาปฏิบัติ นักเรียนในแต่ละระดับชั้นจะเรียนรายวิชาเหมือนกัน สามารถเปรียบเทียบกันได้หมด ระดับชั้นต่าง ๆ ซึ่งเคยเรียกว่า "มัธยมปีที่ ๑, ๒, ๓ ฯลฯ" (ม.๑, ๒, ๓ ฯลฯ) เปลี่ยนมาเรียกว่า "มัธยมศึกษาปีที่ ๑, ๒, ๓ ฯลฯ" (ม.ศ. ๑, ๒, ๓ ฯลฯ) วิชาที่เรียนมีกำหนด อัตราชั่วโมงที่ต้องใช้ กำหนดจำนวนคะแนนเป็นน้ำหนักหรือราคาของวิชา หลักสูตรนี้ถือว่า ๑ คะแนนของแต่ละวิชาเป็นหน่วยมาตรฐานในการวัดผลการศึกษา มีการแบ่งคะแนนประเมินผล ออกเป็นคะแนนสอบปลายปี และคะแนนงานระหว่างปี ซึ่งประกอบด้วย การสอบกลางปี สอบซ่อม และทดสอบย่อยเป็นระยะ ๆ เพื่อกระตุ้นความเอาใจใส่ในการเรียนให้กระตือรือร้นอยู่เสมอ ตลอดปี การตัดสินผลการสอบถือเกณฑ์ ๕๐% เป็นเส้นตัดสินได้หรือตก เป็นหลักสูตรที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์ในภายหลังว่าไม่มีวิชาอาชีพ และไม่มีโอกาสจัดบทเรียนให้แตกต่างกันสำหรับเด็กที่แตกต่างกัน บางที่กำหนดชั่วโมงกับน้ำหนักหรือจำนวนคะแนนก็ไม่ได้สัดส่วนกัน บางวิชาเรียนมากได้คะแนน น้อย (กองแผนงานการศึกษา ๒๕๑๔ : ๑๔๖) เรื่องของหลักสูตรนี้ได้จำกัดอยู่แต่กำหนดเนื้อหา วิชาที่จะจัดสอนเท่านั้น ยังคลุมไปถึงวิธีสอนซึ่งครุณาไปปฏิบัติจริงด้วย มีผู้วิจัยคณะหนึ่งตั้งข้อ สงเกตว่าวิธีสอนที่ปรากฏอยู่ในโรงเรียนมัธยมนั้นได้แก่ "การสอนเพื่อให้เด็กสอบไล่ได้" การสอน เช่นนี้ทำให้ระบบ การศึกษาตั้งแต่ชั้นประถมจนถึงอุดมศึกษามีหลักการที่ไขว้เขวไป ผลปรากฏว่า นักเรียนมุ่งแต่จะท่องจำเพื่อนำความรู้ไปสอบไล่ เป็นประการสำคัญ การเรียนการสอนในโรงเรียน จึงเป็นการท่องจำข้อเท็จจริงแทนที่จะ เป็นการส่งเสริมพัฒนาการทั้งหมดของเด็ก เพื่อให้เติบโต ขึ้นมาเป็นประชาชนที่ดีของชาติ (วรวิทย์ วสินสรากร ๒๕๒๐ : ๔๔)

๔.๒.๓ การจัดโรงเรียนมัธยมแบบประสม

กรมสามัญศึกษาซึ่งช่วงหนึ่งเปลี่ยนชื่อเป็นกรมวิสามัญศึกษา (๑๒ มีนาคม ๒๔๔๕ - ๓๐ กันยายน ๒๕๑๕) เพราะสมัยก่อนเข้าใจกันว่าคำ "วิสามัญศึกษา" นั้นได้แก่

การศึกษาเล่าเรียนใด ๆ อันเป็นความรู้พิเศษซึ่งบุคคลพึงเลือกเรียนเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่าง ไม่จำเป็นต้องเรียนทุกอย่างทุกคน เช่น วิชาครู แพทย์ กฎหมาย และช่างต่าง ๆ "สามัญศึกษา" ได้แก่การเล่าเรียนความรู้ใด ๆ อันเป็นความรู้สามัญซึ่งทุกคนควรรู้ เช่น วิชาหนังสือ เลขและ วิชาจรรยา กรมนี้มีหน้าที่สำคัญคือการจัดมัธยมศึกษาตลอดมา และมีการพัฒนาโรงเรียนมัธยม เพื่อสนองวัตถุประสงค์ของแผนการศึกษาแห่งชาติ และปัญหาจำเป็นที่ต้องแก้ โดยทำโรงเรียนมัธยมแบบประสมซึ่งมีหลักสูตรกว้างขวางกว่าเดิม เปิดสอนทั้งวิชาสามัญและวิชาเตรียมอาชีพใน โรงเรียนเดียวกัน เพื่อแก้ปัญหาอันพอสรุปได้คือ ในอนาคต ชาตต้องการผู้สำเร็จการศึกษา ชั้นมัธยมศึกษามากยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการสนองความต้องการทางเศรษฐกิจและการอาชีพ ประการต่อมา ในปัจจุบัน ประเทศไทยมีสถาบันชั้นอุดมศึกษาไม่เพียงพอที่จะรับนักเรียนเข้าเรียนต่อได้ทั้งหมด อีกประการหนึ่ง คุณภาพทางการศึกษาของไทยยังไม่ดีพอ เพราะส่วนใหญ่เน้นหนักด้านทฤษฎี มากกว่าด้านปฏิบัติ ประการที่สี่ ประชาชนไม่นิยมเรียนด้านอาชีวศึกษา และประการสุดท้าย ผู้สำเร็จชั้นอุดมศึกษา ควรได้รับการเตรียมตัว เพื่อที่จะออกไปประกอบอาชีพในอนาคต ตาม ความรู้ความสามารถและความสนใจของแต่ละคน

หลังจากมีโครงการปรับปรุงการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทราด้วยความร่วมมือของ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ซึ่งเริ่มใน พ.ศ. ๒๔๘๑ โดยจัด โรงเรียนให้สนองความต้องการของสังคมปัจจุบัน และสอดคล้องกับหลักสูตรวิชาเรื่องธรรมชาติมนุษย์ แล้ว วงการศึกษาก็มีการตื่นตัว พ.ศ. ๒๔๘๔ กรมวิสามัญศึกษาเริ่มทดลองปรับปรุงโรงเรียนมัธยมในส่วนกลาง ๔ โรงเรียนให้มีวิชาเลือกเพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ของนักเรียนให้สามารถเรียนต่อ อุดมศึกษา และวิชาชีพชั้นสูง และออกประกอบอาชีพช่วยตนเองได้เมื่อไม่อาจจะเรียนต่อ มีผลดี และมีความสนใจ เรียนหลักสูตรยืดหยุ่นที่มีวิชาเลือกสนองความต้องการและความถนัดของผู้เรียน และสังคม เกิดความคิดในการจัดมัธยมแบบประสมขึ้น (ดูรายละเอียดหน้า ๑๔๐)

หลักสูตรโรงเรียนมัธยมศึกษาแบบประสมของไทยมีความมุ่งหมายต่างไปจาก หลักสูตรมัธยมศึกษา กล่าวคือ

๑. ให้มีร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพอนามัยและจิตใจที่สมบูรณ์
๒. ให้มีความรู้และความเข้าใจในเรื่องศีลธรรม วัฒนธรรม จริยธรรม ตลอดจนความยุติธรรม ความสามัคคี ความปลอดภัยและความมั่นคงของชาติ การป้องกันประเทศ

และความจำเป็นจะต้องปฏิบัติตามกฎ เกณฑ์และกฎหมายทั้งปวงอย่างเคร่งครัด

๓. ให้มีความรู้และทักษะที่จะประกอบอาชีพหรือดำเนินชีวิตในด้านเศรษฐกิจได้อย่างเพียงพอ

๔. ให้มีความรู้ความเข้าใจในข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในด้านวิทยาศาสตร์ในวิธีวิทยาศาสตร์ ตลอดจนอิทธิพลทางวิทยาศาสตร์ที่มีต่อชีวิตมนุษย์

๕. ให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องศิลป วรรณคดี ดนตรี สถาปัตยกรรม ขนบธรรมเนียม ตลอดจนความงามในธรรมชาติ

๖. ให้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตย สิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบของบุคคลซึ่งอยู่ในสังคมที่เป็นประชาธิปไตย มีความขยันหมั่นเพียรและความสามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่เป็นพลเมืองที่ดีของชุมชนและประเทศชาติ ตลอดจนเข้าใจความเป็นมาของประเทศของตน

๗. ให้มีความรู้และเข้าใจในสถาบันต่าง ๆ เช่น ครอบครัว การปกครอง การเศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา และพระมหากษัตริย์

๘. ให้มีความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผล สามารถแสดงความคิดเห็นของตนออกมาอย่างแจ่มแจ้ง สามารถอ่านและฟังได้ด้วยความเข้าใจที่ถูกต้องโดยไม่ตกเป็นเหยื่อของการโฆษณาชวนเชื่อ

๙. ให้มีอุปนิสัยเหมาะสมต่าง ๆ เช่น ความรับผิดชอบ ความอดทน ความเป็นผู้มีวินัย ซื่อสัตย์สุจริต รู้จักเป็นผู้นำ และรู้จักให้ความร่วมมือและประสานงาน

๑๐. ให้มีความรู้และเข้าใจในความสำคัญของการพัฒนาบ้านเมืองทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

๑๑. ให้มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับนานาชาติ ภาษาต่างประเทศ สิ่งใดควรรับหรือไม่ควรรับเข้ามาไว้ในวัฒนธรรมของตน ตลอดจนการร่วมมือกับมิตรประเทศ เพื่อดำรงไว้ซึ่งอิสรภาพสันติสุขและความก้าวหน้าทั้งปวงของไทย

๑๒. ให้มีความรู้และเข้าใจการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ รู้จักแบ่งเวลาว่างเพื่อประจักษ์กรรมอันเป็นประโยชน์แก่ตนและแก่ส่วนรวมได้อย่างถูกต้อง

๑๓. ให้มีความรู้และเข้าใจเรื่องการประหยัด การซื้อ การใช้สินค้าหรือบริการที่เหมาะสม รู้จักคุณค่าอันพึงได้รับและผลทางเศรษฐกิจอันพึงเกิดขึ้นเนื่องจากการซื้อและใช้สินค้าหรือบริการเท่านั้น

และเพื่อให้ได้ผลตามจุดมุ่งหมายดังกล่าว โรงเรียนแบบนี้มีการสอนวิชาต่าง ๆ หลายประเภท แบ่งได้คือ ประเภทที่หนึ่ง วิชาสามัญ (General Education Courses) เป็นวิชาบังคับสำหรับนักเรียนทุกคน คือความรู้ที่พลเมืองดีทุกคนควรทราบในระดับที่แตกต่างกันตามความเหมาะสมเพื่ออยู่ในชุมชนของตนได้ดี เทียบกันและ เป็นพื้นฐานการเรียนชั้นสูงต่อไป เช่น ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศที่มีใช้อยู่ภายในประเทศมากและมีความสำคัญในการติดต่อเกี่ยวข้อง หรือภาษาที่อาศัยเป็นแหล่งความรู้ในชั้นต่อไป คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ด้านต่าง ๆ เพราะเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ความรู้ทางสังคมศึกษา ให้มีความรู้เกี่ยวกับการที่มนุษย์จะอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน รวมทั้งการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับการที่จะอยู่ร่วมในสังคมนั้น ๆ วิชาที่รวมอยู่ในสังคมศึกษามีหลายแขนงด้วยกัน เช่น ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ หน้าที่พลเมือง ศิลธรรม เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา ศาสนา เป็นต้น ประเภทที่สอง วิชาภาควิชาการ (Academic Courses) เป็นวิชาเลือกเรียนเพื่อเตรียมเข้ามหาวิทยาลัย คือวิชาที่เรียนสูงขึ้นกว่าระดับที่เป็นวิชาสามัญทั้งคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ ฯลฯ ประเภทที่สาม วิชาอาชีพ (Vocational Courses) เป็นวิชาสร้างทักษะและความสามารถที่จะประกอบอาชีพเมื่อออกจากโรงเรียนไปแล้ว

หลักสูตรโรงเรียนมัธยมแบบประสมระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจัดให้มีวิชาต่าง ๆ คือ วิชาบังคับ ประกอบด้วยภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สังคมศึกษา วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ พลานามัย ศิลปะศึกษา นอกจากนี้มีอีกกลุ่มวิชาหนึ่งคือ วิชาเลือก ประกอบด้วยอุตสาหกรรมศิลป์ มิงงานเขียนแบบ งานโลหะ งานไม้ งานก่อสร้าง งานช่างยนต์ งานไฟฟ้า อุตสาหกรรมพื้นเมือง ปั้นดินเผา ถักทอ ฯลฯ คหกรรมศิลป์ มีการจัดบ้าน แม่และเด็ก งานช่างปรับปรุงบ้าน งานประดิษฐ์ อาหารและโภชนาการ ผ่าและเครื่องแต่งกาย ฯลฯ เกษตรกรรมศิลป์ มีสัตว์บาล กลสิกรรม งานช่างเกษตร ธุรกิจศิลป์ มีธุรกิจทั่วไป เลขานุการ พิมพ์ดีด บัญชี

ในโรงเรียนมัธยมแบบประสมนักเรียนต้องเรียนวิชาคนละ ๒ ประเภทใหญ่ คือ เรียนวิชาสามัญที่บังคับให้ทุกคนเรียน และเรียนวิชาตามความสนใจและความถนัดซึ่งอาจเป็น

วิชาสามัญภาควิชาการหรือวิชาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยจัดสัดส่วนของวิชา ๒ ประเภทนี้ต่างไปจากโรงเรียนอาชีวศึกษา ในโรงเรียนอาชีวะ เวลาส่วนใหญ่เป็นการเรียนวิชาชีพ คือ ๘๕ % เรียนวิชาสามัญเพียง ๑๕ % แต่โรงเรียนมัธยมแบบประสมใช้สัดส่วน ๕๐ % คือเรียนทั้ง ๒ ประเภทเท่า ๆ กัน โดยจัดปีแรกให้เรียนวิชาสามัญมากแล้วค่อย ๆ ลดลงในปีหลัง ๆ

ม.ศ. ๑ นักเรียนทุกคนมีโอกาสเรียนเหมือนกันทุกวิชา คือวิชาการ ๒๔ คาบ ศิลปปฏิบัติซึ่งเลือก ๓ แขนง ๖ คาบ จาก ๔ แขนง นักเรียนจะสำรวจตนเองว่ามีความสนใจและถนัดทางไหน

ม.ศ. ๒ นักเรียนสายสามัญเรียนวิชาการ ๒๔ คาบ ศิลปปฏิบัติเลือกเรียนเพียง ๒ แขนง ๖ คาบ จาก ๓ แขนงที่เรียนในชั้น ม.ศ. ๑ ส่วนนักเรียนสายอาชีพ เรียนวิชาการ ๒๑ คาบ ศิลปปฏิบัติ เลือกเรียน ๒ แขนง ๑๔ คาบ จาก ๓ แขนงที่เรียนใน ม.ศ. ๑

ม.ศ. ๓ นักเรียนสายสามัญเรียนวิชาการ ๒๔ คาบ ศิลปปฏิบัติที่เคยเรียนใน ม.ศ. ๒ อีก ๖ คาบ ส่วนนักเรียนสายเตรียมอาชีพเรียนวิชาการ ๒๕ คาบ และศิลปปฏิบัติที่เคยเรียนใน ม.ศ. ๒ อีก ๑๐ คาบ นักเรียนสายอาชีพเรียนวิชาการ ๒๑ คาบ และศิลปปฏิบัติที่เคยเรียนใน ม.ศ. ๒ อีก ๑๔ คาบ

ม.ศ. ๔ สายสามัญแผนกวิทยาศาสตร์ เรียนภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สังคมศึกษา วิทยาศาสตร์ภาคทฤษฎี วิทยาศาสตร์ภาคปฏิบัติ คณิตศาสตร์ และศิลปะศึกษา รวม ๓๕ คาบ สายสามัญแผนกศิลป์ เรียนภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สังคมศึกษา วิทยาศาสตร์ทั่วไป คณิตศาสตร์ และศิลปะศึกษารวม ๓๕ คาบ สายสามัญแผนกทั่วไปเรียนภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สังคมศึกษา วิทยาศาสตร์ทั่วไป คณิตศาสตร์ และธุรกิจศิลป์ รวม ๓๕ คาบ ส่วนสายอาชีพ เรียนภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สังคมศึกษา วิทยาศาสตร์ทั่วไป คณิตศาสตร์ ศิลปะศึกษา และวิชาชีพ รวม ๓๕ คาบ

ข้อสรุปเกี่ยวกับหลักสูตรมัธยมศึกษาควรความช่วยเหลือต่างประเทศ

การพัฒนาหลักสูตรในยุคที่การศึกษาระดับมัธยมของไทยได้รับความช่วยเหลือต่างประเทศ และได้รับความรู้ความคิดอันเป็นความเจริญก้าวหน้าซึ่งเกิดจากการไปศึกษาเล่าเรียน ณ ต่างประเทศ และชาวต่างประเทศเข้ามาช่วยปรับปรุงต่าง ๆ นั้น มีลักษณะน่าสังเกตสรุปได้คือ

ประการแรกหลักสูตรมัธยมศึกษาที่ใช้ในช่วงสมัยนี้ ตอนต้นสมัยยังคงใช้หลักสูตร พ.ศ. ๒๔๘๐ ต่อมาหลักสูตรมัธยมต้นและมัธยมปลาย พ.ศ. ๒๔๙๓ กับหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. ๒๔๙๑ และ พ.ศ. ๒๔๙๘ ในตอนปลายสมัยมีหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๐๓ ขึ้นมาใช้แทน ประการที่สอง โรงเรียนมัธยมเริ่มนำหลักสูตรระดับก่อนเข้ามหาวิทยาลัยซึ่งเรียกว่าหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา กลับมาเปิดสอนใหม่หลังจากให้มหาวิทยาลัยเป็นผู้จัดอยู่ระยะหนึ่ง ประการที่สาม เริ่มมีการทดลองจัดโรงเรียนมัธยมแบบประสมขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๙๙ เพื่อคลี่คลายปัญหาการที่เด็กเรียนมัธยมมุ่งแต่ไปมหาวิทยาลัย ไม่มีความรู้และนิสัยในการทำงาน อาชีพ ประการที่สี่ หลักสูตร พ.ศ. ๒๕๐๓ ทำให้มัธยมต้นเดิมกลายเป็นประถมศึกษาตอนปลาย มัธยมปลายเดิมกลายเป็นมัธยมศึกษาตอนต้น และเตรียมอุดมศึกษากลายเป็นมัธยมศึกษาตอนปลาย และเกิดตัวอักษรย่อเรียกชั้นเรียนระดับมัธยมศึกษาว่า "ม.ศ." ขึ้นมาแทน "ม." ประการที่ห้า หลักสูตร พ.ศ. ๒๕๐๓ กำหนดให้ผู้เรียนระดับมัศึกษามีอายุ ระหว่าง ๑๔-๑๙ ปี และกำหนดช่วงเวลาเรียนสั้นมาก คือมีจำนวนปีสำหรับจัดเป็นระดับชั้นต่าง ๆ เพียง ๕ ปี ขณะที่หลักสูตรประถมศึกษากำหนดให้เรียนนานถึง ๗ ปี เป็นสัดส่วนที่มีจำนวนปีมัศึกษาน้อยกว่าประถมศึกษา และน้อยกว่าในสมัยใด ๆ ประการที่หก ลักษณะการแบ่งแผนกของหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษากับหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๐๓ คล้ายคลึงกัน แต่เรียกเป็นแผนก "ศิลป" แทน "อักษรศาสตร์" ของหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา ประการที่เจ็ด เริ่มมีการใช้คาบการเรียนการสอนที่เป็นระยะเวลา ๕๐ นาที เข้ามาแทนที่ชั่วโมงสอนซึ่งเป็นระยะเวลาเต็ม ๑ ชั่วโมง ตั้งแต่มีการใช้หลักสูตร พ.ศ. ๒๕๐๓ ประการที่แปดการพัฒนาหลักสูตรในช่วงนี้ ได้รับแบบอย่างและอิทธิพลจากแนวคิดการจัดโรงเรียนในทวีปอเมริกาเหนือ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาและแคนาดา

๔.๓ การจัดองค์การและการรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ

การเปลี่ยนแปลงพัฒนาที่เกี่ยวกับการจัดองค์การในช่วงก่อนการปฏิรูประบบสามัญศึกษา หรือถัดจากช่วงแรกของสมัยประชาธิปไตย ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๐ - ๒๕๑๖ มีเนื้อหาสำคัญแยกกล่าวได้เป็นส่วน ๆ ดังนี้

๔.๓.๑ การจัดตั้ง ขยาย และปรับปรุงโรงเรียนมัธยม

มีการจัดตั้งโรงเรียนใหม่ให้เพิ่มจำนวนมากขึ้น การขยายตัวโดยเพิ่มขึ้นเรียน และการปรับปรุงในรูปโครงการต่าง ๆ ประกอบด้วยสาระสำคัญคือ

(๑) การเปิดชั้นเตรียมอุดมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ

หลังจากกระทรวงศึกษาธิการตัดสินปลายทางสุดท้ายของมัธยมศึกษาให้สถาบันอุดมศึกษา จัดเป็นเตรียมอุดมศึกษาชั้น ชั่วระยะหนึ่งแล้ว ปรากฏว่ามีผู้นิยมเรียนเตรียมอุดมศึกษามาก กระทรวงศึกษาธิการจึงต้องเปิดชั้นเตรียมอุดมศึกษาชั้นในโรงเรียนมัธยมมากขึ้นตามลำดับ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๐ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ถนนพญาไท ซึ่งเคยสังกัดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้โอนมาอยู่ในสังกัดกรมสามัญศึกษา จัดสอนชั้นเตรียมอุดมศึกษาปีที่ ๑ และ ๒ ทั้งแผนกอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ รวมโรงเรียนมัธยมที่เปิดสอนชั้นเตรียมอุดมศึกษาทั้งสิ้น ๒๗ โรงเรียน จำนวนนักเรียน ๒,๔๔๒ คน ไม่รวมชั้นเรียนและนักเรียนที่มีในโรงเรียนราษฎร์อีกเป็นจำนวนมากกว่าจำนวนของโรงเรียนรัฐบาลดังกล่าวเล็กน้อย พ.ศ. ๒๔๕๒ จำนวนโรงเรียนที่เปิดสอนถึงชั้นเตรียมอุดมมีเพิ่มขึ้นเป็น ๒๙ โรงเรียน พ.ศ. ๒๔๕๖ เปิดชั้นเตรียมอุดมเพิ่มขึ้นในโรงเรียนมัธยมอีก ๕ โรงเรียน จำนวนโรงเรียนมัธยมของรัฐบาลที่เปิดสอนถึงระดับเตรียมอุดมศึกษาได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ พ.ศ. ๒๔๕๘ มีในส่วนกลาง ๒๐ โรงเรียน และส่วนภูมิภาค ๒๔ โรงเรียน และถึง พ.ศ. ๒๔๕๙ มีแผนเปิดชั้นเตรียมอุดมศึกษาเพิ่มในจังหวัดที่ได้โอนมณฑลหลักการให้ยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัดที่มีศึกษาธิการจังหวัดขึ้นเอวก่อนรวม ๑๓ จังหวัดให้หมดภายในปีการศึกษา ๒๕๐๓ และมุ่งจะปรับปรุงโรงเรียนรัฐบาลที่เปิดสอนถึงชั้นมัธยมปีที่ ๖ ให้ได้เปิดสอนถึงชั้นเตรียมอุดมศึกษา ในพ.ศ. ๒๕๐๐ มีโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาในส่วนกลาง ๒๒ โรงเรียน ส่วนภูมิภาค ๓๐ โรงเรียน พ.ศ. ๒๕๐๑ เปิดเพิ่มขึ้นในส่วนกลางอีก ๒ โรงเรียน ส่วนภูมิภาค ๑๒ โรงเรียน และต่อมา มีโรงเรียนในสังกัดของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ๒ โรงเรียน คือโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาอรชร และโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาสามพราน

หน่วยงานเจ้าสังกัดของโรงเรียนเหล่านี้ มีความเปลี่ยนแปลงแตกต่างเป็นที่น่าสังเกต คือระยะแรกมี ๒ โรงเรียนขึ้นตรงต่อกรมสามัญศึกษา ได้แก่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาและวิทยาลัยบางแสน ต่างจากโรงเรียนมัธยมอื่น ๆ ที่ต้องผ่านกองผ่านแผนก และ ๒ โรงเรียนนี้ต่อมาจึงโอนมาสังกัดกองโรงเรียนรัฐบาล ในแผนกเตรียมอุดมศึกษา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๘ แต่ยังคงเป็นโรงเรียนมัธยมที่มีลักษณะพิเศษต่างจากโรงเรียนรัฐบาลระดับมัธยมอื่น ๆ คือ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา เปิดเฉพาะชั้นเตรียมโดยไม่มีมัธยมซึ่งเป็นระดับถัดลงมาเหมือนโรงเรียนทั่วไปซึ่งมีมัธยมอยู่แล้วและเปิดเตรียมอุดมขึ้นมาต่อยอด อีกแห่งหนึ่งคือ วิทยาศาสตร์บางแสนนั้น เปิดเป็นโรงเรียนประจำ มีหอพักให้นักเรียนใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียน

ตลอด ๒๔ ชั่วโมง

• ครั้นมีการเปลี่ยนหลักสูตรมัธยมศึกษาไปตามแผนการศึกษาแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๐๓ ชื่อเรียกระดับเตรียมอุดมศึกษาก็ถูกเปลี่ยนไปด้วย กลายเป็นมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.ศ. ปลาย) และมัธยมปลายเดิมก็กลายเป็นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.ศ. ต้น) การจัดตั้งและขยายตัวของโรงเรียน ยังคงดำเนินติดต่อกันมา ตัวอย่างการขยายตัวส่วนหนึ่ง คือการที่กระทรวงศึกษาธิการได้รับอนุมัติเปิดชั้นเตรียมอุดมศึกษาในต่างจังหวัด ตามลำดับดังตารางที่ ๑ ในภาคผนวก หน้า ๓๐๒

รายละเอียดการจัดตั้งและขยายตัวของโรงเรียนมัธยมที่สามารถมองเห็นภาพได้ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ ก็เช่นเดียวกัน ปรากฏในบัญชีการศึกษาชั้นสามัญศึกษาทุกจังหวัด ซึ่งพลเอกมังกร พรหมโยธี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ส่งไปให้เลขาธิการคณะรัฐมนตรี ตามหนังสือนำส่งลงวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๔๙๕ แสดงสภาพโรงเรียนชายและโรงเรียนสตรีจังหวัดต่าง ๆ ว่า จัดตั้งไว้เมื่อไร เปิดสอนถึงชั้นใด ดังตารางที่ ๒ ในภาคผนวก หน้า ๓๐๓ - ๓๐๖

ใน พ.ศ. ๒๔๙๐ มีโรงเรียนมัธยมทั่วประเทศกว่า ๒๐๐ โรงเรียน และมีการจัดตั้งเพิ่มขึ้นในปีต่อ ๆ มาทุกปี เปิดโรงเรียนประจำอำเภอเพิ่มขึ้น ถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๓ มีโรงเรียนรัฐบาลรวม ๓๐๔ โรงเรียน พ.ศ. ๒๔๙๔ มี ๓๒๖ โรงเรียน และกำหนดบรรจุนักเรียนมัธยมต้นชั้นละ ๕๐ คน มัธยมปลายชั้นละ ๔๕ คน ชั้นเตรียมอุดมศึกษาชั้นละ ๔๐ คน ซึ่งเป็นจำนวนที่เพิ่มสูงขึ้นกว่าเดิม ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๙๕ จำนวนโรงเรียนมัธยมของกรมเกิดลดลงเพราะเปลี่ยนแปลงตัวเองจากชื่อ "กรมสามัญศึกษา" กลายเป็น "กรมวิสามัญศึกษา" แล้วโอนโรงเรียนมัธยมวิสามัญ ประจำอำเภอต่าง ๆ ไปให้ทางฝ่ายประถม คือ กรมสามัญศึกษาหรือกรมประชาศึกษาเดิมเป็นผู้จัด เพื่อขยายการศึกษาสายมัธยมสามัญศึกษาให้บังเกิดผลตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๙๔ แล้วต่อมาก็มมีการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมวิสามัญศึกษาขยายตัวมากขึ้นอีกเป็นลำดับ และเปิดโรงเรียนมัธยมวิสามัญศึกษาประจำอำเภอด้วย เป็นทั้งการขยายตัวของงานและการสนองความต้องการของประชาชนที่ไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในสายมัธยมสามัญศึกษา ซึ่งต้องการจัดให้คนส่วนใหญ่ของประเทศไม่มุ่งสู่มหาวิทยาลัย โดยจัดหลักสูตรให้เหมาะกับตัวนักเรียน แต่ประชาชนไม่พอใจอยากส่งบุตรหลานไปเข้ามัธยมวิสามัญศึกษาซึ่งเป็นสายวิชาการมากกว่า (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ สบ. ร. ๒/๔๖) ใน พ.ศ. ๒๕๐๑ ม.ล. ปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รายงานไปยังเลขาธิการคณะรัฐมนตรีว่า ทางกระทรวงได้จัดสร้าง

โรงเรียนมัธยมขึ้นเป็นจำนวนมากในพระนคร ชานพระนครและส่วนภูมิภาค มีโรงเรียนมัธยมของ
รัฐบาลครบถ้วนแล้วทุกอำเภอและกิ่งอำเภอ บางอำเภอมีหลายโรงเรียน และค่อย ๆ เพิ่มขึ้นตามตำบล
(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ สบ. ๕.๒/๗๒ : ๔๐ - ๔๓)

(๒) โครงการโรงเรียนมัธยมแบบประสม

การพัฒนาโรงเรียนมัธยมแบบประสมนั้นมีความเป็นมาโดยลำดับคือ
เริ่มมีโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทราตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๑ โดยความ
ร่วมมือของคณะผู้แทนพิเศษทางเศรษฐกิจและวิชาการแห่งสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย (STEM)
องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) องค์การอาหารและเกษตร
แห่งสหประชาชาติ (ILO) และองค์การกรมกรสากลแห่งสหประชาชาติ

ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้ปรับปรุงโรงเรียนมัธยมวิสามนัญ "เบญจมาราชรังษฤษฎี" ของจังหวัดฉะเชิงเทรา
ให้เป็นโรงเรียนมัธยมวิสามนัญแบบประสม (กรมวิสามัญศึกษา ๒๕๐๓ : ๑๔๖)

พ.ศ. ๒๔๔๘ คณะกรรมการโครงการทดลองและปรับปรุงมัธยมวิสามัญศึกษาเลือกโรงเรียน
ส่วนกลาง ๔ โรงเรียน คือ โรงเรียนวัดรางบัว โรงเรียนวัดสุวรรณาราม โรงเรียนบางกะปิ
และโรงเรียนสตรีศรีสุริโยทัย (ได้กล่าวถึงด้านหลักสูตรมาแล้วหน้า ๑๓๓)

เริ่มทดลองจัดโรงเรียนมัธยมแบบประสมแบบ ๑ ที่โรงเรียนสุนทรารี
วิทยา จังหวัดนครราชสีมาใน พ.ศ. ๒๕๐๔ และที่โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย ใน พ.ศ. ๒๕๐๖
เห็นว่าได้ผลดีจึงวางโครงการปรับปรุงโรงเรียนชาย ๑๖ โรงเรียน สหศึกษา ๓ โรงเรียน และโรงเรียน
สตรี ๑ โรงเรียน รวม ๒๐ โรงเรียน ให้เป็นนักเรียนมัธยมแบบประสม เรียกว่าโรงเรียน คมส. ๑
ใช้เวลา ๗ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๑๑ ใช้งบประมาณ ๕๐๖.๒๕ ล้านบาท ซึ่งเป็นเงิน
ช่วยจากธนาคารแห่งประเทศไทย ๗.๗ ล้านดอลลาร์อเมริกา และเงินกู้จากรัฐบาลแคนาดา
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ จำนวน ๑ ล้านดอลลาร์อเมริกา ดำเนินการกับโรงเรียนในโครงการตาม
ลำดับ ดังตารางที่ ๓ ในภาคผนวก หน้า ๓๐๖

ขณะเดียวกันกรมวิสามัญโครงการโรงเรียนมัธยมแบบประสมแบบที่ ๒
ซึ่งเรียกว่า คมส. ๒ อีก ๕๐ โรงเรียน ในระยะ ๕ ปี ใช้งบโรงเรียนขนาดเล็ก ใช้งบเงิน

งบประมาณประจำปีกระทรวงศึกษาธิการและความช่วยเหลือจากองค์การกองทุนสงเคราะห์เด็ก
แห่งสหประชาชาติ สอนวิชาชีพเพียงอย่างเดียว (นอกเหนือวิชาสามัญ) แล้วแต่ท้องถิ่น
ระยะแรกเปิดวิชาชีพเกษตรกรรมเลยทำให้โรงเรียนแบบนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "โรงเรียน
เกษตรกรรมภายใต้การนิเทศ" ดำเนินโครงการเป็นลำดับ ดังตารางที่ ๔ ในภาคผนวก
หน้า ๓๐๗

(๓) โครงการโรงเรียนมัธยมรัชดาภิเษก

เริ่มตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๑๔ กรมวิสามัญศึกษาได้ดำเนินโครงการใหม่
ชื่อโครงการโรงเรียนมัธยมรัชดาภิเษกเพื่อเป็นอนุสรณ์ในวันรัชดาภิเษก ซึ่งหมายถึงพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว ครองราชสมบัติครบ ๒๕ ปี และเพื่อขยายการเปิดโรงเรียนในอำเภอที่ยังไม่มี
โรงเรียนมัธยมศึกษาสายสามัญ กรมได้คัดเลือกให้โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในทิศทาง ๔ ของพระราช-
อาณาจักร และอีก ๑ แห่งที่จังหวัดสมุทรปราการซึ่งอนุโลมให้เป็นศูนย์กลางของพระราชอาณาจักร
เป็นโรงเรียนมัธยมแบบประสมของอำเภอ จึงมีโรงเรียนรัชดาภิเษกทั้งหมด ๔ แห่ง ในการจัด
แผนพัฒนาช่วง ๕ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๑๘ คือ

๑. โรงเรียนราชประชาสมาสัยรัชดาภิเษก	อ. พระประแดง	สมุทรปราการ
๒. โรงเรียนปงรัชดาภิเษก	อ. ปง	เชียงราย
๓. โรงเรียนจตุรพักตรพิมานรัชดาภิเษก	อ. จตุรพักตรพิมาน	ร้อยเอ็ด
๔. โรงเรียนละหานทรายรัชดาภิเษก	อ. ละหานทราย	บุรีรัมย์
๕. โรงเรียนขลุงรัชดาภิเษก	อ. ขลุง	จันทบุรี
๖. โรงเรียนท่าแซะรัชดาภิเษก	อ. ท่าแซะ	ชุมพร
๗. โรงเรียนบ่อพลอยรัชดาภิเษก	อ. บ่อพลอย	กาญจนบุรี
๘. โรงเรียนฉวางรัชดาภิเษก	อ. ฉวาง	นครศรีธรรมราช
๙. โรงเรียนพรหมบุรีรัชดาภิเษก	อ. พรหมบุรี	สิงห์บุรี

(๔) โครงการเปิดโรงเรียนประจำอำเภอ

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นต้นไปในช่วง ๕ ปี รัฐบาลมีแผนขยายปริมาณโรงเรียนมัธยมศึกษาโดยจัดตั้งโรงเรียนประจำอำเภอ เพิ่มขึ้นปีละ ๓๖ โรงเรียน เป็นการเปิดให้เด็กเรียนมีโอกาสเข้าศึกษาในโรงเรียนอย่างทั่วถึงโดยเสียค่าใช้จ่ายน้อย มีปริมาณนักเรียนพอเพียงกับความต้องการของสังคมและเศรษฐกิจ มีการดำเนินงานโดยร่วมมือกับจังหวัดและอำเภอ ให้ประชาชน ในท้องถิ่นมีส่วนช่วยเหลือ

(๕) โครงการพัฒนาโรงเรียนในส่วนภูมิภาค

แผนพัฒนาการศึกษาระดับที่ ๓ กำหนดปรับปรุงโรงเรียนในส่วนภูมิภาค ที่เป็นศูนย์กลางของแต่ละภาคและมีสภาพเหมาะสมที่จะปรับปรุงเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่และมีคุณภาพสูง เท่าหรือใกล้เคียงโรงเรียนในกรุงเทพฯ เพื่อกันไม่ให้เด็กต่างจังหวัดเข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ มากเกินไปทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมายและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการศึกษาสูง วิธีทำงานเรื่องนี้เป็นคือ ศ.ดร.สุกิจ โรงเรียนที่เหมาะสมเข้าโครงการแต่ละปี แล้วดำเนินการปรับปรุงในโครงการบริหาร การก่อสร้าง และกิจกรรม เช่นปรับปรุงครูให้มีกำลังและคุณภาพสูง มีอัตราส่วนครูปริญญาดูแลศิษย์เท่ากับ ๓ : ๔ สร้างโรงฝึกงานอุตสาหกรรม เกษตร ห้องสมุด และห้องวิทยาศาสตร์ให้เพียงพอ

เป้าหมายโรงเรียนในโครงการมีจำนวน ๓๘ โรงเรียน ในช่วง ๕ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๑๙

(๖) โครงการปรับปรุงโรงเรียนมัธยมในชนบท

จัดเพื่อส่งเสริมนักเรียนในโรงเรียนระดับอำเภอให้มีความรู้ในวิชาสามัญและวิชาชีพบางสาขา โดยเฉพาะเกษตรกรรม เพื่อสามารถใช้วิชาที่รับการอบรมมาประกอบอาชีพได้หากไม่ศึกษาต่อ ดำเนินงานโดยสำรวจคัดเลือกโรงเรียนเข้าโครงการโดยคำนึงถึงข้อมูลอาคารสถานที่ ครูอัตรา บุคลากร ความเป็นอยู่ของท้องถิ่น และปัญหาอุปสรรค แล้วร่วมมือกับคณะครู เจ้าหน้าที่การศึกษาในภูมิภาคดำเนินการปรับปรุงโรงเรียนในด้านการสอน อุปกรณ์กิจกรรมสร้างโรงฝึกงานอุตสาหกรรม เกษตร ธุรกิจ ฯลฯ และจัดหาวัสดุครุภัณฑ์ต่าง ๆ ให้สมบูรณ์ตามมาตรฐาน

เป้าหมายโรงเรียนในโครงการมีจำนวน ๑๔๔ โรงเรียน ในช่วง
๕ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๕ - ๒๔๑๙

๔.๓.๒ ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ

ประเทศไทยได้สมัคร เข้า เป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติและได้ เป็นรัฐสมาชิก
ลำดับที่ ๔๕ เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๔๑ ทำให้มีโอกาสได้รับความช่วยเหลือร่วมมือจากองค์การ
ศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ซึ่งเรียกชื่อว่า ยูเนสโก เป็นอันมาก องค์การได้
ส่งคณะผู้แทนมาสำรวจภาวะการศึกษาของไทย ส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วย เหลือปรับปรุงแก้ไข ให้
อุปกรณ์การศึกษาที่ทันสมัย ให้ทุนแก่ครูอาจารย์ไปศึกษาเพิ่มเติม ณ ต่างประเทศ กระทรวงศึกษาธิการ
ได้ทำความตกลงรับความช่วยเหลือตามโครงการของประธานาธิบดีทรูแมนและมูลนิธิฟูลไบรท์ของ
ประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งส่งผู้เชี่ยวชาญและอาจารย์มาทำงานให้กระทรวงศึกษาธิการ ให้อุปกรณ์
การศึกษา และให้ทุนนักเรียนไทยไปศึกษา ณ ต่างประเทศด้วย ในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ นี้ ผู้เชี่ยวชาญ
ทางการศึกษาขององค์การยูเนสโก ได้ดำเนินงานทดลองปรับปรุงการศึกษาโดยตั้งหน่วยโครงการ
ปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทราเป็นหน่วยแรก ต่อมาก็มีการเสนอคำแนะนำในการ
จัดการศึกษาอยู่เสมอ กรมสามัญศึกษาได้รับข้อ เสนอแนะจากที่ประชุม The International
Bureau of Education เป็นอันมาก ความช่วยเหลือที่สำคัญจากผู้เชี่ยวชาญขององค์การ
ยูเนสโกที่ได้รับอีกรูปแบบหนึ่งคือ การอบรม เช่นการอบรมวิธีสอนภาษาอังกฤษ วิทยาศาสตร์
สังคมศึกษา ชีวร้อง การอบรมวิชาครูและจิตวิทยา การอบรมศึกษานิเทศก์

สำหรับทุนการศึกษานั้น ต่างประเทศได้จ่ายเงินให้เป็นค่าเดินทาง ค่าธรรมเนียม
ที่ต้องชำระแก่สถานศึกษา และค่าใช้จ่ายดำรงชีวิต รวมเป็นค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นที่ผู้รับทุนจะต้องใช้
โดยไม่ต้องจ่ายเงินของตัวเองเลย หลายประเทศให้ทุนในลักษณะดังกล่าว มีการปรึกษาเตรียม
งานอย่างดี เช่นในเดือนมิถุนายน ๒๔๔๑ มีคณะผู้แทนออสเตรเลียมาเยือนไทย เพื่อหารือทั้ง
การที่ประเทศออสเตรเลียจะให้ทุนการศึกษาหรือวัตถุประสงค์ในการศึกษาตามที่ได้ตกลงหลักการไว้
กับยูเนสโก (ทาจจดหมาย เหตุแห่งชาติ, สป. ๕.๒/๒๔ [๔]) ตัวอย่างประเทศต่าง ๆ ที่ไทยส่ง
ข้าราชการไปศึกษาต่อเพื่อพัฒนางานของกรมสามัญศึกษานั้น ถ้าดูใน พ.ศ. ๒๔๔๕ พบว่ามีผู้ไป
ศึกษาต่อ ณ สหรัฐอเมริกา ๑๔ คน อังกฤษ ๑ คน อินเดีย ๑ คน นิวซีแลนด์ ๑ คน ออสเตรเลีย
๑ คน รวม ๑๘ คน และถว้นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๐ มาจนถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ รวมเป็นผู้ไปเรียน

สหรัฐอเมริกา ๕๑ คน อังกฤษ ๑๗ คน ฝรั่งเศส ๔ คน อินเดีย ๒ คน นิวซีแลนด์ ๑ คน
 ออสเตรเลีย ๑ คน รวมทั้งสิ้น ๗๖ คน (กรมวิสามัญศึกษา ๒๕๐๓ : ๑๔๓) แต่บางทุนก็ออกให้
 เฉพาะค่าธรรมเนียม ส่วนค่ากินอยู่อาจออกให้บางส่วนหรือผู้สมัครต้องจ่ายเองทั้งสิ้นโดยรัฐบาล
 ไทยออกค่าเดินทางและเครื่องแต่งตัวให้ ซึ่งเป็นโครงการที่กระทรวงศึกษาธิการคัดเลือก
 ข้าราชการผู้มีความประสงค์จะรับทุนการศึกษาของสถาบันการศึกษาระหว่างประเทศ
 (Institute of International Education) พิจารณาให้ข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ
 ไปศึกษา ณ มหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา (ทอจดหมาย เหตุแห่งชาติ, สบ. ๕.๒/๒๗ [๑๐๗])

ความช่วยเหลือสำหรับวิทยาลัยวิชาการศึกษาซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖
 โดยรัฐบาลไทย เจริญจากบุญ เนสโล ก็ทำให้เกิดสถาบันระหว่างชาติ สำหรับการค้นคว้า เรื่อง เด็ก
 มีการไปเตรียมงาน ณ มหาวิทยาลัยโตรอนโต ประเทศแคนาดา เพื่อกลับมาทำงาน และทำให้
 เกิดการยกระดับวิชาการของวิทยาลัยวิชาการศึกษาโดยทำสัญญากับมหาวิทยาลัยอินเดีย ประเทศ
 สหรัฐอเมริกาให้ส่งศาสตราจารย์มาช่วยปีละ ๕ คน และรับเจ้าหน้าที่ไปศึกษาในมหาวิทยาลัยปีละ
 ๒๐ คน ในช่วงระยะเวลา ๓ ปี รวมทั้งการให้หนังสือตำราเข้าห้องสมุด (กรมวิสามัญ
 ศึกษา ๒๕๐๓ : ๑๕๑) เหตุการณ์เหล่านี้ย่อมมีผลโดยตรงต่อการผลิตครู ทำให้ได้บุคลากรทาง
 การศึกษาที่มีคุณภาพสูงขึ้น และส่งผลกระทบไปถึงการดำเนินงานมัธยมศึกษาว่าผลการเรียนการสอน
 จะต้องดีขึ้นแน่นอน

การจัดโรงเรียนมัธยมแบบประสมได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ เช่น
 ความช่วยเหลือประเภทเงินกู้ เป็นเงินกู้จากรัฐบาลแคนาดาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๐ จำนวน ๑ ล้าน
 เหรียญอเมริกา เพื่อก่อสร้างอาคารเรียน โรงฝึกงาน วัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอน ให้ทุนแก่
 ครูของโรงเรียนในโครงการและศึกษานิเทศก์ ไปศึกษาและดูงานในต่างประเทศ เพื่อเห็นตัวอย่าง
 ที่ดีและมีความรู้ความชำนาญ ได้รับความช่วยเหลือในเรื่องวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้อย่าง
 มากจากองค์การยูนิเซฟแห่งสหประชาชาติและองค์การ ส.ป.อ. และได้รับความช่วยเหลือในรูป
 ครูซึ่งเป็นอาสาสมัครจากสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ (วรวิทย์ วศิณสรากร ๒๕๒๐ : ๘๗-๐๔)

๔.๓.๓ องค์การบริหารมัธยมศึกษาและหน่วยที่เกี่ยวข้องสนับสนุน

(๑) กองโรงเรียนรัฐบาลของกรมสามัญศึกษาหรือวิสามัญศึกษา

ก่อน พ.ศ. ๒๔๕๐ นั้น ในสมัยมีกระทรวงทบวงกรมระยะแรก ๆ ผู้จัดหรือควบคุมดูแลหรือเป็นเจ้าของกิจการของงานมัธยมศึกษาคือ กรมซึ่งเรียกชื่อในยุคแรกทีเดียวว่า "กรมศึกษาธิการ" กรมนี้แบ่งออกเป็นหน่วยย่อยซึ่งเรียกสลับกันอยู่เพราะ เป็นหน่วยย่อยระดับเดียวกันแต่บางแห่งเรียกกองบางแห่งเรียกกรม คือเป็นกรมสามัญศึกษา กรมวิสามัญศึกษา กองตรวจการศึกษา กองสุขาภิบาลโรงเรียน กองบัญชาการ ต่อมาการแบ่งกองจัด เป็น สำนักงานเลขาธิการกรม กองสามัญศึกษา กองวิสามัญศึกษา ต่อมาชื่อกรมศึกษาธิการก็เลิกใช้ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ โดยเริ่มหันมาใช้ชื่อ "กรมสามัญศึกษา" แทน และมีการแบ่งกองเป็นสำนักงานเลขาธิการกรม กองโรงเรียนรัฐบาล กองโรงเรียนราษฎร์และประชาบาล ในกองโรงเรียนรัฐบาลนั้น แบ่งออกเป็น ๓ แผนกคือ แผนกโรงเรียนส่วนกลาง แผนกโรงเรียนส่วนภูมิภาค แผนกตรวจกองโรงเรียนรัฐบาลซึ่งมีแผนกเหล่านี้ เป็นผู้ควบคุมดูแลโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐโดยตรง กองอื่นที่เหลือ เป็นผู้สนับสนุน งานจัดมัธยมศึกษาในยุคนั้น มีกรมอื่น ๆ สนับสนุนอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น กรมพลศึกษา กรมศิลปากร กรมวิชาการ ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือชื่อกรม เปลี่ยนจากกรมสามัญศึกษาเป็น "กรมวิสามัญศึกษา" ส่วนกองโรงเรียนประชาบาลในสมัยก่อนหน้านั้น ได้กลายเป็นกรมประชาศึกษาในระยะต่อมา และพอถึงตอนนี้ก็ เปลี่ยนมาเป็นกรมสามัญศึกษาแทน ดังนั้นผู้จัดมัธยมศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๕ มา จึงไม่ใช่กรมสามัญศึกษา แต่เป็นกรมวิสามัญศึกษาซึ่งบังคับบัญชาตรงไปที่กองโรงเรียนรัฐบาล เช่น เดิมแยกแผนก เป็นแผนกโรงเรียนส่วนกลาง แผนกโรงเรียนส่วนภูมิภาค แผนกตรวจและอบรม ซึ่งได้ใช้ต่อมาอยู่เป็น เวลานาน

(๒) กองการมัธยมศึกษาและการรวมกรมวิสามัญศึกษากับกรมสามัญศึกษา

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อมาในปลายสมัยของช่วงนี้คือ พ.ศ. ๒๔๑๔ ได้มีการยุบรวมกรมวิสามัญศึกษากับกรมสามัญศึกษา เข้าด้วยกัน แล้ว เรียกว่า "กรมสามัญศึกษา" ซึ่งแบ่งออกเป็นกองการมัธยมศึกษา กองการประถมศึกษา กองแผนงาน กองคลัง กองการเจ้าหน้าที่ กองออกแบบและก่อสร้าง กองการศึกษาพิเศษ กองการศึกษาผู้ใหญ่ หน่วยศึกษานิเทศก์และสำนักงานเลขาธิการกรม ตั้งแต่จุดนี้เป็นต้นมาลักษณะการแบ่งส่วนราชการภายในกองได้เปลี่ยนไป คือ ต่อมาไม่ใช่วิแยกเป็นแผนกโรงเรียนส่วนกลาง แผนกโรงเรียนส่วนภูมิภาค แต่แบ่งออกเป็น ฝ่ายบริหารส่วนต่าง ๆ และฝ่ายส่งเสริมโรงเรียน ซึ่งใช้ต่อมาจนถึงปัจจุบัน

(๓) หน่วยงานที่สนับสนุนการจัดมัธยมศึกษา

ตอนปลายช่วงแรกของสมัยประชาธิปไตย กรมกองเจ้าสังกัดของการมัธยมศึกษาคือกองโรงเรียนรัฐบาล กรมสามัญศึกษา กรมอื่นที่เกี่ยวข้องสนับสนุนมีกรมพลศึกษา กรมศิลปากร กรมวิชาการ กรมมหาวิทยาลัย ในกรมสามัญศึกษามีการแบ่งออกเป็นงานระดับกองหลายส่วน เช่น สำนักงานเลขาธิการกรมทำงานสารบรรณ สถิติและทะเบียน กองวิชาการทำงานหลักสูตรและแบบเรียน งานสอบไล่ งานทะเบียนและประกาศนียบัตร กองคลังและกองฝึกหัดครู ก็เกี่ยวข้องในเชิงการเงินและการผลิตครูให้สอดคล้องความต้องการด้านจำนวนและด้านวัตถุประสงค์หลักสูตร กองโรงเรียนราษฎร์ก็มีส่วนดูแลสถานศึกษา เอกชนที่จัดแบบคฤหัสถ์ เด็กส่วนหนึ่งซึ่งเป็นการแบ่งภาระการจัดไปจากรัฐบาล กองโรงเรียนประชาบาลก็มีส่วนดูแลสถานศึกษา ซึ่งผลิตตัวป้อนมา เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนมัธยมด้วยและองค์การบริหารงานบุคคลซึ่งทำงานเรื่องเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งและจัดสวัสดิการสงเคราะห์ครูอาจารย์ของโรงเรียนมัธยมศึกษา ก็มีขึ้นแล้วในรูปคุรุสภาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๘

จาก พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นต้นมา ก็มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงกรมกองในแบบจัดตั้งขึ้นใหม่ เติบโตขึ้น หรือยุบหายไป เช่นเดียวกับที่เคยเกิดในสมัยก่อน กล่าวคือเกิดกองการสัมพันธ์ต่างประเทศขึ้นในสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการใน พ.ศ. ๒๔๙๑ โดยมีชื่อในตอนนั้นว่า "กองการต่างประเทศ" (คุรุสภา ๒๕๑๔ : ๗๑) มีกรมประชาศึกษาเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๙๔ โดยพัฒนาขึ้นมาจากกองโรงเรียนประชาบาล กรมอื่น ๆ ซึ่งสนับสนุนงานจัดมัธยมศึกษาและมีอยู่แล้วคือ กรมพลศึกษา กรมอาชีวศึกษา กรมการศาสนา กรมมหาวิทยาลัย โดยมีหน่วยบริหารสำคัญของกระทรวงคือสำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรีและสำนักงานปลัดกระทรวงต่าง ๆ ในกรมผู้จัดมัธยมศึกษาได้เปลี่ยนแปลงไป แยกออกเป็นกรมต่างหากหลายหน่วย เช่น พ.ศ. ๒๔๙๗ เกิดกรมการฝึกหัดครูซึ่งพัฒนาไปจากกองฝึกหัดครูของกรมวิสามัญศึกษา และเริ่มมีหน่วยศึกษานิเทศก์เกิดขึ้น ในพ.ศ. ๒๕๐๑ กรมวิสามัญศึกษามีกองส่งเสริมและวัดผลการศึกษา ซึ่งประกอบด้วยแผนกวัดผลการศึกษาและทุนเรียนกับแผนกทะเบียนและประกาศนียบัตร ส่วนกองวิชาการของกรมนั้นได้พัฒนาไปเป็นกรมวิชาการ

หน่วยสนับสนุนงานจัดมัธยมศึกษาที่สำคัญ ๆ ซึ่งควรกล่าวถึงต่อไปคือ กรมการพิจารณากำหนดแบบเรียนบรรทัดฐานชั้นสามัญศึกษาจากรายงานการประชุมครั้งที่ ๔/๒๔๙๑

ของกรรมการพิจารณา กำหนดแบบเรียนบรรทัดฐานชั้นสามัญศึกษา ปีการศึกษา ๒๔๔๒ ในวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๔๔๒ แสดงว่าในยุคนั้นมีองค์ประกอบด้วยอธิบดีกรมสามัญศึกษา ผู้ช่วยอธิบดี หัวหน้ากองวิชาการ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ครูใหญ่โรงเรียนศึกษานารี หัวหน้าแผนกหลักสูตรและแบบเรียน เป็นคณะกรรมการพิจารณาแบบเรียนกำหนดแบบเรียนบังคับใช้ การประชุมครั้งนั้นได้พิจารณาแบบเรียนชุดพลเมืองดีของ เจ้าพระยาพระเสด็จฯ ซึ่งมีผลให้แก้ไขข้อความและเนื้อเรื่องบางตอนก่อนประกาศใช้ (จดหมาย เหตุแห่งชาติ, สบ. ๕.๒/๒๔ [๒] ๒๔๔๑)

เกี่ยวกับสถาบันผลิตครูอาจารย์ก็มีการจัดตั้งและเจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว เกิดโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงที่ถนนประสานมิตรในสมัยพลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ท่านสนับสนุนให้มีหลักสูตรฝึกหัดครูถึงขั้นปริญญา และออกพระราชบัญญัติคุ้มครอง เมื่อ เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๔๗ เปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษา การขยายตัวของการศึกษาช่วงนี้ทำให้มีความต้องการครูทั้งในด้านปริมาณ และคุณภาพ มีการยกฐานะกองฝึกหัดครูในกรมวิสามัญศึกษาขึ้น เป็นกรม เกิดกรมการฝึกหัดครูขึ้น เมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน ๒๔๔๗ พร้อมกับวิทยาลัยวิชาการศึกษาค้นคว้าว่าเป็นลูกแฝด (ค.ร.ส. ๒๔๑๔ : ๔๓) ในระยะเวลาใกล้เคียงกันจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็ได้ปรับปรุงหลักสูตรวิชาครูขึ้น เป็นหลักสูตรปริญญา ทำให้อาชีพครูมีหน้ามีตาขึ้น และการอบรมสั่งสอนก็ควรที่จะเจริญตามขึ้นไปด้วย (ค.ร.ส. ๒๔๑๔ : ๔๖) สำหรับหน่วยงานอื่นที่มีส่วนผลิตและพัฒนาคุณภาพครูไปเป็นกำลังสำคัญสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่งานมัธยมศึกษาด้วยคือการผลิตครูพลศึกษา เกิดโรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษาซึ่งเปลี่ยนมาจากโรงเรียนพลศึกษากลางเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวิทยาลัยพลศึกษา และใน พ.ศ. ๒๔๑๔ จัดตั้งวิทยาลัยพลศึกษาในส่วนภูมิภาค ส่งนทางด้านอาชีวศึกษาก็มีการพัฒนาขึ้นซึ่งย่อมมีผลถึงคุณภาพการสอนของผู้สำเร็จหลักสูตรอาชีวศึกษาออกไปเป็นครูมัธยมด้วย การพัฒนาอาชีวศึกษาเริ่มด้วยโครงการเงินกู้ เพื่อพัฒนาอาชีวศึกษาเป็นโครงการแรก ต่อมาก็มีวิทยาลัยเทคนิค สถานศึกษาดังกล่าวเป็นตัวอย่างบางส่วนของผลิตครูช่าง ในยุคนี้ระบบฝึกหัดครูถูกจัดเสียใหม่เป็นระบบ ๒-๒-๒ ซึ่งหมายถึงหลักสูตร ป.กศ. - ป.กศ.สูงหรือ อ.กศ. - กศ.บ. ตามลำดับ เข้ามาแทนที่ระบบ ๓-๒ ซึ่งเป็นหลักสูตร ป.ป. - ป.ม. กิจกรรมพัฒนาครูซึ่งคุรุสภาจัดขึ้นมีเป็นเอกประการ เช่นการแสดงผลงาน ประกวดฯ สหคณาจารย์ กิจกรรมระหว่างปีดภาคเรียนฤดูร้อนทุกปี เช่น การชุมนุมเพื่อการศึกษา (ช.ศ.ร.) การแสดงผลงาน (ป.ศ.ร.) และการเดินทางเพื่อการศึกษา (ด.ศ.ร.) ปรับปรุงร้านศึกษามณฑลพาณิชย์และโรงพิมพ์คุรุสภาให้พิมพ์แบบเรียนหลัก ๆ จำหน่ายแต่ผู้เดียว และจัดตั้งโรงพิมพ์ขนาดใหญ่ขึ้นใหม่ที่ลาดพร้าว

นอกจากนี้กิจกรรมที่เป็นประโยชน์เชิงวิชาการที่มีส่วนพัฒนาครูคือ การจัดอบรมและออกวารสารให้ความรู้จนสามารถสอบวิชาชุดระดับ พ.ป. และ พ.ม. ได้สำหรับการสอบวิชาชุดครูพิเศษมูล (พ) และครูพิเศษประถม (พ.ป.) มีมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๔ จึงยกเลิก

การเกิดกรมวิชาการใน พ.ศ. ๒๔๙๕ ก็มีความสำคัญยิ่งที่ช่วยพัฒนาการเรียนการสอน ความคิด เรื่องกรมวิชาการ เกิดจากสภาพที่กระทรวงมีแผนงานและโครงการต่าง ๆ มากมาย ควรมีหน่วยราชการเจ้าของเรื่อง ทำหน้าที่เกี่ยวกับสถิติ แผนงานและการวิจัย ให้มีกองอุปกรณ์การศึกษาและกองเผยแพร่การศึกษาด้วย เมื่อเสนอเรื่องถึงรัฐมนตรี ได้รับการพิจารณาเพิ่มเติมว่าหลักสูตรและแบบเรียนก็มีความสำคัญและต้องปรับปรุงมาก ให้เพิ่มกองตำราให้มีขึ้นด้วย ต่อมาภายหลังอีก ๒ ปี รัฐมนตรีพลเอกมังกร เชื่อมมั่นว่าการดนตรีเป็นศิลปะที่จะกล่อมเกลานิสัยเยาวชนได้เป็นอย่างดี จึงให้ตั้งแผนกสังคีตศึกษาขึ้นในกรมวิชาการ (คุรุสภา ๒๑๔ : ๙๓) งานของกองเผยแพร่การศึกษาซึ่งย้ายมาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ทำการเผยแพร่วิชาครูทางวิทยุกระจายเสียงก็เป็นการช่วยเหลือครูทางหนึ่ง ในเรื่องวิทยุนี้มีการตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษาขึ้นที่วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพ เป็นประโยชน์ทั้งในทางส่งเสริมและเผยแพร่การศึกษา และนักศึกษาของวิทยาลัยที่เรียนวิชาช่างวิทยุ จะได้ฝึกฝนด้วยการปฏิบัติจริง เรียกชื่อสถานีว่า "วิทยุศึกษา" กระทำพิธีเปิด เมื่อวันที่ขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๔๙๗ (คุรุสภา ๒๕๑๔ : ๘๗) การอบรมของคุรุสภาก็มีส่วนพัฒนาครูได้มาก ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕ มีการอบรมภาคฤดูร้อน (อ.ศ.ร.) การจัดสอบวิชาชุดครูทางไปรษณีย์และสอบครูประจำการที่ไม่มีวุฒิปริญญาตรี (พ.ป.) ที่ยกเลิกไป นอกจากนี้มีองค์กรสำคัญที่พัฒนาการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์มากคือ สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท) ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔

องค์กรสนับสนุนงานจัดมัธยมศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม ก็มีการตั้งเป็นกระทรวงวัฒนธรรมตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๔๙๕ ซึ่งมีกรมการศาสนามาสังกัดด้วย แต่มีฐานะเป็นกระทรวงวัฒนธรรมอยู่เพียง ๖ ปี ครั้นถึง พ.ศ. ๒๕๐๑ ก็มีพระราชบัญญัติโอนงานกระทรวงวัฒนธรรมมาให้กระทรวงศึกษาธิการ ยุบเป็นกองวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ และมีกรมเพิ่มขึ้นอีก ๒ กรมคือ กรมการศาสนาและกรมศิลปากร

การจัดตั้งและพัฒนาสถานศึกษาวิชาชีพและมหาวิทยาลัย เพิ่มขึ้นมาก ๆ ในปลายช่วงระยะนี้ก็มีส่วนรองรับฝึกเรียนผู้จบมัธยมศึกษา ทำให้การขยายตัวของโรงเรียนมัธยม

กว้างขวางขึ้น โรงเรียนอาชีวศึกษาได้รับการยกฐานะเป็นวิทยาลัยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๒ เปิดสอนถึงระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ต่อมา พ.ศ. ๒๔๑๓ เปิดแผนกพาณิชยการขึ้นในวิทยาลัยเทคนิคส่วนภูมิภาค และ พ.ศ. ๒๔๑๔ ตั้งสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เป็นกรมสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ เปิดสอนชั้นมหาวิทยาลัย นอกเหนือจากการเปิดมหาวิทยาลัย เชียงใหม่และมหาวิทยาลัยขอนแก่น ใน พ.ศ. ๒๕๐๗ และมหาวิทยาลัยรามคำแหงใน พ.ศ. ๒๕๑๔

การจัดสำนักงานภาคการศึกษาซึ่งเป็นกลไกบริหารระดับหนึ่งในส่วนภูมิภาคทั่วประเทศที่ย่อมเกี่ยวข้องกับมัธยมศึกษาด้วยนั้น ได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๕ มีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งภาครวม ๔ ภาค แต่งตั้งข้าหลวงตรวจการศึกษาธิการเป็นหัวหน้าส่วนราชการประจำภาค และได้รับการปรับปรุงใหม่ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ กำหนดท้องที่จังหวัดต่าง ๆ ขึ้นเป็นหน่วยสำหรับตรวจราชการของผู้ตรวจราชการกระทรวงศึกษาธิการ ๑๒ หน่วย เรียกว่า "ภาคศึกษา" จนมาถึงปีสุดท้ายของช่วงสมัยหลังสงครามนี้ คือ พ.ศ. ๒๕๑๖ มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งท้องที่ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการจะต้องควบคุมดูแลออกเป็น ๑๒ เขต

องค์กร ๒ รูปแบบที่เริ่มมีขึ้นในยุคนี้ คือ กลุ่มโรงเรียน และหน่วยศึกษานิเทศก์ เกี่ยวกับกลุ่มโรงเรียนนั้นเกิดขึ้นในโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาที่จังหวัดชลบุรี ซึ่งจัดตั้งเมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๔๙๗ ตามนโยบายปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนทุกประเภททั่วทั้งจังหวัดให้เจริญก้าวหน้าเป็นแบบฉบับสำหรับปรับปรุงจังหวัดอื่นต่อไป และเป็นศูนย์กลางการศึกษาอีกแห่งหนึ่งเพิ่มขึ้นจากจังหวัดพระนคร กรมวิสามัญศึกษาได้วางแผนการจัดกลุ่มโรงเรียนขึ้นในโครงการนี้ เพื่อเป็นการช่วยเหลือกันระหว่างโรงเรียนในกลุ่ม และจะได้เป็นกำลังในการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาต่อไป ซึ่งแผนการนี้กระทรวงได้มีคำสั่งให้จังหวัดต่าง ๆ ฝึกอบรมติดตามด้วย (กรมวิสามัญศึกษา ๒๕๐๓ : ๑๔๓) ส่วนการนิเทศการศึกษาเริ่มด้วยกรมวิสามัญศึกษาจัดอบรมศึกษานิเทศก์ขึ้น เมื่อวันที่ ๑๙ ธ.ค. ๒๔-๑๔ ม.ค. ๕๖ ที่โรงเรียนสุนันทวิทยาลัย ใช้เวลา ๕๐ ชั่วโมง มีผู้เข้ารับการอบรม ๒๐ คน หลังจากรับการอบรมแล้ว คณะศึกษานิเทศก์ ๖ คน ได้ปฏิบัติงานที่จังหวัดอุดรธานีเป็นแห่งแรก ความประสงค์ของการนิเทศการศึกษาที่เกิดขึ้นก็เพื่อให้ความช่วยเหลือโรงเรียนสังกัดกองฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาค รวม ๒๐ จังหวัด ทำให้เกิดความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีในหน้าที่การงานระหว่างกรมกับโรงเรียน ระหว่างโรงเรียนกับโรงเรียน และระหว่างภาคกับโรงเรียน เป็นผู้เสนอแนะการปรับปรุงการศึกษาในด้านโรงเรียนฝึกหัดครู (กรมวิสามัญศึกษา ๒๕๐๓ : ๑๔๑) กรมวิสามัญศึกษาตั้งหน่วยศึกษานิเทศก์

ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๙๗ เพื่อทำงานปรับปรุงด้านวิธีสอนภาษาอังกฤษ เมื่อกองฝึกหัดครูแยกไปตั้ง
เป็นกรมใหม่

นอกจากนี้ยังมีการที่ไม่ว่ามีส่วนสนับสนุนการพัฒนาและควบคุมดูแล
ฝึกเรียนมีอัยมคือ การประกาศใช้พระราชบัญญัติลูกเสือแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๙๐ มีองค์การลูกเสือ
แทนองค์การยุวชน และการตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนซึ่งทั้ง ๒ ส่วนมีความเกี่ยวข้องกับความคิด
ความรู้ลึกของ เด็ก

๔.๓.๔ การส่งเสริมด้านงบประมาณและบุคลากร

เงินงบประมาณแผ่นดินที่จัดสรรแบ่งมาให้กระทรวงศึกษาธิการ จัดการศึกษา
ในสมัยประชาธิปไตย ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ นี้ เพิ่มขึ้นตามลำดับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๐ ถึง
๒๕๑๖ ในปีแรกคือ พ.ศ. ๒๔๙๐ นั้น ยอดรวมทั้งกระทรวงศึกษาธิการคือ ๓๘ ล้านบาท เป็น
งบประมาณของกรมสามัญศึกษาเสียกว่า ๓๖ ล้านบาท มาถึงในปีสุดท้ายของช่วง คือ พ.ศ. ๒๕๑๖
ยอดรวมทั้งกระทรวงศึกษาธิการมี ๒,๑๑๑ ล้านบาทเศษ และเป็นงบประมาณของกรมสามัญศึกษา
กว่า ๑,๐๐๕ ล้านบาท (ดูตารางเปรียบเทียบงบประมาณการศึกษา หน้า ๓๔๑) ซึ่งหมายถึงมีการ
จ้างบุคคลเป็นอัตรากำลังมากขึ้น มีอาคารสถานที่เพิ่มขึ้น แม้ว่าแต่ละปีจะมีการเพิ่มขึ้นของราคา
สินค้า ค่าใช้จ่ายและมาตรฐานการครองชีพสูงขึ้นด้วยก็ตาม การจัดงบประมาณในระบอบนี้ให้ความ
สำคัญแก่การศึกษาอย่างมาก สังเกตจากงบประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๒ กระทรวงการคลังเสนอ
คณะรัฐมนตรีก่อนส่งไปยังสภาผู้แทนราษฎรในเดือนมิถุนายน ๒๔๙๑ และจอมพลแปลก พิบูลสงคราม
นายกรัฐมนตรีกล่าวในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีครั้งนั้นว่าให้เสนอต่อไปยังสภาตามที่คลังเสนอมาก็ได้
แต่คณะรัฐมนตรีจะต้องลาออกด้วยเพราะให้กระทรวงศึกษาธิการน้อยเกินไป ผลจากเหตุการณ์
นี้ก็ถือมีการปรับปรุงใหม่ให้งบประมาณกระทรวงศึกษาธิการสูงกว่ากระทรวงกลาโหม และเป็น
อันดับหนึ่งด้วย ทำให้ได้งบประมาณสำหรับโรงเรียนประชาบาลเพิ่มขึ้นอีก ๘ ล้านบาท การศึกษา
ผู้ใหญ่ได้อีก ๒ แสนบาท ได้โรงเรียนประจำอำเภออีก ๒๔.๗ แห่ง ฯลฯ (ดูรูปสภา ๒๕๑๔ : ๗๐)
และแม้ในภาวะที่กระทรวงการคลังขาดเงิน ก็ยังยอมจัดงบประมาณพิเศษมาเติมให้บางปี เช่น
พ.ศ. ๒๔๙๕ หลังจากอธิบดีได้ไปชี้แจงในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเพียง ๒ สัปดาห์ นายกรัฐมนตรี
ก็ให้งบประมาณพิเศษ ๗๕ ล้านบาท ๒ ปี เป็นค่าก่อสร้างโรงเรียนทั่วประเทศ (ดูรูปสภา ๒๕๑๔ :
๘๒)

นอกจากเงินงบประมาณซึ่งจะนำไปใช้จ่ายเป็นเงินเดือน เป็นค่าที่ดินและ
 สิ่งก่อสร้าง ครุภัณฑ์ สาธารณูปโภคแล้ว โรงเรียนสามารถเก็บเงินบำรุงการศึกษาได้ด้วย มี
 ระเบียบว่าด้วยการเก็บเงินบำรุงการศึกษาในโรงเรียนรัฐบาล พ.ศ. ๒๕๐๑ ลงวันที่ ๑๐ พฤษภาคม
 ๒๕๐๑ ด้วยเหตุผลที่ว่าหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา สภาพของโรงเรียนรัฐบาลเปลี่ยน
 ไปมาก มีโรงเรียนเพิ่มขึ้น นักเรียนเพิ่มขึ้น มีโรงเรียนใหญ่ ๆ มากขึ้น มีการจัดสอนเป็น ๒ ผลัด
 คือ ผลัดเช้าและผลัดบ่าย การติดต่อระหว่างครูกับบิดามารดาผู้ปกครองลดน้อยลง ซึ่งแถลงการณ์
 กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๕๐๑ อ้างว่าการขาดความผูกพันเกี่ยวข้องกันนี้เป็น
 ผลสืบเนื่องมาจากการยกเลิกเก็บเงินค่าเล่าเรียนในโรงเรียนรัฐบาลอย่างแนบเนียน เมื่อรัฐบาล
 รับภาระให้การศึกษาโดยไม่คิดมูลค่า ผู้ปกครองเลยไม่สนใจรับผิดชอบร่วมกับครูในการให้การศึกษา
 อบรมนักเรียน เมื่อผู้ปกครองเสียเงินก็ต้องติดตามดูผลให้ได้คุ้มค่า ส่วนครูก็ต้องละอายใจถ้า
 ละเลยการสั่งสอนอบรม กระทรวงศึกษาธิการ ได้วางระเบียบ เก็บเงินบำรุงการศึกษาในโรงเรียน
 รัฐบาลไว้ให้มีการยืดหยุ่นในทางปฏิบัติ คือกำหนดมาตรฐานไว้ ๖ อัตรา ตั้งแต่ปีละ ๑๐ บาท
 ถึงปีละ ๒๕๐ บาท และแบ่งประเภทไว้ เช่นมัธยมต้นให้เก็บอัตรา ๑-๒ (๑๐ บาทหรือ ๕๐ บาท)
 โรงเรียนใดจะไม่เก็บหรือเก็บแตกต่างไปจากอัตรามาตรฐานก็ให้ขออนุญาตได้และระเบียบยัง
 กำหนดด้วยว่าให้โรงเรียนแบ่งเก็บเงินบำรุงการศึกษาออกเป็น ๒ งวด เป็นอย่างน้อย ถึงแม้จะเก็บ
 ในอัตราต่ำสุด (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ สบ. ๕.๒/๗๕ [๒], ๒๕๐๑)

ในยุคนี้มีเงินอีกลักษณะหนึ่งซึ่งเรียกกันติดปากว่าเงิน ก.ศ.ส. คือเงินการกุศล
 เพื่อช่วยการศึกษาและสาธารณสุข ซึ่งมีวิธีจัดหาโดยจำหน่ายแสตมป์เพื่อการนี้ การหาเงินด้วย
 ระบบปิดแสตมป์เกิดขึ้นโดยรัฐมนตรีพลเอกมังกร พรหมโยธี เชิญหัวหน้ากองและเจ้าหน้าที่การเงิน
 ของทุกกระทรวงทบวงกรมมาประชุมที่กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๔๖ ชี้แจง
 ความเดือดร้อน เรื่องขาดสถานที่เรียน และขอความร่วมมือเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ผลที่ได้รับคือ
 มีโรงเรียนและอาคารเรียนสร้างใหม่เกิดขึ้นมากมายทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค (คุรุสภา
 ๒๕๑๔ : ๘๓) ซึ่งหลังจากการดำเนินการเพียงปีเดียวก็สามารถจัดเงิน ก.ศ.ส. ไปสร้างอาคาร
 เรียนเพิ่มเติมในโรงเรียนทั่วประเทศเป็นเงิน ๒๕,๗๘๖,๐๐๐ บาท และจัดสอน ๒ ผลัด ใน
 โรงเรียนทั่วไปรวม ๓๐ โรงเรียน เป็นเงิน ๒,๑๕๐,๗๕๐ บาท เพื่อช่วยเหลือเด็กที่ไม่มีที่เรียน
 ให้ได้เข้าเรียนตั้งแต่ระดับ ม.๑ ถึงเตรียมอุดมศึกษา รวมทั้งสิ้น ๓,๘๐๐ คน (คุรุสภา ๒๕๑๔ :
 ๑๔๔) และในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ มีงบประมาณค่าจ้างสอนรอบบ่ายช่วยเหลือเด็กให้มีที่เรียนสำหรับ

ส่วนกลาง ๕,๘๘๑,๘๒๔ บาท ส่วนภูมิภาค ๒,๘๘๖,๔๐๐ บาท จ่ายเป็นเงินเดือนครู ค่าใช้สอย คือค่าสอนรายชั่วโมง ค่าสอนเหมา ค่าใช้จ่ายสำหรับโรงเรียนและค่าทำงานผลิตบ้าย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ สบ. ๕.๒/๗๒ [๑๑], ๒๕๐๑)

งบประมาณที่จัด เป็นทุนการศึกษา เพื่อพัฒนาครูอาจารย์ซึ่งมิใช่เงินช่วยเหลือจากต่างประเทศแต่เป็นเงินของชาติส่งครูและนักเรียนไปศึกษา ณ ต่างประเทศนั้นใน พ.ศ. ๒๔๙๒ มีมากมายหลายล้านบาท มีจำนวนทุนถึง ๑๐๐ ทุน ซึ่งมากเป็นประวัติการณ์และถือว่าเป็นความสำเร็จของพลเอกมังกร พรหมโยธี (ครูสภา ๒๕๑๔ : ๗๑) กรมสามัญศึกษาได้จัดทำโครงการส่งข้าราชการ ครู นักเรียนครู และนักเรียนที่สำเร็จประโยคเตรียมอุดมศึกษาไปศึกษาต่อเพื่อรับปริญญาหรือประกาศนียบัตรต่างประเทศตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๑ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ สบ.๕.๒/๒๖ [๗๔] , ๒๔๙๑)

นอกจากนี้ยังมีเงินทุนส่งเสริมการศึกษาให้นักเรียน เช่นทุนส่งเสริมการศึกษานักเรียนฉลาดของโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลเพื่อเข้าศึกษาต่อในชั้นมัธยมศึกษา ซึ่งเริ่มมีมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๘ ทุนส่งเสริมนักเรียนฉลาดในชั้นมัธยมศึกษาต่อมาได้ยกเลิกระเบียบ พ.ศ. ๒๔๘๘ โดยออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยทุนส่งเสริมนักเรียนโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล พ.ศ. ๒๔๙๒ ในปีแรกมีจำนวน ๑,๓๕๐ ทุน เป็นเงิน ๘๑๐,๐๐๐ บาท พ.ศ. ๒๔๙๕ มี ๒,๒๑๘ ทุน เป็นเงินถึง ๑,๓๓๔,๘๐๐ บาท พ.ศ. ๒๔๙๘ มีทุนส่งเสริมนักเรียนฉลาดต่อมาอีก มุ่งสนับสนุนนักเรียนประชาบาลและเทศบาลที่เฉลียวฉลาดและประพฤติดีให้ได้เข้าเรียนต่อมัธยมศึกษา อาชีวศึกษา เตรียมอุดมศึกษา จนถึงชั้นมหาวิทยาลัยตามความสามารถและอุปนิสัย โดยกำหนด ค่าใช้จ่ายคือ ทุนมัธยมศึกษาทุนละ ๖๐๐ บาท ทุนเตรียมอุดมศึกษาทุนละ ๑,๒๐๐ บาท ทุนอุดมศึกษาทุนละ ๒,๕๐๐ บาท ต่อปี ในพ.ศ. ๒๕๐๒ ทุนส่งเสริมประเภทมัศึกษามี ๒,๘๗๑ ทุน เป็นเงิน ๑,๗๒๒,๖๐๐ บาท และประเภทเตรียมอุดม ๑๔๗ ทุน เป็นเงิน ๑๗๖,๔๐๐ บาท

การส่งเสริมในด้านบุคลากรนั้นได้มีการเติบโตขึ้นทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ตลอดจนการเลื่อนชั้นเลื่อนตำแหน่ง การฝึกหัดครูได้รับการเปิดขยายกว้างขวาง มีทั้งหลักสูตรฝึกหัดครูมัธยม (ป.ม.) ที่ต่อมาจากฝึกหัดครูประถม (ป.ป.) อันเป็นหลักสูตร ๓ ปี หลังการเรียนสามัญศึกษา คือ ป.ม. ที่ใช้เวลาเรียน ๒ ปี และหลักสูตรฝึกหัดครูมัธยมที่รับนักเรียนผู้สำเร็จประโยคเตรียมอุดมศึกษามาเรียน ๓ ปี พ.ศ. ๒๔๙๐ เปิดหลักสูตรนี้ขึ้นที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ถนนพญาไท กรุงเทพฯ หลักสูตร ป.ป. และ ป.ม. ถือเป็นฝึกหัดครูชั้นสูง ส่วนฝึกหัดครูชั้นต้น

มีหลักสูตรฝึกหัดครูประชาบาล (ป.บ.) หลักสูตรฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัด (ว.) และ
หลักสูตรครูมูล (ป.)

สำหรับการปรับเลื่อนให้ได้รับเงินเดือนตามวุฒิมีดังนี้

วุฒิ ป.ม. ให้ได้รับ ๖๐ บาท

วุฒิ ป.ป. ให้ได้รับ ๕๐ บาท

วุฒิ ป. ให้ได้รับ ๓๔ บาท

วุฒิ ว. ให้ได้รับ ๒๔ บาท

วุฒิ ม.๖ ให้ได้รับ ๒๐ บาท

ฐานะครูดีขึ้น เพราะมีการปรับปรุงอัตราเงินเดือน พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นปีที่เริ่ม
มีชั้นวิ่งขึ้น เป็นครั้งแรก ได้ปรับอัตราขั้นตรีเป็นโท ๒๔ อัตรา มีอัตราขั้นโทในโรงเรียนเตรียมอุดม
ศึกษาถึง ๗๓ อัตรา ขณะนั้นมีโรงเรียนรัฐบาลไม่ถึง ๓๐๐ โรงเรียน และจำนวนครูไม่ถึง ๔,๐๐๐ คน
มีการส่งเสริมครูโดยให้ทุนเข้าศึกษาในสถาบันฝึกหัดครู จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และในต่างประเทศ
ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ มีการปรับปรุงอัตราเงินเดือนครูอีกตามกฎหมาย ก.พ. ฉบับที่ ๒๒๒ กำหนดให้สูงขึ้น
เป็น ป.ม. ๕๐ บาท ป.ป. ๖๐ บาท ป. ๔๐ บาท ว. ๓๕ บาท ป.บ. ๓๐ บาท และมีการ
พัฒนาบุคคลในรูปต่าง ๆ อีกมาก เช่นการอบรมวิชาชุดครูระดับต่าง ๆ การอบรมวิชาการ เป็นต้นว่า
วิธีสอนภาษาอังกฤษ วิธีสอนวิทยาศาสตร์ วิธีสอนสังคมศึกษา และวิชาขับร้อง การประชุมแลกเปลี่ยน
ความคิดเห็น การประชุมเจ้าหน้าที่จัดการศึกษาส่วนภูมิภาค การส่งครูไปดูงานและศึกษาต่อ จัดทำ
ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการเลื่อนวิทยฐานะครู พ.ศ. ๒๔๕๔ ขึ้นใช้ใหม่แทนระเบียบ
พ.ศ. ๒๔๔๔ และ ๒๔๕๐ ซึ่งยกเลิกไป พ.ศ. ๒๔๕๕ เริ่มส่งเสริมให้ครูวุฒิ ป.ม. สอบเทียบ
ความรู้เข้าเป็นนิสิตภายนอกเพื่อมีโอกาสเลื่อนวิทยฐานะถึงขั้นปริญญา พ.ศ. ๒๔๕๖ มีการสอบ
คัดเลือกครูจัตวาเพื่อบรรจุแต่งตั้งเป็นครูตรี เข้าสอบ ๑๑๐ คน สอบได้ ๑๐๖ คน พ.ศ. ๒๕๐๐
มีผู้เข้าสอบเลื่อนเป็นขั้นโท ๕๕๔ คน สอบได้ ๔๖๑ คน เข้าสอบขั้นเอก ๘๖ คน สอบได้ ๖๓ คน
และมีการปรับวุฒิ ๖๔ คน แสดงว่ามีการเลื่อนระดับคุณภาพและตำแหน่ง ขึ้น เงินเดือนสูงขึ้น
เป็นอันมาก

โครงการพัฒนาการศึกษาของกรมวิสามัญศึกษาในรูปต่าง ๆ มีส่วนส่งเสริม
งบประมาณและบุคลากรอย่างชัดเจน เช่นโครงการนิเทศและอบรมครูส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

ของหน่วยศึกษานิเทศก์ ซึ่งเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๔ ทำให้มีศึกษานิเทศก์รายสาขาวิชา ศึกษานิเทศก์ประจำภาคศึกษา งบประมาณนิเทศและอบรมครูประจำปี การวางแผนนิเทศและประเมินผลด้วยวิธี ประชุม สัมมนา และวิธีอื่น ๆ มีสำนักงานถาวรและอุปกรณ์อำนวยความสะดวก เช่น รถยนต์ ฯลฯ ผลิตเอกสารและหนังสือประกอบความรู้ในสายวิชาต่าง ๆ และในการบริหารโรงเรียน ด้านความช่วยเหลือต่างประเทศได้รับจากองค์การ ไอ.ซี.เอ สำหรับโรงเรียนในโครงการ ค.พ.ศ. และได้รับจากองค์การยูนิเซฟ สำหรับโรงเรียนในโครงการพัฒนาโรงเรียนมัธยม หน่วยศึกษานิเทศก์มีโครงการพัฒนาบุคลากรอีก เรื่องหนึ่งคือ โครงการให้ความช่วยเหลือทางวิชาการแก่ครูผู้สอนมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญ เพื่อแนะนำเกี่ยวกับหลักสูตร อุปกรณ์ การวัดผล การจัดชั้น การจัดตารางสอน การจัดห้องเรียนวิชาเฉพาะ การเลือกหนังสือ การออกข้อสอบ ฯลฯ โดยมีช่วงระยะเวลาทำงานระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๐๔ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาซึ่งเป็นหน่วยต่างหากจากกองโรงเรียนรัฐบาล ก็มีโครงการให้ความช่วยเหลือแก่วิทยาลัยบางแสน เป็นโครงการ ๕ ปี ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๐๗ โดยสับเปลี่ยน ย้าย ครูหรือเจ้าหน้าที่ซึ่งกันและกัน ส่งครูหรือเจ้าหน้าที่ผู้ชำนาญในหน้าที่เฉพาะงานไปแนะนำช่วยเหลือและรับฝึกครูที่ต้องการจะให้ปฏิบัติงาน ณ วิทยาลัยบางแสน โครงการจัดโรงเรียนมัธยมแบบประสมใช้งบประมาณทั้งสิ้น ๓๑๖ ล้านบาท เป็นค่าอาคารสถานที่ ๑๘๗ ล้านบาท ค่าเงินเดือนและดำเนินงาน ๑๑๐ ล้านบาท ค่าฝึกอบรมครู ๑๑ ล้านบาท ค่าจ้างผู้เชี่ยวชาญ ๘ ล้านบาท (กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๑๑ : ๑๗๑) โครงการพัฒนาการศึกษาทำงานระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๐๕ ได้งบประมาณจากรัฐบาลและกองทุนสมทบระหว่างไทยและสหรัฐอเมริกา ได้รับความช่วยเหลือจากองค์การบริหารวิเทศกิจของสหรัฐอเมริกา มีคณะกรรมการ ๒ ระดับคือ คณะกรรมการอำนวยการโครงการศึกษา ทำหน้าที่วางนโยบาย ควบคุม จัดทำสัญญาและโครงการเกี่ยวข้องกับความช่วยเหลือต่างประเทศ อีกคณะหนึ่งเป็นกรรมการดำเนินงานโครงการพัฒนา มีสำนักงานกลางอยู่ในกระทรวงศึกษาธิการและศูนย์พัฒนาการศึกษาที่ภาคศึกษาทุกแห่ง รวม ๑๒ ภาค ศูนย์พัฒนาเป็นผู้ประสานความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างส่วนราชการที่แบ่งออกเป็นกรม กอง หรือหน่วยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประถมศึกษา มัธยมศึกษา การฝึกหัดครูและอาชีวศึกษาในภูมิภาค แต่ละศูนย์และภาคประกอบด้วย โรงเรียนชนิดที่กระทรวงประสงค์จะส่งเสริม เกิดผลงานคือมีโรงเรียนประจำทุกศูนย์พัฒนาการศึกษา มีสำนักงานหน่วยศึกษานิเทศก์ประจำทุกภาคศึกษา แต่งตั้งศึกษานิเทศก์ของกรมสามัญศึกษา กรมวิสามัญศึกษา และกรรมการฝึกหัดครู ออกไปประจำสำนักงานทั้งหมดมีความสำคัญยิ่งในงานช่วยปรับปรุงบุคลากร โครงการพัฒนาการศึกษาสิ้นสุดลงในปี

พ.ศ. ๒๕๐๖ ซึ่งเมื่อถึง พ.ศ. ๒๕๐๗ ต่อไปจนถึง พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้เปลี่ยนชื่อเรียกเป็นโครงการปรับปรุงโรงเรียนในชนบท เป็นจำนวนโรงเรียนที่องค์การยูนิเซฟปรับปรุง ๔๘ โรงเรียน กรมวิสามัญศึกษาปรับปรุงเอง ๒๔ โรงเรียน จึงเป็นจำนวนรวมทั้งสิ้น ๗๒ โรงเรียน ความช่วยเหลือในด้านวัสดุอุปกรณ์สำหรับสอนวิชาต่าง ๆ ปีละ ๑๒ โรงจากต่างประเทศมีรายการคือ หนังสือห้องสมุดโรงเรียนละ ๑๒,๐๐๐ บาท อุปกรณ์งานไม้ โลหะ เกษตร โรงเรียนละ ๔๐,๐๐๐ บาท อุปกรณ์อุตสาหกรรมศิลป์ โรงเรียนละ ๔๐,๐๐๐ บาท อุปกรณ์วิทยาศาสตร์ โรงเรียนละ ๔๔,๐๐๐ บาท อุปกรณ์คหกรรมศิลป์โรงเรียนละ ๔,๐๐๐ บาท เครื่องดนตรีไทย โรงเรียนละ ๔,๐๐๐ บาท วัสดุสำนักงานศึกษานิเทศก์ ปีแรก ๗๐,๐๐๐ บาท ค่าพาหนะ เยี่ยมเลี้ยงในการอบรมครู ปีแรก ๑๒๐,๐๐๐ บาท (กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๑๑ : ๑๔๕) การพัฒนาบุคคลที่สำคัญเรื่องหนึ่งคือ โครงการอบรมครูสังกัดกองโรงเรียนรัฐบาล เพื่อเตรียมไว้ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งครูใหญ่หรืออาจารย์ใหญ่เริ่มในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยกองโรงเรียนรัฐบาล และต่อมา พ.ศ. ๒๕๐๕ - ๒๕๐๗ เปลี่ยนมือผู้จัดเป็นหน่วยศึกษานิเทศก์ เรียกชื่อว่า โครงการอบรมครูใหญ่ ผู้ช่วยครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ ในพ.ศ. ๒๕๐๘ เปลี่ยนรูปแบบเป็นโครงการเตรียมผู้บริหารการศึกษาของกรมวิสามัญศึกษาชั้นเป็นแนวทางที่ทำต่อมาจนถึงปัจจุบัน หน่วยโครงการสัมพันธ์ก็มีการดำเนินงานปรับปรุงบุคลากรเช่นกัน โดยทำโครงการรับอาสาสมัคร หน่วยสันติภาพของสหรัฐอเมริกา (Peace Corps Volunteers) ให้ช่วยสอนภาษาอังกฤษตามโรงเรียนในส่วนภูมิภาคเป็นเวลาคนละ ๒ ปี เริ่มดำเนินงานเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ โครงการรับอาสาสมัครอังกฤษซึ่งเป็นองค์การเอกชนได้รับ เงินอุดหนุนจากหน่วยงานเอกชน บริษัทร้านค้า อุตสาหกรรมในสหราชอาณาจักร เริ่มดำเนินงาน พ.ศ. ๒๕๐๑ มีทั้งพวก VSO (Voluntary Service Overseas) ซึ่งสำเร็จประโยชน์มัธยมบริบูรณ์และผู้สำเร็จโรงเรียนเทคนิคหรือได้รับการฝึกงานจากโรงงานอุตสาหกรรม มาปฏิบัติงานครบกำหนดแล้วมักกลับไปเรียนต่อในมหาวิทยาลัย และพวก IVS (International Voluntary Service) ซึ่งสำเร็จจากมหาวิทยาลัยในสหราชอาณาจักรมาแล้ว สำหรับทางด้านนักเรียนก็มีการแลกเปลี่ยนระหว่างนักเรียนไทยกับนักเรียนอเมริกัน ทูตการศึกษาขององค์การอเมริกันฟิลด์ เซอร์วิส ทำให้นักเรียนมัธยมศึกษาของไทยมีโอกาสไปเรียนในโรงเรียนมัธยมอเมริกันแลกเปลี่ยนกับนักเรียนอเมริกันมาเรียนในโรงเรียนมัธยมของไทย

สำหรับตำแหน่งฐานะข้าราชการของครูในยุคนี้ มีตำแหน่งผู้สอน เริ่มจากต่ำสุดคือ "ครูจตุวา" ขึ้นสูงขึ้นไปคือได้เลื่อนเป็น "ครูโท" และ เมื่อเลื่อนเป็นข้าราชการชั้นเอกเรียกว่า

ตำแหน่ง "อาจารย์" ส่วนผู้บริหารโรงเรียนมีตำแหน่ง "อาจารย์ใหญ่" คือผู้บริหารที่เป็นข้าราชการชั้นเอก และตำแหน่ง "ครูใหญ่" คือผู้บริหารที่เป็นข้าราชการชั้นตติยลงไปทั้งหมด ในเรื่องขึ้นเงินเดือนนั้น เงินเดือนครูจตุวาเริ่มที่อันดับ ๑ ขึ้น ๔๕๐ บาท แล้วเลื่อนเป็น ๔๗๕ บาท ๕๐๐ บาท และ ๕๒๕ บาท อันดับ ๒ มีขึ้น ๕๕๐ บาท ๕๗๕ บาท ๖๐๐ บาท และ ๖๒๕ บาท อันดับ ๓ จากขึ้น ๖๕๐ บาท ๖๗๕ บาท ๗๐๐ บาท ไปถึง ๗๒๕ บาท จากนี้ถ้ายังไม่สามารถเลื่อนเป็นขั้นตรีได้จะเลื่อนเป็นขั้นจตุวาพิเศษ จากขึ้น ๗๕๐ บาท ๘๐๐ บาท ๘๕๐ บาท ถึง ๙๐๐ บาท ผู้สำเร็จหลักสูตรประโยคครูประถม (ป.ป) หรือเทคนิคหรือพาณิชยการซึ่งเป็นหลักสูตร ๓ ปี จะเริ่มที่อัตราเงินเดือน ๖๐๐ บาท เป็นตำแหน่งครูจตุวา สำหรับตำแหน่งครุตรีมี ๒ อันดับ คืออันดับ ๑ จากขึ้น ๗๕๐ บาท ไป ๘๐๐ บาท ๘๕๐ บาท ถึง ๙๐๐ บาท อันดับ ๒ จากขึ้น ๑,๐๐๐ บาท ๑,๐๕๐ บาท ๑,๑๐๐ บาท ถึง ๑,๒๐๐ บาท ผู้มีคุณสมบัติที่จะได้รับการบรรจุเป็นครุตรีคือผู้สำเร็จหลักสูตรประโยคครูมัธยม (ป.ม.) หรืออนุปริญญาจากมหาวิทยาลัยไทย จะเริ่มที่อัตราเงินเดือน ๗๕๐ บาท ผู้สำเร็จปริญญาตรีของไทยหลักสูตร ๔ ปี จะเริ่มที่อัตรา ๙๐๐ บาท ผู้ได้ปริญญาตรีเกียรตินิยม เริ่มที่ ๑,๐๕๐ บาท ผู้สำเร็จปริญญาตรีของไทยหลักสูตร ๔ ปี เริ่มที่ ๑,๑๐๐ บาท ตัวอย่างเช่น ครูวุฒิเตรียมอุดม, อ.บ. จะบรรจุ ๙๐๐ บาท (ใช้เวลาเรียนเตรียมอุดมศึกษากับอุดมศึกษา รวมเข้าด้วยกันเป็น ๖ ปี) แต่ผู้มีวุฒิ ป.ป., ป.ม. กศ.บ. จะบรรจุ ๑,๑๐๐ บาท (ใช้เวลาเรียนก่อนอุดมศึกษาและอุดมศึกษารวมกัน ๗ ปี ซึ่งมีค่าเท่ากับถ้าเรียนเตรียมอุดมแล้วต้องมาต่ออุดมอีก ๔ ปี) ตำแหน่งครุโทมี ๓ อันดับ คือ อันดับ ๑ จากขึ้น ๑,๒๐๐ บาท ๑,๓๐๐ บาท ๑,๔๐๐ บาท ถึง ๑,๕๐๐ บาท อันดับ ๒ จากขึ้น ๑,๖๐๐ บาท ๑,๗๕๐ บาท ๑,๙๐๐ บาท ถึง ๒,๐๕๐ บาท อันดับ ๓ จากขึ้น ๒,๒๐๐ บาท ๒,๓๕๐ บาท ๒,๕๐๐ บาท ถึง ๒,๖๕๐ บาท ผู้สำเร็จปริญญาโทไทยหรือจากมหาวิทยาลัยจักรภพอังกฤษ หลักสูตร ๓ ปี เริ่มที่ ๑,๔๐๐ บาท ปริญญาโทต่างประเทศหลักสูตร ๔ ปี หรือปริญญาตรีเกียรตินิยมตามหลักสูตร ๓ ปี ในมหาวิทยาลัยจักรภพอังกฤษ เริ่มที่ ๑,๖๐๐ บาท ปริญญาโทสหรัฐอเมริกาหรือปริญญาเอกฝรั่งเศส เริ่มที่ ๑,๘๐๐ บาท ปริญญาเอกสหรัฐอเมริกา (Ph.D.) เริ่มที่ ๒,๒๐๐ บาท ตำแหน่ง "อาจารย์" ซึ่งเป็นข้าราชการพลเรือนชั้นเอกมีอันดับ ๑ จาก ๒,๖๕๐ บาท ๒,๘๐๐ บาท ๓,๐๐๐ บาท ถึง ๓,๒๐๐ บาท และอันดับ ๒ จาก ๓,๖๐๐ บาท, ๓,๘๐๐ บาท ๔,๐๐๐ บาท ถึง ๔,๓๐๐ บาท ส่วนขั้นสูงสุดที่เป็นขั้นพิเศษนั้น ครูอาจารย์ผู้ปฏิบัติหน้าที่สอนและบริหารในโรงเรียนยังก้าวขึ้นไปไม่ถึง คงมีแต่อธิบดี รองอธิบดีในกรมเท่านั้น ขึ้นเงินเดือนมี ๓ อันดับ คืออันดับ ๑ จาก ๔,๓๐๐ บาท ๔,๖๐๐ บาท ๔,๘๐๐ บาท ถึง ๕,๒๐๐ บาท อันดับ ๒ ๕,๗๐๐ บาท ๖,๒๐๐ บาท

๖,๗๐๐ บาท และ ๗,๒๐๐ บาท ชั้นดับ ๓ คือ ๗,๖๕๐ และ ๘,๐๐๐ บาท กล่าวได้ว่าในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งเป็นระยะที่มีการใช้เงินเดือนและตำแหน่งเหล่านี้ ครูส่วนใหญ่อยู่ในตำแหน่งข้าราชการชั้นผู้น้อย เพราะครูทั้งหมดในทุกกรมกองเป็นชั้นจัตวา (สำนักงานวางแผนการศึกษา ม.ป.ป. : ๔๒)

ในเรื่องการจัดสรรงบประมาณ เมื่อพิจารณาจากตัวเลขงบประมาณในตาราง เปรียบเทียบงบประมาณการศึกษาไทยสมัยต่าง ๆ ของรัฐบาลในระยะประชาธิปไตยแล้ว จะเห็นว่านอกจากยอดเงินงบประมาณสำหรับดำเนินงานมัธยมศึกษาจะผันแปรไปตามภาวะเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นไปไม่เชิงมีจำนวนเงินสูงขึ้นทุกปี ๆ แล้ว ยังเกี่ยวข้องกับการแบ่งแยกหรือยุบรวมกรม เจ้าสังกัด ซึ่งจัดการศึกษาระดับมัธยมกับประถม และการได้รับเงินประเภทอื่นสมทบเข้ามาอีกด้วย คือในช่วงแรกระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๐-๒๔๙๔ งานมัธยมและประถมศึกษายังรวมอยู่ด้วยกัน งบประมาณส่วนใหญ่ของกระทรวงศึกษาธิการใช้จ่ายไปในงานนี้ และประมาณครึ่งหนึ่งของส่วนดังกล่าวนั้น เป็นยอดที่ใช้จัดมัธยมศึกษา พ.ศ. ๒๔๙๕ งานประถมศึกษาถูกแยกออกไป มีการเปลี่ยนชื่อกรม เป็นกรมวิสามัญศึกษา งบประมาณของกรมลดลงถึงครึ่งของจำนวนเดิม พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๕๐๒ ได้รับจัดสรรเงินการกุศล เพื่อการศึกษาและสาธารณสุข (ก.ศ.ส.) เข้ามาด้วย เท่ากับได้รับงบประมาณสูงขึ้นอีกร้อยละ ๒๐ ถึง ๗๕ โดยเฉพาะเงินส่วนนี้ไม่เกี่ยวข้องกับรายจ่ายประจำในลักษณะเงินเดือน เช่น งบประมาณปรกติ จึงเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเสริมอาคารสถานที่อย่างมาก พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๑๖ อยู่ในระยะที่ใช้แผนขยายการศึกษาภาคบังคับหรือประถมศึกษาเป็น ๗ ปี ระดับชั้นที่เคยเป็นมัธยมต้นถูกตัดไปเป็นประถมปลาย และในช่วงท้ายมีการยกประถมศึกษาส่วนใหญ่ในจังหวัด ให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดดูแล และปีสุดท้าย กรมสามัญศึกษากับกรมวิสามัญศึกษา เป็นกรมสามัญศึกษา ซึ่งจัดทั้งมัธยมศึกษาและส่วนหนึ่งของประถมศึกษา ยอดเงินงบประมาณของกรมจึงมีลักษณะลดลง และเพิ่มขึ้น เป็นผลสืบเนื่องตามมา

ข้อสรุปเกี่ยวกับการจัดองค์การในยุครับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ

ความเปลี่ยนแปลงในด้านการจัดองค์การยุคนี้มีข้อสังเกตเด่น ๆ สรุปได้คือ ประการแรก จำนวนโรงเรียนและชั้นเรียนขยายตัวอย่างมาก เกิดขึ้นโดยเพิ่มขึ้นเรียนในโรงเรียนที่มีอยู่แล้ว และโดยวิธีจัดตั้งโรงเรียนชั้นใหม่ นอกจากนี้ยังเพิ่มขึ้นเรียนด้วยวิธีเปิดสอนสองผลัดชั้น เป็นครั้งแรก ประการที่สอง เริ่มมีการจัดโรงเรียนมัธยมแบบประสม เปิดโอกาสให้นักเรียนเลือกเรียนวิชา

ประเภทอาชีพตามความสนใจ ความถนัดและความสามารถนอกเหนือจากการบังคับให้เรียนวิชาสามัญและการงานอาชีพที่จำเป็น รวมจำนวนโรงเรียนที่ดำเนินการลักษณะนี้ ๒๐ โรงเรียน และมีโครงการจัดโรงเรียนมัธยมแบบอื่น ๆ ต่อมา เช่น โครงการโรงเรียนมัธยมแบบประสม ๒ ซึ่งเน้นเกษตร โครงการโรงเรียนมัธยมรัชดาภิเษก โครงการโรงเรียนประจำอำเภอ โครงการพัฒนาโรงเรียนในส่วนภูมิภาค โครงการปรับปรุงโรงเรียนมัธยมในชนบท ประการที่สาม โอกาสรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศเกิดขึ้น เพราะประเทศไทย สมัครเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ และองค์การย่อยคือยูเนสโกของสหประชาชาติ ได้ดำเนินการช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ส่งผู้เชี่ยวชาญมาทำงาน ให้ทุนข้าราชการไปศึกษาต่องาน ให้เงินกู้และวัสดุอุปกรณ์ ประการที่สี่ เกิดองค์กรใหม่ ๆ ซึ่งมิได้พัฒนาการปฏิบัติงานขึ้นในสมัยนี้มาก เช่น กรมวิชาการ กรมการฝึกหัดครู กองการสัมพันธ์ต่างประเทศ หน่วยศึกษานิเทศก์ หน่วยสำหรับตรวจราชการในรูปภาคศึกษา สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และเริ่มการจัดกลุ่มโรงเรียนขึ้น ประการที่ห้า ช่วงเวลาส่วนใหญ่ของยุคนี้ เป็นสมัยที่กรมเจ้าสังกัดผู้จัดมัธยมศึกษาอยู่ภายใต้ชื่อ "กรมวิสามัญศึกษา" โดยบังคับบัญชาของโรงเรียนรัฐบาลซึ่งแยกเป็นแผนกโรงเรียนส่วนกลาง แผนกโรงเรียนส่วนภูมิภาค แผนกตรวจและอบรม ประการที่หก ครูอาจารย์ได้รับการส่งเสริมขึ้นทั้งด้านวุฒิ ตำแหน่งเงินเดือน และการสนับสนุนจากองค์กรต่าง ๆ ที่มีส่วนเสริมและนิเทศพัฒนา ประการสุดท้าย งบประมาณที่ได้รับจัดสรรจากรัฐบาลมีสูงขึ้น และระยะหนึ่งในช่วงนี้มีเงินพิเศษต่างจากยุคสมัยอื่นคือ เงิน ก.ศ.ส. มาสมทบ และนอกจากนี้ยังมีเงินบำรุงการศึกษาซึ่งเรียกเก็บจากนักเรียนอีกด้วย

๔.๔ วิเคราะห์การจัดมัธยมศึกษาสมัยรับความช่วยเหลือต่างประเทศ

สภาพและปัญหาทั้งหลายของการศึกษาล้วนมีมาแต่เหตุจากคนเรานี่เอง เป็นส่วนสำคัญ กล่าวคือเป็นเรื่องที่ขึ้นอยู่กับทัศนคติ ความคิดความเข้าใจและการกระทำของคนซึ่งมองปัญหาการศึกษาจากแนวความคิดและปรัชญาทางสังคมและการเมือง ในยุคสมัยของตน (เลนินท์ จามริก ๒๕๒๖ : ๑๔) เป็นสภาพที่ผูกพันกับระบบภายนอก คือ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งมีลักษณะชัดเจนในแบบของสังคมนายการไทย คืออยู่ภายใต้การสร้างเสริมอำนาจส่วนกลาง ทิศทางการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ถูกกำหนดจากเบื้องบนตลอดเวลา โดยเฉพาะเบื้องบนซึ่งเป็นอำนาจฝ่ายทหารเกือบทุกยุคสมัย มีปฏิวัติรัฐประหารแย่งชิงอำนาจกันบ่อยครั้ง ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้ อำนาจของกลุ่มผู้ก่อการ พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้เปิดฉากลง แต่ทหารรุ่นต่อ ๆ มาก็วนเวียนอยู่กับอำนาจปกครองประเทศ

คำนิยมในเรื่องฐานะข้าราชการอยู่ในสำนักคนตลอดเวลา พอต้นหัวเรื่องประชาธิปไตย เรื่องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นก็มีการพูดการประกาศครึกโครมอยู่ระยะสั้น ๆ แล้วต่อมาก็เข้ารูปเต็มคือเวลาปฏิบัติจริงเข้าก็ร่วมศูนย์ที่ส่วนกลางเรื่อยไป ดังนั้นสภาพและปัญหาของการจัดมัธยมศึกษาในช่วงรับความช่วยเหลือต่างประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้ จึงเกี่ยวข้องกับบุคคลที่ขึ้นมามีอำนาจปกครองประเทศด้วยความเสียหายจากสงครามโลกทำให้ชาติต่าง ๆ หันหน้าเข้ามาจับมือกันหาทางป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นอีก ขณะเดียวกันก็มีการช่วยเหลือปรับปรุงพัฒนาประเทศ ความร่วมมือกันทำให้เกิดองค์การสหประชาชาติ ประเทศไทยก็เข้าเป็นสมาชิกองค์การนี้ในเวลาต่อมาและมีส่วนได้รับประโยชน์ตามแผนงานของยูนิเซฟ ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงต่างจากสภาพในอดีตมากมาย ในช่วงนี้มีบุคคลที่กุมอำนาจบริหารบ้านเมืองอยู่เป็นเวลานาน ๆ ซึ่งมีอิทธิพลต่อความเจริญหรือความชะงักงันของการศึกษาได้มากอย่างน่าสังเกต คือ พลเอก มังกร พรหมโยธี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รวมเกือบ ๖ ปี ในสมัยนายกรัฐมนตรีจอมพลแปลก พิบูลสงคราม และม.ล.ปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ราว ๑๐ ปีครึ่ง ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร และก็เป็นโชคดีที่บุคคลดังกล่าวล้วนมีส่วนในการเร่งสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษาของชาติเป็นอันมาก และในช่วงสมัยนี้เราอาจมองการมัธยมศึกษาตามแนววิเคราะห์ เช่นเดียวกับบทที่ผ่านมาแล้วได้คือ

๔.๔.๑ วิเคราะห์นโยบายขยายตัวและปรับปรุงคุณภาพการมัธยมศึกษา

นโยบายความเสมอภาคในโอกาสเข้ารับการศึกษาระดับมัธยม ในแง่นี้แยกพิจารณาได้เป็นสองเรื่องคือ เรื่องการจัดตั้งและขยายโรงเรียน เรื่องค่าเล่าเรียนและทุนการศึกษา

การจัดตั้งและขยายโรงเรียนนั้น ถ้าดูจากรัฐธรรมนูญจะไม่เห็นสภาพปัญหาและนโยบายมัธยมศึกษาชัดเจน รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นฉบับชั่วคราวซึ่งเกิดจากการรัฐประหารระบุว่าบุคคลมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการศึกษาอบรม คล้ายคลึงกับรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๗๕ และ พ.ศ. ๒๔๘๗ ซึ่งไม่ได้ชี้ให้เห็นว่าพลเมืองมีสิทธิเท่าเทียม เสมอกันที่จะได้เข้าเรียนมัธยมศึกษา ต่อมารัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๙๒ กำหนดนโยบายการศึกษาของรัฐว่าการศึกษาอบรมพึงมีจุดประสงค์ที่จะให้คนไทยเป็นพลเมืองดี ร่างกายแข็งแรงอนามัยสมบูรณ์ และกล่าวว่าบุคคลมีหน้าที่รับการอบรมขั้นประถมศึกษา ไม่ชี้ให้เห็นโอกาสในการศึกษาต่อแต่กล่าวถึงความเสมอภาคทางการศึกษา

ขึ้น เป็นครั้งแรกว่าสถานศึกษาของรัฐและของเทศบาล ต้องให้ความเสมอภาคแก่บุคคลในการเข้ารับการศึกษาอบรมตามความสามารถของบุคคลนั้น ๆ และเมื่อมีการใช้ธรรมนูญปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. ๒๕๐๒ ก็เช่นเดียวกัน ไม่กำหนดอะไรขึ้นมาเป็นของใหม่ จึงสรุปได้ว่ารัฐธรรมนูญแสดงแนวคิดทางการจัดการศึกษาในแบบที่ถือปฏิบัติตามประเพณี เช่นที่เคยกำหนดไว้ ก็ทำกันต่อ ๆ มาโดยปรับเปลี่ยนเพียงเล็กน้อย และเป็นการกล่าวถึงการศึกษาอย่างกว้าง ๆ ไม่ลงไปถึงการบอกเล่าเรื่องความเสมอภาคในโอกาสเข้าเรียนมัธยมหรือกำหนดให้มีการจัดตั้งและขยายโรงเรียนเพิ่มขึ้น ส่วนแผนการศึกษาชาติ พอจมองได้ว่าเป็นสิ่งแสดงนโยบายได้มากขึ้น คือแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๙๔ กำหนดความมุ่งหมายว่าให้พลเมืองได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่อัธยาศัยและแผน พ.ศ. ๒๕๐๓ กำหนดว่าให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาตามควรแก่อัธยาศัย ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐต้องเตรียมการให้มีการจัดตั้งและขยายโรงเรียนรองรับ และสัมพันธ์กับโอกาสที่เท่าเทียมกันในการสมัครสอบคัดเลือกเข้าเรียน ถ้าพิจารณาดูแบบพัฒนาการศึกษาทุกฉบับที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยนี้ คือ แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๐๙ แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๑๔ และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๑๙ แล้วจะเห็นว่าแผนพัฒนาฉบับที่ ๑ มุ่งขยายการศึกษาภาคบังคับหรือประถมศึกษา จาก ๔ ปีเป็น ๗ ปี มุ่งขยายและปรับปรุงการศึกษาระดับกลางทั้งสายสามัญและอาชีวศึกษาฉบับที่ ๒ มุ่งจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการกำลังคนเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเน้นหนักการผลิตกำลังคนระดับกลางและระดับสูง ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ และฉบับที่ ๓ มุ่งแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในช่วงระยะของแผนพัฒนาฉบับที่ ๒ โดยเร่งขยายการศึกษาภาคบังคับโดยเฉพาะระดับประถมศึกษาตอนปลาย ขณะเดียวกันกับขยายการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ผูกหัดครู และอุดมศึกษา ให้สอดคล้องกับความต้องการกำลังคนระดับกลางและระดับสูง มุ่งส่งเสริมความเสมอภาคในการศึกษาโดยปรับปรุงและขยายการศึกษาในส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นกันดาร จัดได้ว่าเป็นการระบุนโยบายเรื่องความเสมอภาคในโอกาสที่บุคคลจะสามารถได้รับการศึกษาอย่างชัดเจนขึ้น สำหรับนโยบายที่ปรากฏในคำแถลงของรัฐบาลนั้น บางครั้งก็มีการกล่าวถึง บางครั้งก็ละเลยไปเน้นเรื่องอื่น ๆ เช่นคณะรัฐมนตรีชุดที่ ๑๙ อันมี พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกฯ และนายเดือน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ ในพ.ศ. ๒๔๙๐ แถลงว่าจะเพิ่มสถานที่เล่าเรียนในโรงเรียนรัฐบาลขึ้นอีก คณะรัฐมนตรีชุดที่ ๒๑ โดยพันตรีควง อภัยวงศ์ เป็นนายกฯ และหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมทย์ เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ ในพ.ศ. ๒๔๙๑ ก็แถลงว่า จะเพิ่มจำนวนครู สถานศึกษา คณะรัฐบาลชุดที่ ๒๒ โดยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกฯ และพลโทมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ ระหว่าง ๘ เมษายน

๒๔๔๑ ถึง ๒๒ มีนาคม ๒๔๔๒ แถลงนโยบายว่ารัฐบาลนี้จะสนใจเป็นพิเศษในเรื่องการศึกษาของประชาชน จะพยายามให้พลเมืองได้รับการศึกษาโดยทั่วหน้ากันด้วยการจัดตั้งโรงเรียนต่าง ๆ ของรัฐบาลและประชาชนเพิ่มขึ้น คณะรัฐมนตรีชุดที่ ๒๓ ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๔ โดยจอมพลแปลกเป็นนายกฯ และพลตรีสวัสดิ์ สวัสดิ์ธรณชัย สวัสดิ์เกียรติเป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ และคณะรัฐมนตรีชุดที่ ๒๕-๒๖ ก็แถลงทำนองเดียวกันว่าจะจัดตั้งโรงเรียนเพิ่มขึ้น ต่อมา พ.ศ. ๒๕๐๐ สมัยจอมพลแปลก พิบูลสงครามยังคงเป็นนายกฯ พลอากาศโทผณี มหาสันทนะ เวชยันต์รังสฤษดิ์เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ แถลงนโยบายซึ่งมีสาระเพิ่มขึ้นจากอดีต คือกล่าวว่าจะได้ส่งเสริมการศึกษาในส่วนภูมิภาคให้มากยิ่งขึ้น จัดตั้งโรงเรียนเพิ่มขึ้น ขยายโรงเรียนให้รับนักเรียนได้มากกว่าเดิมด้วยการขยายสถานที่บ้าง ทำการสอนสองผลัดบ้าง และในปีเดียวกันมีการปฏิวัติของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ล้มล้างอำนาจของจอมพลแปลกให้หมดสิ้นยุติลง ให้นายพจน์ สารสิน เป็นนายกรัฐมนตรี และหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นรัฐมนตรีศึกษาธิการ บริหารประเทศในระยะสั้น ไม่มีคำแถลงละเอียดไปถึงการจัดตั้งโรงเรียนขยายโรงเรียน ไปเริ่มมีอีกครั้งในคณะรัฐมนตรีชุดที่ ๒๔ พ.ศ. ๒๕๐๑ พลโทถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี ได้กล่าวถึงการเพิ่มจำนวนสถานศึกษา การพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค คณะรัฐมนตรีชุดต่อ ๆ มาบริหารประเทศแบบเดียวกันโดยตลอด เป็นรัฐบาลของคณะปฏิวัติซึ่งมีนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ ตามลำดับเวลา คือ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๒-๔ ธันวาคม ๒๕๐๖ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล คณะรัฐมนตรีชุดที่ ๓๑ ๔ ธันวาคม ๒๖๐๖ - ๑๑ มีนาคม ๒๕๑๑ พลเอกถนอม กิตติขจร หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล คณะที่ ๓๒ ๗ มีนาคม ๒๕๑๒ - ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ จอมพลถนอม กิตติขจร นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ คณะรัฐมนตรีชุดที่ ๓๓ ระหว่าง ๑๔ ธันวาคม ๒๕๑๔ - ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ คือ จอมพลถนอม กิตติขจร นายอภัย จันทวิมล ช่วงเวลาดังกล่าวอยู่ภายใต้ อำนาจปฏิวัติมาเกือบตลอด บางครั้งมีการเปลี่ยนรัฐบาลย่อย ๆ ปีละหลายครั้งก็มี รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งก็มีแต่อยู่ได้ช่วงสั้น ๆ แล้วก็ถูกปฏิวัติโดยคณะปฏิวัติเดิมอีก การแถลงนโยบายของ คณะรัฐมนตรีชุดต่าง ๆ จึงมีลักษณะสืบทอดเจตนารมณ์ของคณะปฏิวัติให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง มีแนวทางยึดถือนโยบายและ เป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นหลักนโยบาย การศึกษาก็กำหนดไว้อย่างกว้าง ๆ ว่าส่งเสริมปรับปรุงการศึกษาทุกระดับและประเภท หรือ ในทุก ๆ ด้าน

เรื่องค่าเล่าเรียนและทุนการศึกษา มีระบุไว้ในคำแถลงนโยบายของ คณะรัฐมนตรีชุดที่ ๑๔ ซึ่งกล่าวว่าจะจัดการศึกษาให้เปล่าในโรงเรียนรัฐบาล โดยวิธีคัดเลือกนักเรียนที่เรียนดีเข้าเรียน นอกจากนี้ นโยบายด้านนี้ในขณะนี้ไม่มีระบุไว้ในที่อื่นอีก จะปรากฏ อีกบ้างก็เฉพาะประถมศึกษาเท่านั้น

นโยบายปรับปรุงหลักสูตรและการสอนมัธยมศึกษาชั้นต้นได้จากระบบการศึกษา ที่จัดไว้ในแผนการศึกษาชาติ ระบบเป็นลักษณะสภาพที่แสดงให้เห็นว่า สังคมในยุคนั้นต้องการ ปรับปรุงหลักสูตรให้เป็นอย่างไร แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๙๔ แบ่งประถมศึกษาออกเป็น ๔ ชั้น มัธยมศึกษาตอนต้นแบ่งเป็น ๓ ชั้น แต่มีแยกเป็น ๓ สาย คือ วิสามัญศึกษา สามัญศึกษา และอาชีวศึกษา มี ๓ ชั้นเช่นเดียวกัน หลังมัธยมศึกษาตอนปลายอาจเข้าเตรียมอุดมศึกษาอีก ๒ ปี เพื่อศึกษาชั้นอุดมศึกษาต่อไป หรือเข้าอาชีวชั้นสูงเพื่อประกอบอาชีพต่อไป ครั้นใช้แผนการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ ระบบได้ถูกปรับปรุงให้เปลี่ยนไปมาก โดยมุ่งให้สอดคล้องกับสากล สอดคล้องกับแผนเศรษฐกิจและแผนการปกครองประ เทศ เน้นองค์แห่งการศึกษาครบด้าน อันมี พุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา คือจัดประถมศึกษา ๗ ปีหรือระดับชั้นเป็นการตัดตอน มัธยมต้น เดิม เอามาเป็นประถมศึกษาตอนปลาย ๓ ปี ให้มัธยมปลาย เดิมกลายเป็นมัธยมศึกษาตอนต้น และเตรียมอุดมศึกษา เดิมกลายเป็นมัธยมศึกษาตอนปลาย และถ้าพิจารณาดูแผนพัฒนาการศึกษาจะ พบว่ามีนโยบายปรับปรุงหลักสูตรและการสอนอยู่เป็นระยะ เช่นฉบับที่ ๑ กล่าวว่าจะปรับปรุงมาตรฐาน ชั้นมัธยมศึกษาให้ เข้มแข็งและเป็นพื้นฐานที่มั่นคงของการศึกษาชั้นอุดม จะขยายและปรับปรุงให้เป็น รากฐานในการสร้างกำลังแรงงานในแขนงอาชีพต่าง ๆ ให้ทันต่อความต้องการรับตัวของ ประเทศ แผนพัฒนาฉบับที่ ๒ กล่าวถึงการปรับปรุงหลักสูตร เน้นการผลิตคนระดับกลาง ทั้งในด้านปริมาณ และคุณภาพให้สนองความต้องการทาง เศรษฐกิจ และแผนพัฒนาฉบับที่ ๓ ซึ่งเริ่มขึ้นในตอนท้ายของ ช่วงสมัยนี้ คือ พ.ศ. ๒๕๑๕ ก็ยังคงมุ่งปรับปรุงคุณภาพและขยายปริมาณ กล่าวถึงหลักสูตรและวิธี การสอนว่ายังไม่สัมพันธ์และเอื้ออำนวยต่อการพัฒนา เศรษฐกิจ นโยบายพัฒนาการศึกษาส่วนรวม สำหรับมัธยมศึกษาคือขยายมัธยมศึกษาตอนต้นให้มากขึ้นตามกำลังเงิน เพื่อผลิตนักเรียนให้มากพอ ที่จะศึกษาอบรมต่อ เป็นกำลังคนระดับกลางในแผนพัฒนาฉบับต่อ ๆ ไป ส่วนนโยบายพัฒนาการศึกษา เฉพาะระดับมัธยมศึกษาสายสามัญมุ่ง เปิดหลักสูตรให้กว้างขวางให้เด็กมีโอกาสเลือกเรียนตาม ความถนัด

ในสมัยก่อนผู้เห็นประโยชน์ของการศึกษาและสังฆบุตรหลานของตนให้เรียนสูงขึ้นไปในชั้นมัธยมศึกษาเพื่อความสามารถการเรียนเป็นสำคัญ ถ้าสอบตกก็ให้ออกทำงานและมุ่งว่าจบแล้วจะได้เข้ารับราชการ เรียนมากก็ได้ตำแหน่งดี เรียนน้อยก็ได้ตำแหน่งต่ำ การเรียนมัธยมศึกษาจึงยอมสร้างควมเข้าใจในเรื่องการเรียนเพื่อเข้ารับราชการให้ได้ทำงานเบาและเป็นผู้มีความรู้สูงกว่าคนธรรมดา จะได้เป็นเจ้าคนนายคน เป็นความคิดฝังแน่นอยู่ในใจคนไทยทั่วไปมาจนทุกวันนี้ หลัง พ.ศ. ๒๔๗๕ ความคิดทางการศึกษาของรัฐบาลใหม่และรัฐบาลต่อ ๆ มา ยังเน้นศึกษาทางวิชาสามัญมาก เพื่อเป็นผู้มีความรู้เฉลียวฉลาด ส่วนการอาชีพนั้นเรียนตามภูมิปัญญาและทรัพย์ การเรียนอาชีวศึกษาจึงดูประหนึ่งว่าเป็นทางที่จัดไว้สำหรับนักเรียนชั้นรองลงมา คือผู้ที่ขาดทั้งสติปัญญาและทุนทรัพย์ เป็นผลร้ายแก่การศึกษาและความเจริญรุ่งเรืองของชาติในระยะต่อมา นักเรียนทุกคนมุ่งหน้าเรียนมัธยมสายสามัญเกิดความรังเกียจในการเรียนอาชีพ เห็นว่าเป็นโรงเรียนสำหรับคนด้อยปัญญา ด้อยทุนทรัพย์ (เสน่ห์ จามริก ๒๕๒๖ : ๖๓) สภาพดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงค่านิยมของสังคมทางการศึกษาและอาชีพ เป็นเหตุผลของความพยายามในแผนการศึกษา พ.ศ. ๒๔๙๔ ที่ส่งเสริมการเรียนด้านเกษตรและอาชีวศึกษาอย่างจริงจังถึงกับแยกประเภทมัธยมศึกษาออกเป็นมัธยมวิสามัญศึกษาซึ่งมุ่งไปเรียนต่อเตรียมอุดม แล้วเข้ามหาวิทยาลัย มัธยมสามัญศึกษาซึ่งเน้นการเกษตร และมัธยมอาชีวศึกษาซึ่งผลิตคนไปสู่งานอาชีพและการเรียนอาชีวศึกษาขั้นสูงขึ้นไป

ครั้งเมื่อจัดการศึกษาตามแผน พ.ศ. ๒๔๙๔ ไปชั่วระยะหนึ่ง ก็พบว่านักเรียนและผู้ปกครองไม่นิยมมัธยมสามัญศึกษาและมัธยมอาชีวศึกษา ประกอบกับเมื่อพบว่าการศึกษาเบื้องต้นของนานาประเทศไม่สิ้นสุดแค่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จึงมีการขยายการศึกษาเบื้องต้น และเลื่อนการศึกษาด้านอาชีพออกไปหลังระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๗ ปรากฏขึ้นในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓

สำหรับการแถลงนโยบายของรัฐบาลในเชิงปรับปรุงหลักสูตรและการสอน จะเห็นว่าตั้งแต่ต้นสมัย คือคณะรัฐมนตรีชุดที่ ๑๔ ในพ.ศ. ๒๔๙๐ แผลงว่าจะปรับปรุงหลักสูตรกับตำราเรียนให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศและความเป็นอยู่ของท้องที่ โดยให้ผู้รับการศึกษาที่มีความรู้อันจำเป็นแก่การประกอบอาชีพ ซึ่งมีการเน้นอาชีพขึ้นมาพร้อมกันด้วย รัฐบาลชุดที่ ๒๐ ใน พ.ศ. ๒๔๙๑ ก็เน้นการปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของประเทศ รัฐบาลชุดที่ ๒๔ ใน พ.ศ. ๒๕๐๑ แผลงว่าจะเร่งผลิตครูและปรับปรุงหลักสูตรวิธีการวัดผลการศึกษา ฯลฯ การแถลงนโยบายรัฐบาลที่เกี่ยวกับการผลิตครูและการนิเทศอบรมมีปรากฏตั้งแต่รัฐมนตรีคณะที่ ๑๔ แผลงว่าจะจัดการฝึกหัดครูให้ได้ทั้งปริมาณและคุณภาพ คณะที่ ๒๑ เมื่อ

พ.ศ. ๒๔๙๑ แดลงถึงการเพิ่มจำนวนครู ส่งเสริมความรู้ ทักษะวินัยและสมรรถภาพของครู ให้ดียิ่งขึ้น ขณะที่ ๒๓ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๒ - ๒๔๙๔ แดลงว่าจะเพิ่มจำนวนครูอาจารย์ ตลอดจนปรับปรุงสมรรถภาพของครูอาจารย์ให้เหมาะสมแก่กาลสมัย ขณะที่ ๒๔ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๔ - ๒๔๙๕ ก็เน้นการเพิ่มครูผู้สอนให้มากยิ่งขึ้น รัฐมนตรีคณะที่ ๒๗ แดลงว่า จะเร่งรัดการผลิตครูให้ได้ส่วนสัมพันธ์กับนักเรียน ส่งเสริมให้ครูมีเสถียรภาพ ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ขยายโรงเรียนฝึกหัดครูให้รับนักเรียนเพิ่มขึ้นทุกโรงเรียน จนถึงรัฐบาลคณะที่ ๒๙ ที่ระบุแน่ชัดไว้ว่าจะเร่งผลิตครู กล่าวได้ว่าจุดเน้นในช่วงระยะนี้ที่เป็น เรื่องเด่นคือการขยายจำนวนโรงเรียนและจำนวนครูให้มีมากขึ้น ๆ ขณะเดียวกันก็มีการขยายตัวทางด้านอาชีวศึกษาด้วย แม้จะเป็นเรื่องแยกสายแยกทางกันอยู่

นโยบายปรับปรุงคุณภาพ โรงเรียนมัธยม เป็นอีกประเด็นหนึ่งซึ่งสามารถศึกษาวิเคราะห์ได้จากกรมมุ่ง เน้นที่ความพร้อมของสถานที่อุปกรณ์และ เรื่องปริมาณกับคุณภาพของบุคลากร ตอนต้น ๆ ของช่วงได้ เน้นการผลิตครูทั้งด้านคุณภาพและปริมาณอยู่แล้ว มีแนวนโยบายแห่งรัฐทางด้านการศึกษามีการปรับปรุงระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน และต่อมามีแผนพัฒนาซึ่งเป็นแม่บทให้เกิดโครงการทดลองและปรับปรุงคุณภาพโรงเรียนมัธยมขึ้นอย่างกว้างขวาง ตัวแผนพัฒนาเองระบุนโยบายและเป้าหมายไว้ให้มองเห็นภาพได้ชัด เช่นแผนพัฒนาฉบับที่ ๒ กำหนดให้เพิ่มจำนวนนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นสายสามัญ ๑๙๕,๕๐๐ คน หรือร้อยละ ๖๕.๐๗ จากปีการศึกษา ๒๕๐๔ และเพิ่มจำนวนนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญ ๓๔,๗๐๐ คน หรือร้อยละ ๗๖.๕๓ จากปีการศึกษา ๒๕๐๔ เป็นเป้าหมายที่กำหนดให้มีเมื่อถึงวาระสิ้นสุดแผน เรื่องคุณภาพก็เช่นเดียวกันในแง่อัตราส่วนครูต่อนักเรียน อัตราเฉลี่ยของตัวแบบในประเทศแถบ เอเชียคือ ครูต่อนักเรียนมัธยมต้น เท่ากับ ๑ ต่อ ๓๐ และมัธยมปลาย เท่ากับ ๑ ต่อ ๒๕ ส่วนมาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการ และที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาฉบับที่ ๒ ทั้งระดับมัธยมต้นและมัธยมปลาย เป็นตัวเลขเท่ากันคือ ๑ ต่อ ๒๕

ในตอนท้ายของช่วงสมัยนี้ ปัญหาความต้องการซึ่งปรากฏเป็นแนวทางให้แผนพัฒนาฉบับที่ ๓ พิจารณามาตรการแก้ไข ก็เป็นตัวชี้ให้เห็นได้ว่านักการศึกษา นักบริหารการศึกษา และผู้คนในระยะนั้นคิดอย่างไร มีนโยบายจัดการอย่างไร เช่นการมีงบประมาณจำกัดในขณะที่ประเทศกำลังอยู่ในระยะพัฒนาทางเศรษฐกิจ จำนวนประชากรเพิ่มอย่างรวดเร็ว ปัญหาความขาดแคลนบุคลากรด้านบริหารและครูอาจารย์ที่ได้สัดส่วนกับปริมาณงาน ปัญหาด้านการนิเทศการศึกษา ซึ่งจำเป็นยิ่งในการส่งเสริมคุณภาพ จำนวนศึกษานิเทศก์ยังมีน้อย ปัญหาความสูญเสียบุคลากรทางการศึกษา

และประสิทธิภาพในการจัดการศึกษา ตัวอย่างคือในปีการศึกษา ๒๕๑๒ นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายสอบตกในการสอบร่วมกันทั่วประเทศถึงร้อยละ ๓๘.๘๖ ปัญหาด้านหลักสูตร แบบเรียน คู่มือครูและอุปกรณ์การสอน งานปรับปรุงคุณภาพโรงเรียนมัธยมศึกษาในรูปโครงการจัดโรงเรียนมัธยมแบบประสม ยังมีปัญหาการก่อสร้างอาคารสถานที่ เนื่องจากต้องรอพระราชบัญญัติกู้เงินจากธนาคารแห่งประเทศไทย ทำให้การประมูลก่อสร้างและการจัดซื้อวัสดุครุภัณฑ์ล่าช้ากว่ากำหนดตามแผนและปัญหาความขาดแคลนครูวิชาการ ครูวิชาช่าง สำหรับมัธยมศึกษาโดยส่วนรวมนั้น นโยบายการจัดมีจุดเน้นที่การขยายทั้งปริมาณและคุณภาพของโรงเรียน จะสร้างโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอให้ครบทุกอำเภอในปีสุดท้ายของแผนพัฒนาฉบับที่ ๓ เน้นส่วนภูมิภาค ปรับปรุงหลักสูตรให้เป็นแบบกว้างให้เด็กมีโอกาสเลือกเรียนตามความถนัด ปรับปรุงคุณภาพครูทั้งในด้านคุณวุฒิและการฝึกอบรม รวมทั้งส่งเสริมสวัสดิภาพครู ปรับปรุงและขยายกิจการด้านแนะแนวและงานนิเทศการศึกษาที่เป็นประโยชน์ในโรงเรียน ปรับปรุงและขยายโรงเรียนมัธยมในส่วนภูมิภาค เพื่อสักรักนักเรียนที่จะหลั่งไหลเข้าสู่เมืองหลวง ปรับปรุงประสิทธิภาพการศึกษาเพื่อลดอัตราการสูญเปล่า และสนองความต้องการของนักเรียน

๔.๔.๒ วิเคราะห์การจัดหลักสูตรมัธยมศึกษาที่พัฒนาจากการศึกษาแนวคิดในต่างประเทศ

การจัดหรือพัฒนาหลักสูตรมัธยมศึกษาในยุคนี้มีลักษณะแตกต่างจากสมัยก่อนอย่างสังเกตเห็นได้ชัด การแบ่งระยะเวลาการเรียนการสอนออกเป็นคาบสำหรับวิชาต่าง ๆ เริ่มเปลี่ยนจากรูปแบบเดิมซึ่งแบ่งคาบละ ๑ ชั่วโมง ได้เปลี่ยนมาเป็นคาบละ ๕๐ นาที ทำให้เกิดความคล่องตัวในการจัดสอนหลายรายวิชาในแต่ละวัน การเปลี่ยนระดับชั้นมัธยมปลายของเดิมให้กลายเป็นมัธยมศึกษาตอนต้น และเปลี่ยนเตรียมอุดมศึกษาให้กลายเป็นมัธยมศึกษาตอนปลายตามหลักสูตรมัธยมศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๓ ทำให้ช่วงเวลาสำหรับการเรียนมัธยมศึกษาสั้นลงเหลือเพียง ๕ ปี และเลื่อนวัยของนักเรียน ขึ้นไปเป็นตอนปลายของวัยรุ่น กำลังเป็นหนุ่ม อยู่ในช่วงที่เมื่อสำเร็จแล้วสามารถศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยได้เลย สำหรับแนวคิด เรื่องการเรียนด้วยการกระทำ (learning by doing) ซึ่งนักการศึกษาไทยกำลังตื่นตัวตามปรัชญาตะวันตก ตามความคิดของจอห์น ดีวอี้ (John Dewey) นั้น ปรากฏในส่วนต่าง ๆ ของหลักสูตรและการสอน จุดมุ่งหมายของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. ๒๕๐๓ กล่าวถึงการสำรวจความสนใจ ความถนัด เพื่อส่งเสริมให้ได้รับการพัฒนาไปในทางนั้น ๆ และให้รับกับความจำเป็นของสังคมปัจจุบัน การช่วยให้มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ ตลอดจนส่งเสริมสาธารณสุขุมชน การมุ่งให้เป็นพลเมืองดี

มีทัศนคติอันเป็นที่พึงปรารถนา สามารถอยู่ร่วมและทำงานร่วมกับหมู่คณะได้ดี การเน้นให้มีความรู้และทักษะอันเพียงพอแก่การประกอบอาชีพหรือมีพื้นฐานอันจำเป็นแก่การฝึกงานและการศึกษาต่อ หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๐๓ ก็มีจุดมุ่งหมายและหลักการเช่นเดียวกับมัธยมศึกษาตอนต้น หลักสูตรชุดนี้มีลักษณะพิเศษคือ คมถึงอาชีพศึกษาด้วย โดยถือว่ามีส่วนของหลักสูตรร่วมกันอยู่ส่วนหนึ่งที่เป็นการศึกษาทั่วไปและส่วนที่เหลืออีกส่วนหนึ่งก็เป็นวิชาเฉพาะสายสามัญ ซึ่งจัดในโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา (บางสมัยก็เป็นกรมวิสามัญศึกษา) หรือวิชาเฉพาะสายอาชีพ ซึ่งจัดในโรงเรียนสังกัดกรมอาชีวศึกษา อย่างไรก็ตามแม้เป็นหลักสูตรสายสามัญศึกษา แต่ก็มี การเน้นให้ลงมือทำหรือปฏิบัติ จนแบ่งกลุ่มวิชาส่วนหนึ่งออกเป็นประเภทปฏิบัติ ศิลปศึกษาแยก ออกไปเป็นศิลปปฏิบัติ ซึ่งในมัธยมศึกษาตอนต้นมีอัตราเวลาเรียนให้ไว้มากถึงร้อยละ ๒๐ ของเวลาเรียนทั้งหมดที่แบ่งให้กับวิชาต่าง ๆ วิทยาศาสตร์ก็แบ่งออกเป็นภาคปฏิบัติ การเรียนภาษาก็นั้น การฟังการพูด จะเห็นได้ว่าการบรรจุศิลปปฏิบัติเข้าไว้ นอกจากจะเป็นการมุ่งให้นักเรียนลงมือ ใช้แรงงานทำงานให้เกิดผลผลิตเป็นชิ้นเป็นอันออกมาแล้ว ยังเป็นการปูพื้นฐาน แนะนำให้รู้จัก หรือนำไปสู่งานอาชีพในอนาคตต่อไปด้วย การเน้นด้านปฏิบัติและอาชีพในยุคนี้มีมากขึ้นกว่าหลักสูตร ก่อน ๆ ดูจากหลักสูตรมัธยมศึกษา พ.ศ. ๒๔๘๐ และ พ.ศ. ๒๔๙๓ จะเห็นว่าวิชาทำนองนี้ในสมัย นั้นคือ การฝีมือการเรือน ซึ่งหลักสูตรมัธยมต้น พ.ศ. ๒๔๘๐ กำหนดให้สัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมง และ หลักสูตรมัธยมต้น พ.ศ. ๒๔๙๓ ให้สัปดาห์ละ ๓ ชั่วโมง ส่วนหลักสูตรมัธยมปลายทั้ง พ.ศ. ๒๔๘๐ และ พ.ศ. ๒๔๙๓ ให้วิชาการฝีมือและการเรียนไว้เพียงสัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมง กล่าวได้ว่าทุก หลักสูตรต่างให้ความสำคัญของวิชาประเภทนี้น้อยกว่าหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นอันมาก เพราะ หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. ๒๕๐๓ แบ่งเวลาให้ศิลปปฏิบัติ ๔ ถึง ๖ ชั่วโมง

กระบวนการเรียนการสอนในยุคนี้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามความเชื่อใหม่ ๆ ในสมัยก่อนนั้นการสอนเป็นไปในแนวทางของปรัชญาพื้นฐานแบบจิตนิยมที่เน้นการพัฒนาจิตใจและสติปัญญาเป็นสำคัญ โรงเรียนเป็นสถานที่ส่งเสริมความเจริญทางสติปัญญา คุณธรรม ศีลธรรม ศิลปะ เนื้อหาต้องสร้างความเข้าใจแบบอย่างที่ดีงามเหมาะสม การเรียนส่วนใหญ่เกิดขึ้นในห้องเรียน ในห้องสมุด เป็นหลักสำคัญ ครูเป็นผู้อธิบายความสำคัญและคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ แล้วเปิดโอกาสให้นักเรียนคิด เน้นให้นักเรียนเข้าใจเนื้อหาให้มากและยอมรับคำนิยมที่เป็นอยู่ ส่วนในสมัยนี้การเรียนการสอนได้รับอิทธิพลจากปรัชญาประสบการณ์นิยม ซึ่งมีชื่อเรียกได้หลายแบบ เช่น Experimentalism, Instrumentalism, Pragmatism และ Functionalism ซึ่งเป็น

แนวคิดทางการศึกษาของคนอเมริกาตอนนั้นและคนไทยจำนวนมากได้รับทุนไปศึกษาเล่าเรียนแล้ว นำกลับเข้ามาเผยแพร่ เน้นการส่งเสริมให้คนรู้จักคิดเป็น รู้จักปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลง ได้อย่างเหมาะสม โรงเรียนต้องสร้างเสริมประสบการณ์ให้กับ เด็ก เพื่อ เขาจะไปดำรงชีวิตในสังคม ได้อย่างมีความสุข เป็นหลักสูตรที่เน้นตัว เด็กและสังคมพร้อมกันไป ส่งเสริมและฝึกฝนประชาธิปไตย และพัฒนาทักษะต่าง ๆ อย่างพร้อมมูล เปิดโอกาสให้เด็กฝึกแก้ปัญหาด้วยตนเอง ครู เป็นผู้อำนวยการหรือคอยให้คำแนะนำ นอกเหนือการวิเคราะห์จากปรัชญาพื้นฐานดังกล่าวแล้ว เราจะพิจารณาได้จากปรัชญาการศึกษาว่ากำลังอยู่ในแบบเสรีนิยมแบบพัฒนานิยม (Progressivism) ที่กำเนิดขึ้น ต่อต้านแนวคิดเดิมที่เน้นแต่เนื้อหา สอนแต่ท่องจำ ตัดขาดโรงเรียนจากสังคม หันมาพัฒนาเด็กทุกด้าน มองทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา ควบคู่กันไป เน้นการส่งเสริมความสนใจ ความถนัด และ ลักษณะพิเศษของผู้เรียน ต้องการให้สิ่งที่เรียน เป็นประโยชน์สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันและสังคมของผู้เรียนให้มากที่สุด ส่งเสริมประชาธิปไตยทั้งในและนอกห้องเรียน ให้รู้จักตนเองและสังคม เพื่อปรับตัวเข้ากับสังคมได้อย่างมีความสุข ไม่ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม ผู้เรียนต้องรู้จักแก้ปัญหา ได้ ถือว่าการเรียนรู้จะเกิดได้ดีก็ต่อเมื่อผู้เรียนมีประสบการณ์ตรงหรือลงมือทำด้วยตนเอง จึงมีอิสระที่เลือกตัดสินใจ มีส่วนร่วมในการจัด กิจกรรมการเรียนการสอน เป็นการทำงานร่วมกัน เพื่อให้การเรียนการสอนตรงความต้องการของผู้เรียน เหมาะสมแก่ความถนัดและความสามารถ ของนักเรียนมากขึ้น (ไพฑูริย์ ลินลาวิรัตน์ ๒๕๒๕ : ๘๕) ควบคู่กับหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๐๓ มีการ ใช้ระ เียบประ เมินผลซึ่งแตกต่างจากสมัยก่อน คือมีการแบ่งออกเป็นคะแนนสอบปลายปีและคะแนน งานระหว่างปี คะแนนงานระหว่างปีแบ่งออกเป็นคะแนนสอบข้อครั้งที่ ๑, ๒ และสอบกลางปี กับทดสอบย่อย ๆ ซึ่งผู้สอน เก็บคะแนนเป็นระยะ ๆ ตลอดปีและในการสอบขึ้นประโยคมีลักษณะพิเศษ คือ ม.ศ. ๓ ใช้ข้อสอบปลายปีรวมทั้งจังหวัดและ ม.ศ. ๕ ใช้ข้อสอบร่วมกันทั้งประเทศ ม.ศ. ๓ นำงานระหว่างปีมารวมด้วยในการตัดสินแต่ ม.ศ. ๕ ถือตัดสินได้หรือตกจากคะแนนสอบ ปลายปีแต่เพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามก็ดีหลังจากที่ได้พัฒนาหลักสูตรขึ้นจากแนวคิดความ เชื่อและ สภาพปัญหาความต้องการในขณะนั้นแล้ว จักรเยียบ เรื่องการวัดผลมาประกอบกันแล้ว เมื่อถึง ขึ้นนำหลักสูตรออกไปใช้จริงปฏิบัติจริงสภาพการเรียนการสอนมักไม่ดำเนินไปตามจุดหมายซึ่ง สอดคล้องความ เชื่อเหล่านั้น มีคณะผู้วิจัย ไปสังเกตแล้วทำให้แน่ใจว่าวิธีสอนซึ่งปรากฏอยู่ใน โรงเรียนมัธยมศึกษานั้น ได้แก่ "การสอนเพื่อให้เด็กสอบไล่ได้" นักเรียนมุ่งแต่ท่องจำเพื่อนำ ความรู้ไปสอบไล่เป็นประการสำคัญ การเรียนการสอนในโรงเรียนจึงเป็นการท่องจำข้อเท็จจริง แทนที่จะ เป็นการส่งเสริมพัฒนาการทั้งหมดของเด็ก เพื่อให้เติบโต เป็นประชาชนที่ดีของชาติ

(วารวิทย์ วศินสรากร ๒๕๒๐ : ๕๘) ความพยายามประสานหลักสูตรด้านสามัญศึกษา เข้ากับ อาชีวศึกษา เพื่อสร้างอาชีพระดับกลางเป็นรูปโรงเรียนมัธยมแบบประสมนาน ๆ เข้าปรัชญาและ จุดมุ่งหมายก็เริ่มหันเห กลับไปสู่ค่านิยม เดิมดังอุทธาหารณ์จากการที่ฝึกเรียนของโรงเรียนสาม เสน วิทยาลัยสอบ ม.ศ. ๕ ได้เป็นที่ ๑ ก็ออกข่าวแทบทุกสถานีวิทย์ มีสัมภาษณ์ เจลิมถลงซึ่ง เป็นการ ทำลายความคิด เรื่องจุดหมายของโรงเรียนมัธยมแบบประสม เสียสิ้น ครูอาจารย์จะ เปลี่ยนความ คิดว่าชื่อเสียงของโรงเรียนจะซจรขยาย เทียบ เท่าโรงเรียนเตรียมอุดมหรือโรงเรียนสวนกุหลาบ ก็อยู่ตรงที่ฝึกเรียน ม.ศ. ๕ สอบได้ที่ ๑ หรือขึ้นป้ายมากที่สุด ดังความคิดของโรงเรียนมัธยมศึกษา ที่ทั่วประเทศขณะนี้ เท่ากับโรงเรียนมัธยมแบบประสมได้ "จุดพลในงานฉาบปทกิจศพของตนเอง : เสียแล้ว" (สุดใจ เหล่าสุนทร ๒๕๑๗ : ๔๗) การสัมภาษณ์นักเรียน ม.ศ. ๕ และผู้ปกครอง ทางสื่อมวลชน ตลอดจนข่าวผลการสอบ ม.ศ. ๕ และสอบ เข้ามหาวิทยาลัยซึ่งทำกันครึกโครม ดุจงานมหรพรมประจำปีของชาติ ล้วนสะท้อนให้เห็นค่านิยม "ความ เก่ง" ในวิชาหนังสืออันมุ่ง สู่จุดหมายปลายทางเดียวกันทั้งสิ้น (เสน่ห์ จามริก ๒๕๒๖ : ๖๕) การเรียนการสอนจึงมักจะไม่ เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแต่เป็นไปตาม ลักษณะข้อสอบ ม.ศ. ๕ และข้อสอบ เข้า มหาวิทยาลัย

เฉพาะในกลุ่มของโรงเรียนมัธยมแบบประสม กล่าวได้ว่ามีความสำเร็จหรือ ผลดีคือ ส่งเสริมประชาธิปไตย สนับสนุนให้เด็กเรียนตามความสามารถและเด็กทุกคนสามารถ เข้าเรียนได้ เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาแบบเก่าถือว่าโรงเรียนแบบนี้ประหยัดกว่าเพราะ ไม่ต้องแยกสถานที่ออกเป็นสองแห่ง คือโรงเรียนสามัญและโรงเรียนอาชีวะ นำมารวมไว้ใน โรงเรียนเดียวกัน รวมครูวิชาสามัญกับครูช่างเข้าด้วยกัน มีครูใหญ่คนเดียว มีวิชาเลือก หลายแขนงให้นักเรียนเลือกตามความสนใจ เมื่อไม่ถนัดก็เปลี่ยนวิชาเลือกได้ ช่วยแก้เจตคติ คนไทยที่มีต่ออาชีพและการเรียนวิชาอาชีพ เรียนแล้วไปทำงานอาชีพ ไม่จำเป็นต้องรับราชการ อย่างนักเรียนสมัยก่อนและไม่ต้องมาคอยกวาดวิชา เข้ามหาวิทยาลัย ส่วนผลเสียหรือปัญหาของ โรงเรียนมัธยมแบบประสม เช่นปัญหาความนิยมของประชาชนทั่วไป ผู้ปกครองยังไม่ทราบคุณค่า และเห็นผลดีของโรงเรียนแบบนี้ ไม่รับรู้หลักการใหม่ ๆ มุ่งแต่จะให้เด็กเรียนทางสายสามัญหรือ ที่มักพูดกันว่าสายวิชาการซึ่งตรงข้ามกับสายอาชีพเท่านั้น ปัญหาเกี่ยวกับอุปกรณ์ซึ่งยังมีไม่พอและ แต่ละชั้นมีราคาแพง ทำให้เด็กไม่ได้รับการฝึกครบถ้วน เมื่อเด็กออกไปปฏิบัติจริงก็จะทำไม่ได้ ปัญหาเกี่ยวกับครู เมื่อบรรจุเข้าไปแล้วไม่ได้ทำงานตามที่ตนถนัด ไม่ทำงานเต็มตามชั่วโมง

ปีหนึ่งเรียนไม่ครบ ๑๔๐ วัน อาจเรียนเพียง ๙๙ - ๑๑๐ วัน นอกนั้นได้ใช้ไปเพื่องานกีฬาบ้าง หยุดหลังสอบบ้าง ต้อนรับผู้ใหญ่มาก ครูวิชาอาชีพก็ขาดแคลน ปัญหาเกี่ยวกับจำนวนนักเรียนแต่ละชั้น คือมีการบรรจุนักเรียนเข้าชั้นมากเกินไป กำหนดชั้นละ ๔๐ คนขึ้นไป ซึ่งมากกว่าจำนวนที่โรงเรียนมัธยมในประเทศทั้งหลายใช้เป็นมาตรฐานคือ ๓๕ คน จำนวนนักเรียนที่มากเกินไปทำให้สมรรถภาพของครูลดลง (วารวิทย์ วสินสรากร ๒๕๒๐ : ๑๐๕)

๔.๔.๓ วิเคราะห์การจ้ดองค์การบริหารหน่วยงาน เกี่ยวข้องสนับสนุน งบประมาณ และการบริหารบุคคล

ในแง่ของการจัดองค์การ พิจารณาได้จากการจัดตั้งโรงเรียนเพิ่มขึ้น การจัดส่วนราชการบริหารมัธยมศึกษาและงานบุคลากร การจัดหน่วยงานสนับสนุน และเรื่องงบประมาณ แผนงานมัธยมศึกษาในระยะนี้เน้นไปที่การขยายตัว เพราะต้องการให้รับกับความต้องการกำลังคนระดับกลางตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ แผนพัฒนาการศึกษาจึงระบุงการขยายทั้งปริมาณและคุณภาพ การขยายตามแผนพัฒนาฉบับที่สองเป็นไปในอัตราเพิ่ม เฉลี่ยต่อปีทุกระดับการศึกษา ๔๕ เปอร์เซ็นต์ ยกเว้นระดับมัธยมศึกษาตอนต้นสายอาชีพซึ่งมีนโยบายจะลดจำนวนลง และเลิกไปในที่สุด แผนพัฒนาการศึกษาระดับที่สามกำหนดให้แต่ละปี มีนักเรียนมัธยมศึกษาสายสามัญ (ม.ศ. ๑-๕) เพิ่มขึ้นกว่า ๕-๖ หมื่นคน โครงการของกองโรงเรียนรัฐบาล กรมวิสามัญศึกษา กำหนดเปิดโรงเรียนมัธยมในอำเภอต่าง ๆ เพิ่มขึ้นปีละ ๓๖ โรงเรียน รวมตลอดแผนพัฒนาถึง พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นเป้าหมายเพิ่มขึ้น ๑๔๐ โรงเรียน สำหรับภาพรวมเรื่องปริมาณที่เราจะมองเห็นได้ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของช่วงสมัยนี้ มีโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกองโรงเรียนรัฐบาลรวม ๖๑๒ โรงเรียน และจำนวนนักเรียน ๔๒๖,๐๐๐ คน สำหรับการปรับปรุงเรื่องคุณภาพก็เป็นไปอย่างคึกคักด้วย โครงการต่าง ๆ ทั้งโครงการโรงเรียนมัธยมแบบประสม โครงการปรับปรุงโรงเรียนมัธยมศึกษาในชนบท และเป้าหมายด้านคุณภาพตามแผนพัฒนาฉบับที่สามซึ่งกำหนดว่าให้อัตราส่วนระหว่างครูต่อชั้นเรียน ม.ศ. ต้น ครู ๒ คนต่อ ๒ ชั้นเรียน ม.ศ. ปลาย ครู ๒ คนต่อ ๑ ชั้นเรียน อัตราการสอนครู ม.ศ. ต้น ๑๔ ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ครู ม.ศ. ปลาย ๑๕ ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และให้ขนาดของชั้นเรียนมีจำนวนนักเรียน ๓๕-๔๐ คน ต่อห้องเรียน

สำหรับกรมกองเจ้าสังกัดระหว่าง พ.ศ. ๒๕๙๐-๒๕๑๖ นี้มีการจัดส่วนราชการซึ่งเปลี่ยนแปลงชื่อและการแบ่งส่วนอย่างสำคัญอยู่ ๒ ครั้งคือ พ.ศ. ๒๕๙๕ เปลี่ยนชื่อจากกรมสามัญศึกษาเป็น "กรมวิสามัญศึกษา" เพื่อเอาชื่อสามัญศึกษาไปใช้แทนกรมประชาศึกษา ส่วนกองซึ่งดูแล

โรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐทั้งก่อน เปลี่ยนชื่อกรมและหลังเปลี่ยนชื่อกรม ก็ยังคง เป็นกอง เดิมอยู่ คือกองโรงเรียนรัฐบาล ซึ่งแยกย่อยออกเป็นแผนกโรงเรียนส่วนกลาง แผนกโรงเรียนส่วนภูมิภาค แผนกตรวจ แล้วมาเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นการนำส่วนที่ เหลืออยู่ของจำนวน โรงเรียนประถมและอื่น ๆ หลังจากโรงเรียนประถมส่วนใหญ่โอน ไปอยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด กระทรวงมหาดไทย หลายปีมาแล้วและยังเป็นงานของกรมสามัญศึกษาอยู่ เข้ามารวมกับงานกรมวิสามัญศึกษาแล้วหันกลับไปใช้ชื่อ เดิมคือ "กรมสามัญศึกษา" และแบ่งกอง เลียใหม่ เป็นกองการประถมศึกษาและกองการมัธยมศึกษาซึ่งแยกย่อย เป็นฝ่ายบริหารและฝ่ายส่งเสริม โรงเรียน จะเห็นว่าชื่อกองโรงเรียนรัฐบาลได้ใช้อยู่ เป็นเวลานานโดยไม่สื่อความหมายว่าดูแล โรงเรียนระดับใด นอกจากกองโรงเรียนรัฐบาลก็มีกองโรงเรียนราษฎร์และประชาบาลซึ่งไม่บอกระดับอีกเช่นเดียวกัน แต่ในส่วนเนื้อหางานที่เป็นอยู่จริงนั้นกองโรงเรียนรัฐบาลทำงานจัดโรงเรียน มัธยมศึกษาสายสามัญของรัฐทั้งหมดโดยมีข้อ สง เกิดด้วยว่าในช่วง พ.ศ. ๒๔๙๕-๒๕๑๕ หมายถึง มัธยมในกรมวิสามัญศึกษาและ พ.ศ. ๒๔๙๕-๒๕๐๓ เรียกว่า มัธยมวิสามัญศึกษา จึงดู เป็น เรื่องที่ ขวานให้สับสนเพราะสามัญศึกษาในสมัยหนึ่งเปลี่ยนมาถูกเรียกวิสามัญศึกษาในอีกสมัยหนึ่ง และต่อมา ก็กลับถูกเรียกว่าสามัญศึกษาอีก โดยทั้งหมดต่างก็หมายถึง มัธยมศึกษาที่เน้นวิชาสามัญหรือตรงข้าม กับวิชาอาชีพ ไม่เน้นวิชาอาชีพ และทั้งหมดสังกัดอยู่ภายใต้กองโรงเรียนรัฐบาล ในแผนก โรงเรียนส่วนกลางหรือแผนกโรงเรียนส่วนภูมิภาค แล้วแต่ที่ตั้งอยู่ส่วนใดของประเทศ ข้อสง เกิด อีกเรื่องหนึ่งคือ หลัง พ.ศ. ๒๕๑๕ กรมสามัญศึกษาได้กลับมามีบทบาทในการจัดควบคุมดูแลทั้ง โรงเรียนมัธยมศึกษาและประถมศึกษาโดยมีส่วนราชการระดับกอง เป็นองค์กรจัดการ เช่นเดียวกับในอดีตอีกครั้งหนึ่ง คือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ เคยมีการจัด ส่วนราชการ เป็นกรมสามัญศึกษาซึ่งแบ่งออก เป็นกองโรงเรียนรัฐบาลดูแลโรงเรียนมัธยมศึกษา และกองโรงเรียนราษฎร์และประชาบาลดูแล โรงเรียนประถมศึกษา แต่ต่างกันที่สมัยหลังนี้จำนวนโรงเรียนประถมศึกษาไม่ใช่จำนวนทั้งหมด เพราะส่วนใหญ่ถูกโอนไปสังกัด องค์การบริหารส่วนจังหวัดของกระทรวงมหาดไทยก่อนหน้านี้แล้ว และอย่างไรก็ดีหลังจากนี้อีกไม่นานการประถมศึกษาทั้งหมดก็แยกออกไปรวมกับภายใต้ส่วนราชการ ใหม่ในรูปสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ การทำงานประถมศึกษากับมัธยมศึกษา มารวมกันหรือแยกกันอยู่ไม่นั้นมีผลดีทั้ง ในแง่ความ เป็น เอกภาพซึ่งหน่วยงานบริหารมักจะ เรียกร้องต้อง การ เพื่อความสะดวกในการจัดการและในแง่ของโอกาสในการถ่าย เทนบุคลากร ตาม เหตุการณ์ ปฏิบัติจริงปรากฏว่าในช่วงที่กองการมัธยมศึกษาและกองการประถมศึกษา อยู่รวมกันภายใต้สังกัด กรมสามัญศึกษาในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เกิดปรากฏการณ์ครูกองการประถมศึกษาพยายามขอ

ย้ายข้ามกองมาอยู่กองการมัธยมศึกษา เพราะเป็นโอกาสทำได้สะดวกกว่าการโอนข้ามกรม เมื่อ
งานประถมศึกษากับมัธยมศึกษาอยู่แยกกันคนละกรม เจ้าสังกัด ในขณะที่เป็นกรมวิสามัญศึกษาก็มี
การแบ่งส่วนสอดคล้องกับความจำเป็นยุคนั้น คืองานโรงเรียนรัฐบาล งานโรงเรียนราษฎร์ หน่วย
ศึกษานิเทศก์ งานส่งเสริมและวัดผลการศึกษา ทุนการศึกษาและ และหน่วยโครงการสัมพันธ์

หน่วยงานสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับการจัดมัธยมศึกษาแต่ละหน่วยล้วนมีความสำคัญ
มีบทบาทมาก เช่นกองการสัมพันธ์ต่างประเทศในสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นส่วนราชการ
ที่มีงานสอดคล้องกับความจำเป็นในการติดต่อกับต่างประเทศที่เริ่มมีมากขึ้นหลังการสมัครเข้าเป็น
สมาชิกองค์การสหประชาชาติ ทำให้เกิดโอกาสได้รับประโยชน์จากองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์
และวัฒนธรรม (ยูเนสโก) ซึ่งให้ความช่วยเหลือในรูปเงิน อุปกรณ์ บุคคล และให้ทุนข้าราชการ
และนักเรียนไปศึกษาในอเมริกา ยุโรป ออสเตรเลีย และประเทศพัฒนาอื่น ๆ กองการสัมพันธ์
ต่างประเทศดำเนินการเรื่องเจ้าหน้าที่ไปประชุมสัมมนาและการเจรจาธุรกิจ在不同ประเทศ เรื่อง
ชาวต่างประเทศมาปฏิบัติงานในประเทศไทย ข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการไปศึกษาต่อและดูงาน
ต่างประเทศโดยได้รับทุนจากต่างประเทศหรือทุนส่วนตัว นักเรียนทุนรัฐบาลตามความต้องการ
ของกระทรวงศึกษาธิการ ให้ทุนรัฐบาลไทยแก่นักศึกษาต่างประเทศด้วย เป็นสำนักงานเลขาธิการ
ของคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ดำเนิน
การขอความช่วยเหลือทางวิชาการตามโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติและโครงการกองทุนพิเศษ
สหประชาชาติ การจัดฉลองปีการศึกษาระหว่างชาติ พ.ศ. ๒๕๑๓ ส่งเจ้าหน้าที่ไปร่วมประชุม
ต่างประเทศ ทำเอกสารวิชาการ แปลหนังสือและรายงานต่าง ๆ เป็นภาษาไทยและภาษา
ต่างประเทศพิมพ์เผยแพร่กรมการฝึกหัดครูก็ทำงานสนับสนุนนโยบาย ทั้งในด้านผลิตครูและ
อบรมส่งเสริมวิทยฐานะ กล่าวคือขยายปริมาณการผลิตให้ได้เพิ่มมากขึ้น ตัวอย่างเช่นใน พ.ศ.
๒๕๑๒ เปิดสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาการศึกษานอกเวลาแก่บุคคลนอก ๒๒๖ แห่ง มีนักเรียน
๑๗,๒๔๐ คน และเปิดหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงนอกเวลาแก่บุคคลภายนอกอีก
๑๔ แห่ง มีนักเรียน ๖,๒๑๑ คน หลักสูตรปริญญาตรีก็มีบุคคลภายนอกด้วยเช่นเดียวกัน (กระทรวง
ศึกษาธิการ ๒๕๑๔ : ๗๗-๗๘) การส่งเสริมวิทยฐานะครู ได้จากงานอบรมและสอนวิชาชุดครู
พ.ก.ศ. และ พ.ม. สถิติเดือนสิงหาคม ๒๕๑๓ มีผู้สอบได้ พ.ก.ศ. ๓,๐๗๐ คน และ พ.ม.
๖,๓๕๕ คน และสถาปนาระหว่างชาติ ในกรมการฝึกหัดครูยังทำงานวิจัยที่เกี่ยวกับการมัธยมศึกษาด้วย
เช่น การวิจัยสาเหตุแห่งความสูญเปล่าทางการศึกษาในสถานศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๔ งานวิจัย
การสอนคณิตศาสตร์ในโรงเรียนมัธยม การวิจัยผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของนักเรียนระดับต่าง ๆ

พ.ศ. ๒๕๑๒-๒๕๑๖ งานของกรมการศาสนาที่ส่งเสริมโรงเรียนมัธยมอย่างเด่นชัดก็มีเรื่อง ศูนย์อบรมจริยธรรมนักเรียนซึ่งจัดอบรมจริยธรรมให้แก่ นักเรียนหลายหมื่นคนและครูหลายร้อยคน ต่อไป และเรื่องการผลิตครูจริยศึกษามีประชุมทางวิชาการเพื่อแนะแนวการสอนวิชาศีลธรรม แก่ครูจริยศึกษาและครูสอนวิชาศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดกรมต่าง ๆ มีหลักสูตรครูจริยศึกษา ส่วนกรมพลศึกษาก็มีส่วนส่งเสริมโรงเรียนมัธยมศึกษาในด้านการผลิตและอบรมครู จัดการแข่งขัน กีฬา ดูแลลูกเสือและอนุชาชาติ และจัดสารวัตรนักเรียนออกไปตรวจดูแลความประพฤตินักเรียน นอกสถานศึกษา กรมวิชาการก็จัดพิมพ์หนังสือแบบเรียน หนังสืออ้างอิง หนังสืออ่านเพิ่มเติมและ หนังสือประกอบการเรียน และจัดทำบัญชีกำหนดแบบเรียนเลือกใช้ในระดับมัธยมศึกษาประจำปี งานศาลาวันเด็กและห้องฟ้าจำลองของกรมวิชาการก็มีส่วนส่งเสริม โดยวิธีจัดบรรยาย สาธิต และ ปาฐกถาทางวิชาการ แสดงนิทรรศการ ร่วมมือกับบ้านเยาวชนแห่งประเทศไทยจัดอบรมภาษาอังกฤษ ระดับชั้น ม.ศ. ๑-๖ เวลาเย็นวันละ ๑ ชั่วโมง การบรรยายทั่วไปและทางวิชาการเกี่ยวกับ งานแสดงทางท้องฟ้า

ในรูปของโครงการและการจัดตั้งคณะกรรมการต่าง ๆ รวมทั้งวิธีดำเนินงาน ของคณะบุคคลผู้รับผิดชอบดังกล่าว ปรากฏมีลักษณะสอดคล้องนโยบาย สภาพความต้องการและปัญหา ในขณะนั้น ได้อย่างดียิ่ง โครงการพัฒนาการศึกษาส่วนภูมิภาค (พ.ศ.ภ.) โดย ม.ล. ปิ่น มาลากุล เป็นผู้ริเริ่มทำขึ้นตั้งแต่ดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงศึกษาธิการ แล้วนำเสนอคณะรัฐมนตรีเมื่อต่อมา เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในปีต่อมา คือ พ.ศ. ๒๕๐๑ นับเป็นก้าวใหม่ในวงการ ศึกษาที่ได้ทำขึ้นเป็นรูปโครงการพัฒนา ซึ่งยังไม่เคยทำกันมาก่อน แสดงให้เห็นความสำคัญของการ พัฒนาการศึกษาระดับภูมิภาคอย่างมีระบบหรือมีแผนงานที่แน่นอนชัดเจน เกิดขึ้นก่อนแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติด้วย นับเป็นเหตุการณ์ก้าวหน้าในการบริหารการศึกษาและเป็นเสมือนผู้บุกเบิก ในการจัดหรือทำงานอย่างมีแผนในกิจการของรัฐอีกด้วย (กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๒๔ : ๑๔๖) ทำให้ เกิดการพัฒนาในลักษณะแผนและโครงการต่อ ๆ มาอีกมากมาย เช่น โครงการพัฒนาทั่ว ๆ ไปคือ ค.พ.ศ. และโครงการสำหรับโรงเรียนคือ ค.ม.ส., ค.ม.ช., ค.ม.ภ. ฯลฯ การสนับสนุน ค.ม.ส. ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ ด้านอุปกรณ์ได้มีการจัดส่งอุปกรณ์จากประเทศแคนาดาและจากองค์การ ยูเอชเอของประเทศสหรัฐอเมริกาไปให้โรงเรียนในโครงการ ๑๓ โรงเรียน ส่งเจ้าหน้าที่ร่วมกับ ผู้เชี่ยวชาญแคนาดาออกไปสำรวจความต้องการวัสดุอุปกรณ์ของโรงเรียนในโครงการ ติดตั้งและ ปรับซ่อมอุปกรณ์ที่ชำรุดให้อยู่ในสภาพที่ใช้การได้ งานด้านวิชาการได้จัดประชุมกรรมการวิชาการ ๑๒ ครั้ง ดำเนินการให้กระทรวงศึกษาธิการพิจารณาหลักสูตร ม.ศ. ต้น และ ม.ศ. ปลายของ

โรงเรียนมัธยมแบบประสมและการจัดสอบชั้นประโยค ม.ศ. ดันเองโดยไม่ใช้ข้อสอบรวม การขอให้เด็กเรียนจากโรงเรียนมัธยมแบบประสมเข้าเรียนในโรงเรียนอาชีวศึกษาได้โดยไม่ต้องสอบคัดเลือกเป็นจำนวนร้อยละ ๖๐ ของจำนวนนักเรียนที่โรงเรียนอาชีวศึกษาเปิดรับ การใช้ข้อสอบรวมชั้นประโยค ม.ศ. ปลายซึ่งมีแยกฉบับให้เลือกตอบเฉพาะโรงเรียนมัธยมแบบประสม เป็นต้นงานด้านบุคลากรและการนิเทศอบรมได้กำหนดเงื่อนไขวุฒิและจำนวนครูตามความต้องการของโรงเรียนในโครงการ คัดเลือกบุคคลไปศึกษาและดูงาน ณ ประเทศแคนาดา เป็นทุนศึกษาต่อ ๕ ทุน ผูกอบรม ๒๕ ทุน อย่างไรก็ตามมีปัญหาความขาดแคลนครูในต่างจังหวัด แม้มีอัตราเงินเดือนที่โครงการจัดไว้ให้ก็หาครูบรรจุไม่ได้ (กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๑๔ : ๑๒๑) ต่อมาโครงการปรับปรุงโรงเรียนมัธยมในชนบทก็ได้รับความร่วมมือจากองค์การยูนิเซฟช่วยเหลือด้านเครื่องมืออุปกรณ์ หน่วยงานภายในประเทศที่ร่วมมือประสานงานกัน คือหน่วยช่างและหน่วยศึกษานิเทศก์ ออกแบบอาคารและครุภัณฑ์ จัดซื้อและส่งวัสดุอุปกรณ์ให้โรงเรียน รวมทั้งการติดตั้ง ปรับซ่อม ติดตาม ประเมินผลและการนิเทศ สำหรับผลการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาการศึกษา ส่วนภูมิภาคก็ปรากฏว่ามีการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่และครูในลักษณะการบรรยาย อภิปราย สาธิต และปฏิบัติจริง เรื่องที่อบรมคือวิธีสอนวิชาเฉพาะ การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เทคนิคการวัดผล การศึกษาและการอบรมเพื่อเพิ่มพูนวิทยฐานะของครู มีการประชุมสัมมนาเพื่อปรึกษาหารือ เสนอแนะหาแนวโน้มน้ำและข้อยุติ เช่น การประชุมสัมมนาศึกษาธิการจังหวัด ศึกษาธิการอำเภอ ประธานกลุ่มโรงเรียน ครูใหญ่ เจ้าหน้าที่การเงิน สัมมนาเรื่องการวัดผลการศึกษา สัมมนาคครูผู้สอนวิชาระดับต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๐๖ มีทุนไปศึกษาต่อในสหรัฐถึง ๒๒๐ ทุน ประเภทอื่น ๒๓ ทุน ทุนดูงานในสหรัฐ ๑๗ ทุน และดูงานในประเทศอื่น ๑๑๑ ทุน นอกจากนี้ทุนศึกษาต่อภายในประเทศมีมากถึง ๔๑๔ ทุน (กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๑๔ : ๑๖๒) ส่วนการนิเทศและติดตามผลทำโดยผู้ตรวจการศึกษา และศึกษานิเทศก์ ทั้งการตรวจตามระเบียบการตรวจและการตรวจเยี่ยมเป็นการภายใน อย่างไรก็ตามยังมีสิ่งเป็นปัญหาอุปสรรคของโครงการส่วนใหญ่อยู่ที่เจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ในเรื่องความเข้าใจและร่วมมือประสานงานกัน เจ้าหน้าที่ทางฝ่ายงบประมาณเห็นว่าการดำเนินงานของโครงการเป็นสิ่งซ้ำซ้อนกันกับงานของกรมต่าง ๆ ที่ได้กระทำอยู่แล้ว ควรไปตั้งอยู่ทางกรมในยอดเดียวกัน มีความเข้าใจน้อยจนมองเห็นว่าโครงการนี้พุ่มเฟิยและให้ผลไม่คุ้มค่า ไม่ได้ได้รับความร่วมมือประสานงานกันอย่างใกล้ชิดจากกรม กอง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ผู้ประสานงานของกระทรวงและกรมการดำเนินงานของภาค รวมทั้งผู้ว่าราชการจังหวัดต้องเป็นผู้มีความสามารถพิเศษเป็นที่เชื่อถือของทุกฝ่าย จึงจะได้รับความสนับสนุนมาก กรมการดำเนินงานแต่ละชุด ยังมี

ความเข้าใจบทบาทของตนในฐานะกรรมการโครงการไม่พอเพียง ยึดอยู่กับความเป็นผู้แทนจาก
 ต้นสังกัดอยู่เสมอ พยายามดึงเอาผลประโยชน์กลับสู่จังหวัดของตนมากที่สุด โดยมีได้คิดถึงส่วนรวม
 ทั้งภาคเป็นหลัก การประชุมก็ลดน้อยลงเป็นลำดับ จนกระทั่งไม่มีกล่าวขวัญถึงเลย ปลอ่ยให้เป็น
 เรื่องของสำนักงานปลัดกระทรวงมากกว่าจะคิดว่าเป็นเรื่องของกระทรวงศึกษาธิการ และขอเขา
 ลงหลังจากความช่วยเหลือขององค์การยูเอชเอ็มแห่งสหรัฐอเมริกา สิ้นสุด ในเรื่องนี้ได้มีการวิเคราะห
 กันต่อมาเพื่อหาจุดทางดำเนินงานพัฒนาอีกว่าต้องทำรายละเอียดแผนงานการศึกษาส่วนภูมิภาคชัดเจน
 และมอบอำนาจให้ภาคศึกษาปฏิบัติงานได้ถูกต้องตามกฎหมาย เช่นเป็นพระราชกฤษฎีกา และให้มี
 อัตรากำลังของตนเองพอสมควร ข้อสังเกตสุดท้ายในเรื่องขององค์การคือการจัดตั้งสภาการศึกษา
 แห่งชาติซึ่งมีฐานะเป็นกรมในสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรีขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ นั้น แสดงว่าการเสนอ
 นโยบายและการวางแผนการศึกษาได้ก้าวพ้นจากการทำงานตามความพอใจและอำนาจของ
 ผู้บริหารระดับสูงเพียงไม่กี่คนแต่เพียงอย่างเดียวเหมือนแต่ก่อน นโยบายและการวางแผนเป็นงาน
 ใหญ่ที่ต้องการบุคลากรซึ่งมีความรู้ความสามารถในสาขาวิชาต่าง ๆ มาร่วมดำเนินงานอย่างเต็มที่
 ทั้งในรูปของการทำงานเต็มเวลาและครึ่งเวลา และในรูปของคณะกรรมการโดยตำแหน่งและโดย
 ความเชี่ยวชาญ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๒๒ : ๑๒) คณะกรรมการดังกล่าว
 จะเป็นผู้จัดทำนโยบายและแผนการศึกษาโดยอาศัยพื้นฐานทางวิชาการและข้อมูลจากการศึกษาริจั
 สนับสนุน โรงเรียนมัธยมศึกษาทั่วไปก็ย่อมได้รับผลจากนโยบายและแผนการศึกษาซึ่งสภาการศึกษา
 แห่งชาติเป็นผู้กำหนดขึ้นด้วย

เรื่องวุฒิและความก้าวหน้าในโอกาสเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่ง ฐานะทางราชการ
 ในยุคนี้มีความเจริญกว่าสมัยที่ผ่านมาในระยะประชาธิปไตยช่วงแรก การมีองค์กรบริหารบุคคลใน
 รูปครูสภา เป็นผู้กำหนดลักษณะงานและพิจารณาเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่งให้ข้าราชการครูแทน ก.พ.
 ทำให้มีโอกาสปรับขยายและเลื่อนขั้นได้สะดวก เลื่อนจากตำแหน่ง "ครูจตุวา" เป็น "ครูตรี"
 เป็น "ครูโท" สู่ตำแหน่ง "อาจารย์" ซึ่งเป็นข้าราชการพลเรือนชั้นเอก รวมทั้งตำแหน่ง
 "ครูใหญ่" ซึ่งเป็นชั้นตรีชั้นโท และ "อาจารย์ใหญ่" ซึ่งเป็นชั้นเอก ได้ง่ายขึ้นในระบบคุณธรรม
 ในยุคนี้มีครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเป็นข้าราชการชั้นโทชั้นเอกมากขึ้นกว่าแต่ก่อนอย่างมากมาย
 วุฒิก็มีโอกาสเลื่อนปรับมรสกขึ้นเพราะการสอบวิชาชุดครูซึ่งครูสภาเป็นองค์กรสนับสนุน และการเข้า
 เรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูซึ่งขยายปริมาณการเปิดรับทั้งลักษณะเพิ่มจำนวนห้องและเพิ่มรอบการ
 สอนเป็นภาคค่ำภาคสมทบขึ้น โอกาสเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยก็มีมากขึ้นด้วย เหตุเพราะการ

ขยายตัวของมหาวิทยาลัยที่มีอยู่แล้วและการจัดตั้งมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ ขึ้นทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคซึ่งทุกลักษณะหมายถึงการเปิดโอกาสให้เข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดครูและโอกาสให้ผู้เป็นครูอาจารย์อยู่แล้วเข้าศึกษาเพิ่มเติมพัฒนาตนเองให้มีจำนวนมากขึ้น โอกาสกว้างขวางขึ้น อย่างไรก็ตามก็ตีภาพรวมวุฒิของครูทั้งหมดในกรมวิสามัญศึกษายุคนี้ ยังไม่ถึงขั้นที่มีปริญญาเป็นส่วนใหญ่และแม้ขั้นอนุปริญญาก็ยังไม่ถึงครึ่ง คือกว่าครึ่งหนึ่งของครูทั้งหมดในกรมวิสามัญศึกษามีวุฒิเพียง ป.กศ. หรือเทียบเท่าทั้งสิ้น จากตัวอย่างสถิติในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๑๒ จำนวนครูปริญญามีระหว่าง ๕,๑๕๒ - ๖,๖๑๒ คน อนุปริญญามีระหว่าง ๑๐,๔๐๔ - ๑๒,๘๔๐ คน วุฒิ ป.กศ. หรือเทียบเท่ามี ๘,๘๗๓ - ๑๐,๘๗๓ คน และต่ำกว่า ป.กศ. มี ๒๔,๘๘๑ - ๒๘,๑๕๔ คน แต่ถ้าพิจารณาเฉพาะครูโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐบาลแล้ว จะเห็นว่ามีคุณภาพดีกว่าภาพรวมทั้งกรมเล็กน้อย คือใน พ.ศ. ๒๕๑๓ ประมาณครึ่งหนึ่งมีวุฒิอนุปริญญาหรือเทียบเท่า คิดเป็นร้อยละ ๕๑ ส่วนระดับปริญญาตรีหรือสูงขึ้นไปมีร้อยละ ๓๖.๗ และกระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายที่จะให้ครูมัศึกษามีวุฒิตั้งแต่ระดับอนุปริญญาหรือเทียบเท่าขึ้นไปเท่านั้น โดยมีสัดส่วนปริญญาตรีหรือสูงกว่าต่ออนุปริญญาเป็น ๕๐ ต่อ ๕๐ (กระทรวงศึกษาธิการ ม.ป.ป. : ๒๓)

ในเรื่องงบประมาณแต่ละปีนั้น ตัวเลขรวมงบประมาณการศึกษาทั้งหมดของชาติเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล ตัวอย่างคือมีความแตกต่างของยอดเงินในช่วง ๑๐ ปี จาก ๑,๕๐๐ ล้านบาทเศษในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็น ๕,๕๐๐ ล้านบาทเศษในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ และเฉพาะงบประมาณดำเนินการมัธยมศึกษาที่เพิ่มจาก ๒๐๒ ล้านบาท ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นเกือบ ๖๗๕ ล้านบาท ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ (ดูตารางเปรียบเทียบงบประมาณการศึกษาไทยฯ) ถ้าดูอัตราการเพิ่มงบประมาณของกรมวิสามัญศึกษาช่วงหนึ่งเป็นตัวอย่าง จะเห็นว่าจากยอด ๒๘๑,๑๑๕ บาท ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็น ๓๗๐,๘๗๒ บาท ใน พ.ศ. ๒๕๑๐ เพิ่มขึ้นร้อยละ ๓๑.๘๗ ปี พ.ศ. ๒๕๑๑ เพิ่มขึ้นมากถึงร้อยละ ๔๔.๕ พ.ศ. ๒๕๑๒ เพิ่มร้อยละ ๔.๒๔ พ.ศ. ๒๕๑๓ เพิ่มร้อยละ ๓๒.๖๒ เป็นยอดเงินงบประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๓ จำนวน ๕๕๘,๘๘๕ บาท ซึ่งเป็นไปตามนโยบายขยายชั้นเรียนมัธยมศึกษาผลัดนักเรียนเป็นกำลังคนระดับกลางมากขึ้นตามแผนการศึกษา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ขณะเดียวกันเงินสนับสนุนนโยบายและแผนปรับปรุงด้านคุณภาพก็คือเงินที่จัดเข้าไว้ในโครงการต่าง ๆ นั้นเอง เช่นเงินดำเนินงาน พ.ศ.ภ. จำนวน ๔ ล้านบาท ใน พ.ศ. ๒๕๐๑ ซึ่งเพิ่มขึ้นไปเรื่อยทุกปี จนถึงกว่า ๔ ล้านบาท ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ และใน ๖ ปีแรกระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๐๖ โครงการที่ยังได้รับความช่วยเหลือจากองค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา (ยูซอม) ให้งบประมาณเป็นเงินดอลลาร์ (Dollar Fund) เพื่อจัดซื้ออุปกรณ์จาก

ต่างประเทศ เป็นเงินทั้งสิ้น ๓๖๒,๑๘๒.๖๗ ดอลลาร์ ร่วมกับเงินกองทุนสมทบของไทย (Counterpart Fund) โครงการพัฒนาการศึกษาโรงเรียนมัธยมแบบประสมก็ได้งบประมาณรวม ๕๐๖.๒๖ ล้านบาท เป็นเงินกู้จากธนาคารแห่งประเทศไทย ๗.๗ ล้านเหรียญสหรัฐ และเงินกู้จากแคนาดา ๑ ล้านเหรียญ แคนาดา ความช่วยเหลือจากต่างประเทศที่น่าสรรเสริญกว่าคือ องค์การยูนิเซฟแห่งสหประชาชาติ ให้แก่โครงการปรับปรุงโรงเรียนมัธยมในชนบท เพราะเป็นการช่วยโดยไม่ต้องกู้ยืมซึ่งเป็นภาระหนักของรัฐบาลในการใช้คืนภายหลัง ภาพรวมงบประมาณความช่วยเหลือจากต่างประเทศนั้น อาจดูได้จาก ตัวอย่างตัวเลขของกรมวิเทศสหการปีงบประมาณ ๒๕๑๐ - ๒๕๑๓ ว่าส่วนใหญ่ได้จากประเทศสหรัฐอเมริกา จำนวนเงินสูงขึ้นเรื่อย ๆ จาก ๔๕ ล้านบาทในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ จนถึง ๘๐ ล้านบาท ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ องค์การสหประชาชาติช่วยมากเป็นที่สอง คือระหว่าง ๗ ถึง ๑๒ ล้านบาท ถัดไปเป็นความช่วยเหลือภายใต้แผนการโคลัมโบของกลุ่มประเทศในทวีปเอเชีย แอฟริกา และออสเตรเลีย ระหว่าง ๔ ถึง ๘ ล้านบาท และสุดท้ายคือความช่วยเหลือจากแหล่งอื่น ๆ เริ่มจาก ๒ ถึง ๓ ล้านบาทในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ จนถึงประมาณ ๒๔ ล้านบาท ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ (กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๑๔ : ๑๘๓) งบประมาณที่เพิ่มขึ้นทุกปี ๆ ในการจัดการศึกษานั้นมีผลให้อัตราส่วนระหว่างครูกับนักเรียนมีสภาพดีขึ้นด้วยเช่นในปีการศึกษา ๒๕๑๓ มีอัตราครูต่อห้องเรียนเป็น ๑ ต่อ ๑.๖๔ ซึ่งสูงกว่ามาตรฐานกระทรวงศึกษาธิการที่กำหนดไว้ว่า ๓ ต่อ ๒ สำหรับ ม.ศ.ต้น และ ๒ ต่อ ๑ สำหรับ ม.ศ.ปลาย และในแง่อัตราส่วนครูต่อนักเรียนนั้น โดยเฉลี่ยรูปแบบมาตรฐานของประเทศในเอเชีย คือ ครูต่อนักเรียนเท่ากับ ๑ ต่อ ๓๐ สำหรับ ม.ศ.ต้น และ ๑ ต่อ ๒๕ สำหรับ ม.ศ. ปลาย ส่วนมาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการและที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ ๒ ระบุให้ทั้ง ๒ ระดับเท่ากับ ๑ ต่อ ๒๕ จากข้อมูลปีการศึกษา ๒๕๑๓ ปรากฏว่าอัตราส่วนครูต่อนักเรียนในโรงเรียนรัฐบาลสูงกว่ามาตรฐานคือ ๑ ต่อ ๒๒ สะท้อนให้เห็นความพยายามที่เหมาะสมอย่างหนึ่งให้สอดคล้องรับกันกับนโยบายเพิ่มปริมาณและคุณภาพโดยจัดงบประมาณให้มากขึ้นและเป็นงบประมาณปรับอัตราค่าส่งครูให้สูงขึ้น ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงเริ่มมีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในทศวรรษ ๒๕๐๐ เป็นต้นมา แนวโน้มงบประมาณรายจ่ายด้านการศึกษา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมก็พุ่งขึ้นมาทัดเทียมกับงบประมาณด้านป้องกันประเทศ อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี ผลเชิงคุณภาพไม่ปรากฏเปลี่ยนแปลงขึ้นให้เห็นชัดเจน ปรากฏภาพเฉพาะรูปแบบหรือมาตรฐานเชิงปริมาณ สิ่งใดมีปริมาณไม่พอก็หาเงินมาอัดฉีดให้มีขึ้นตามความต้องการที่คาดคะเนเป็นสถิติไว้ แต่มีผู้วิจารณ์ว่างบประมาณแม้จะมหาศาลเพียงใดก็ไม่มีความพอ เพราะปัญหาความสำเร็จของการจัด

โรงเรียนนั้นงบประมาณไม่ใช่คำตอบทั้งหมด ประเด็นอยู่ที่ว่าค่านิยม หลักสูตร เนื้อหาสาระ และ แนววิธีการเรียนการสอนมิได้มุ่งความหวังอื่นใดในชีวิตที่สำคัญไปกว่า "เรียนให้เก่ง" เพื่อจะได้ เรียนต่อให้สูง ๆ ขึ้นไปสู่โอกาสเป็น "เจ้าคนนายคน" หรือมิฉะนั้นก็กลับไปทำไร่ไถนาตามชาติภูมิ พื้นเพเดิมของบรรพบุรุษของตน (เสน่ห์ จามริก ๒๕๒๕ : ๖๓) อันเป็นพฤติกรรมที่พบในการปฏิบัติจริงอยู่ทุกเมื่อ เชื้อวัน

ข้อสรุปทวิเคราะห์การจัฒมศึกษามัธยมรับความช่วยเหลือต่างประเทศ

จากการวิเคราะห์สภาพและความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่าง ความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นอาจสรุปเป็นสาระสำคัญได้คือ ประการแรก ผลของสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้เกิดองค์การและความร่วมมือระหว่างประเทศ ซึ่งมีผลต่อมาให้ไทยได้รับความช่วยเหลือด้วย โดยเฉพาะความช่วยเหลือแก่กิจการและโรงเรียนมัธยมศึกษาในรูปเงินกู้ ในรูปเงินให้เปล่าเป็นทุน การศึกษาฝึกอบรมครูงาน และเครื่องมืออุปกรณ์ ให้เป็นค่าใช้จ่ายในการจัดประชุมฝึกอบรม และในรูป บุคลากรมาเป็นผู้เชี่ยวชาญเป็นที่ปรึกษา ประการที่สองการเน้นเรื่องความเสมอภาคและแผนขยาย ปริมาณของการศึกษาระดับมัธยมได้รับการจัดสนองโดยจัดตั้งโรงเรียนเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก เปิดสอน รอบบ่ายเพื่อเพิ่มปริมาณรับเข้าเรียนได้ให้มากขึ้น ประการที่สาม ความคิดเรื่องปรับปรุงคุณภาพและ แนวคิดการจัดการศึกษาตามความเจริญก้าวหน้าของชาติตะวันตก ตลอดจนความพยายามที่จะทำ ให้โรงเรียนเป็นแหล่งผลิตคนออกไปสู่สังคมและอาชีพอย่างเหมาะสมและหนีจากค่านิยมเดิมซึ่งยึดติดอยู่ กับวิชาหนังสือให้หันออกไปสู่ความสนใจ ความสามารถที่กว้างขวางขึ้นและอาชีพต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เกิดโครงการปรับปรุงโรงเรียนหลาย ๆ แบบและหลายหลักสูตร ประการที่สี่ กล่าวได้ว่านโยบาย ที่ปรากฏในแผนการศึกษา รัฐธรรมนูญ และคำแถลงของรัฐบาล ก่อนข้างจะได้รับการสานต่อหรือ ตอบสนองโดยจัดหลักสูตรและองค์การบริหารให้สอดคล้อง โดยมีสภาพสนับสนุนคือสังคมและเศรษฐกิจ ได้รับการจัดสรรมาให้มากขึ้น มีการบรรจุบุคลากรมากขึ้นจนอัตราส่วนครูต่อนักเรียนเป็นตัว เลข น้อยลง ช่วยให้ครูอาจารย์ปฏิบัติหน้าที่ได้สะดวกและหวังผลได้มากขึ้น ครูอาจารย์มีโอกาสไปรับการ ศึกษา ฝึกอบรมและดูงาน เป็นจำนวนมากทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทั้งการมีช่วงเวลา ดำเนินงานติดต่อกันของฝ่ายบริหารระดับชาติและระดับกระทรวงเป็นระยะยาวนานพอที่แผนงาน พัฒนาการศึกษาก็ได้รับการสืบเนื่องติดตามให้บรรลุผล ประการที่ห้า จุดมคติของการเรียน การสอน เริ่มเปลี่ยนจากการเน้นความจำความเข้าใจโดยเป็นฝ่ายรับการบอกเล่าจากครูเท่านั้น มาเป็นเน้นประสบการณ์ การปฏิบัติจริง ลงมือทำ เน้นตัวเด็กและสังคม การเข้ากันได้กับสังคม

ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ส่วนค่านิยมที่มุ่งการสอบแข่งขันเพื่อเอาชนะการสอบคัดเลือก ได้เรียน
สูงขึ้นไปเพื่อหางานสบายเป็นนายคน ยังมีปรากฏอยู่ในชีวิตจริงทั้งในสังคมและเป็นหลักสูตรแฝง
อยู่ในโรงเรียน ประการที่หก เจื่อนไขลักษณะหลักสูตร การสอบแข่งขัน และสภาพทางสังคม
การเมืองการปกครอง มีส่วนสะสมความกดดันในหมู่นักเรียนให้เรียกร้องสภาพที่ดีกว่าเดิมจน
กระทั่งนำไปสู่เหตุการณ์วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ส่งผลไปถึงการเปลี่ยนหลักสูตร ระบบการศึกษา
และการปฏิรูปการศึกษาในปีถัดมา ประการสุดท้าย ช่วงระยะนี้เป็นยุคเดียวที่กรมเจ้าสังกัดการ
มัธยมศึกษาเปลี่ยนชื่อมาเป็น "กรมวิสามัญศึกษา" และยังมีงานการศึกษาที่เป็น "วิสามัญ" จริง ๆ
คือการฝึกหัดครูรวมอยู่ด้วยในตอนต้น และเป็นสมัยที่เกิดกรมกองและหน่วยงานสำคัญซึ่งสนับสนุน
งานจัดโรงเรียนมัธยมศึกษาเป็นอันมาก เช่นกรมการฝึกหัดครู กรมวิชาการ หน่วยศึกษานิเทศก์ ฯลฯ

